

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

XIV. évfolyam – 2019. augusztus–szeptember

Képzőművészet

A 27. LUDVIG NEMZETKÖZI MŰVÉSZTELEP
ÉS AZ 56. HAJDÚSÁGI NEMZETKÖZI MŰVÉSZTELEP ZÁRÓ KIÁLLÍTÁSAI;
BARÁTH PÁL, PÁLFY JULIANNA, TÓTH MENYHÉRT TÁRLATAIRÓL
SZILÁGYI IMRE GRAFIKAI ÉLETMŰALBUMÁNAK BEMUTATÓJÁRÓL

Margó és Vendégség

VIOLA JUDIT: SASOK A VIHARBAN
– A TÖRTÉNELMI REGÉNYFOLYAM ELSŐ HÁROM KÖTETÉRŐL;
KELE ENIKÓ TÁRCÁJA ÉS MAÁK CECÍLIA VERSEI;
A 60 ÉVES KÖDÖBÖCZ GÁBOR VERSEK KÖSZÖNTÉSE

Tanulmány

CIGÁNY KÖLTŐK SORSLÁTOMÁSAI

Képes kulturális és művészeti hírek

BOTH TEODÓRA NAGYVÁRADON, KUNHEGYESI FERENC MÁTÉSZALKÁN;
KÖVÉR JÓZSEF, MAKOLDI SÁNDOR, SERES GÉZA KIÁLLÍTÁSAI;
KÁDÁR NAGY LAJOS 80 ÉVES

VITÉZ FERENC
irodalmi és művészeti
folyóirata

---

94. kötet
(95. mellékkötet: 150 haiku)

Néző • Pont

IRODALOM – KULTÚRA – MŰVÉSZETEK

VITÉZ FERENC
folyóirata

Debrecen, XIV. évfolyam; 2019. augusztus–szeptember
(94. rendes és 95. mellékkötet – 150 haiku; 70. megjelenés)

A KÜLÖN SZERZŐI NÉVVEL NEM JELÖLT KÖZLEMÉNYEKET ÍRJA,
VALAMINT SZERKESZTI ÉS KIADJA:

VITÉZ FERENC

✉ ferko824@gmail.com; vitez.ferenc@drhe.hu

🏠 Vitéz Ferenc PhD – 4027 Debrecen – Füredi út 67/B. Fszt. 2.

☎ +36–20/965–2921

A Néző • Pont archívum fellapozható:

Országos Széchényi Könyvtár

Elektronikus Periodika Adatbázisa (www.epa.oszk.hu)

ISSN 1788–8034

A Kulturális Örökségvédelmi Hivatalnál a 163/2314/2/2011. számon nyilvántartva.

A folyóirat hírlapárusi forgalomba nem kerül, de megrendelhető.

NYOMTA: KAPITÁLIS KFT. – FELELŐS VEZETŐ: IFJ. KAPUSI JÓZSEF

A FOLYÓIRAT 94–95. KÖTETÉNEK LAPZÁRTÁJA 2019. JÚLIUS 20-ÁN VOLT.

HÉT HAIKU

(Kádár Nagy Lajos aforizmái után)

1.

Mi van a mélyben?
Felejtsd el, mit hazudik
neked a felszín!

2.

Embermagányok
közt a magányos erdő:
remek társaság!

3.

Vendégkönyvedből
még hiányzik egy angyal
szárnysuhogása.

4.

Már nem szégyelled,
hogymeg kell öregedni –
Nem kell több szerep.

5.

Tévedni sem rossz.
Közelebb visz magadhoz
minden zsákutca.

6.

Szabadság ez is:
megtanulni élni a
korlátaid közt.

7.

Hallgatásodban
ott van minden, ami már:
a láthatatlan.

UZONYI FERENC: ABSTRAIT 26. 2019
(AKRIL, VÁSZON; 120x100 CM)

A LÁDA CSÖNDJE

Emlékeimet megkutattam.
Volt köztük egy zsindeyes láda.
Amit lehetett: megmutattam,
de máig sem tudom, hogy mi van
a ládába zárva.

Te fogod azt felnyitni egyszer.
Lesz benne néhány színes kacat?
S talán egy rózsatüske-heggyel
írt levélke arról, hogy miért
hagytak élni a szavak?

S lesz benne sok fehér? Hófehér?
Nem az önzés. – Ártatlan béke.
Fölé borul két izzó tenyér:
a Hold-ének és a Nap csöndje
benne összeérne?

A szavakat én hagytam élni:
hadd küzdjön az *igen* a *nemmel*!
Próbálok most a fényhez érni –
a láda zárva van. Fölizzik csak,
árva türelemmel.

RÉPAMESE

A 27. Ludvig Nemzetközi Művésztelepről

Volt egyszer egy ember, Klement apó, avagy Ralph, a szobrász. Meghívták egy különleges kertbe, Kisrécseré, ahol minden nagyra, színesre nőtt. Ő is szerette volna a meghívást viszonzni. Nemcsak tárlatot szervez a Tübingiai Művészeti Egyesületnél a kendlimajori alkotóknak, hanem gondolt egy nagyot: elvetett egy sárgarépa magot. Mikor a világ minden részéről összesereglettek a művészek, a répa megnőtt. Hátha jó lesz répatortának, s azzal már neki is állt, hogy kihúzza. De nem boldogult vele, a répa meg sem moccan.

Szólt Ludvig Zolinak, a telep névadó vezetőjének, akiről tudta, hogy ott feszül benne az univerzum őseréje. A születés titkát faggatja, és az élet örök zenéjét akarja megszólaltatni, amikor a hideg űrt fölforrósítja egy ölelés.

Hívták Ludvig Danit is, aki minden tárgyban észreveszi az emberit: például az állatokban és a kövekben, sőt, még az emberben is. Jaj, de nagy székelt kell megmászni, hogy beszélgetni tudjunk azzal, aki a hold sarlóján ülve lógatja a lábát az éjszakába! És mekkora erő kell már ahhoz is, hogy észrevedd! – De még hárman sem boldogultak a répával.

Hogy legyőzzék a fenyegető káoszt, jól jött volna Jaroslav Uhel intellektuális geometriája, de visszament közben Szlovákiába, vizsgáztatni az egyetemre. Vagy Tóth Norbert falusi illemhely-projektje, hogy a profán szükségletek közben gondolkodjunk a létezésünk színes esetlegességein, de már ő se volt itt. Balogh István Péter is elment a *Képmesék* kiállítására Balatonboglárra, pedig a sötét háttérből kiderengő kék boldogságigéretekkel biztosan rá tudta volna venni a földet, hogy engedjen a szorításából. És Ziegler Németh Ferenc költői fényekkel életre keltett fája se mozdult helyéről, csak a fában moccan meg a késő-tavaszi, s szétáradt belőle a szabadság melankolikus levegője.

LUDVIG DÁNIEL FESTMÉNYE

Látva a másik három küzdelmét a répával, Szergej Komyagin félretette a fényképezőgépet, és beállt mögéjük. A saját vérét fújta hangszerébe: arcán az éppen madárrá változó király minden elfojtott energiájával. Odalépett mögé Elena Schumacher, ő a művésztelepi hősokeket festette meg, de a képeken nem is a figurák voltak a fontosak – felismerjük-e őket (Klárít és Zolit, Ivánt és Katát), hanem az egyéniségüket, sorsukat kifejező gesztuskapcsolatok.

SZERGEJ KOMYAGIN,
ALATTA:
ELENA SCHUMACHER FESTMÉNYE

Meghallották az orosz mélysohajtasokat Ryabchikovék, beálltak húzni a répát. Az erőt adta a küzdelemhez Liliana balett táncosának légies szépsége, amikor pillangó-istennővé változik a felröppenő mozdulatban. A lányuk, Mása boldogságosóben aranyló fája tovább növelte erejüket – és Vladimir reneszánsz fuvolása, s a régi komód archaikus titkait kiéneklő virágokból megformált Babel-torony szentsége is áradt a többiek felé. S ott volt Natalya Zaloznaya rózsaszínbe csomagolt fájdalom: a búcsúzás és a reménykedés. Ott Akshar Esenov ősi romjai és emlékező kavicsai a lecsapolt tengerek mélyéről: a fohász és a csönd. S ott volt a Ludmilla Baitsaeva ima-töredékeihez, lélekpecsét nyomataihoz kúszó Ariadné-fonál, mely utat mutat a zsákvászon labirintusból ébredő fényhez.

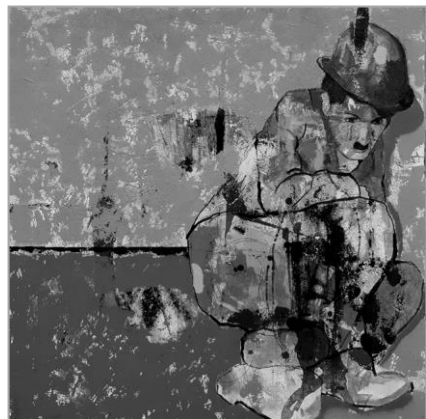
Minden erejükkel, minden színükkel és minden fényükkel húzták a répát, de az még mindig nem akart mozdulni egy jottányit sem. – No, majd Chaplin segít, gondolták. Szőke Péter Jakab az *Aranyláz* és a *Diktátor* közé a *Cirkusz* látomását is odafestette, az emberi gyarlóság meg a vágyálmokba csurgatott

hatalom mámorát, a magányt és a menekülő kétségbeesést. Mellette Aljona Shapovalova értelmezte újra a modern életformák disszonanciáit, a töredék-létet, a hiány-állapotot. S ott termett Kovács Lilián, aki a fiktív női arcokban egy-egy valós élethelyzetet, érzelmi alapállapotot és lelki minőséget formált allegóriába: a félelemtől és fájdalomtól a végtelennel való egyesülés vágyáig.

VLADIMIR RYABCHIKOV (FENT);
KOVÁCS LILIÁN (KÖZÉPEN);
SZÓKE PÉTER JAKAB (LENT) KÉPEI

Még mindig kevesen vagyunk ehhez a répához, szól hátra Ludvig Zoltán, aki tett még egy kísérletet az univerzumba való behatolásra. Érkezett Győrfi András is – ő a Paradicsom meghódításán

fáradozott. Épített egy újabb várost az Édenkert szélén – újabb kígyókísértésekkel s örök bizonytalansággal, mert nem árulja ám el, hol ér véget a mítosz, és hol kezdődik a valóság. Diethlinde Baldauf az olvadó hegyek, patakok, kövek hűvös tisztaságát adja a répahúzókhöz; Mahmud Ashkanani pedig a sivatagok mágikus erejét.

S benne van Mahmoud erejében az elemek izzó lüktetése, az égbe futó föld, a szellé változó lélek; és ahol a semmi közepén még a Kis herceg is megtanulja, hogy mit jelent a szeretet. Hogy felelős vagyok mindazért, amit megszelídítettem. Mikor Págyi Zsóka is beáll a sorba, amely szinte már a műterem ajtajáig ér, beleégeti ő is ezt az anygalságot a közös erőbe, a felelősséget és a féltést. Hogy aztán Bereczki Kata Noé-bárkájá hozza el a

készülő totemoszlopához az újjászületés ígéretét, az újrakezdés bátorságát, a kaland mélyén az ősi rendet.

Simon János még a fényt keresi az imához, hogy a templombelső tisztán ragyogjon, ódon méltósággal, lágyan és sejtelmesen, mint az ünneppé váló enteriőr. Még odatesz egy kis aranyló meleget a zsolozsmás derengésbe, de indul ő is repát nyújni a többiek mögé.

A KUWAITI MAHMOUD ASKHANANI (FENT);
AZ ÉSZAK-OSZÉT LUDMILLA BAITSAEVA
(KÖZÉPEN); A VELEMÉRI BALOGH ISTVÁN
PÉTER ÉS A THÜRINGIÁBAN ÉLŐ BERECKZI-
KOSSACK KATALIN (LENT) MŰVEI

Korbely István közben ringó csípőjű mezők s virágzó lányok illatára emlékezik, aztán az emlék jeleit rakja a finoman absztrakt rendbe – minden csak sejtés, történetbe vágó nyugtalanság. De megy ő is húzni a répát; és megy Csuta György is, a vulkánhegyekből fölparázsló élet minden kettősségével, a forró lendülettel és hűvös fegyelemmel, a kaján kacsin-tással és szent révülettel.

Az indiai tengerek partjáról visszaérve Gerd Messmann szegődik utánuk, ősz haja sós szélben lebben; odahagyja absztrakt expresszionista művész-könyveit Georg Brandner, és amíg beáll a sorba, az indulatból gondolat lesz. Megy Made Palguna – tojástestű kígyólényei lecsokolják az utolsó húst is a csontról, kimarják az utolsó betűt a könyvből – s az utolsó titkot a szerelemről.

Követi őket Karem Helmy, aki reménykedik még a humanista harmóniában, de rá kell jönnie: a fölvelt szerepekben, a fagyott státuszokban

az emberek egyé válnak a tárgyaikkal. – És Estella Raileanu cipeli utánuk az éjszakát, a megkettőzött álmokat és a megkettőzött látszatokat.

Húzzák a répát, egymásba kapaszkodva húzza egyik művész a másikat, a répát azonban még mindig erősen fogja a föld.

Immelda Bassanello fakéreg-hajú leánykái közül kiemeli az ablakkeretbe foglalt télimese-táját, s hozza vele nemcsak a hőesést, hanem a nevetést is. A carrarai márvány és a kanizsai méhteleg-rozsda hétköznapi tárgyköltészetébe ősi szentélyek ég- és földáramát csatolja Brunivo Buttarelli, s odahegeszt az álmainkhoz egy magányos fát. Érkezik Zeljko Hudek, aki naivan groteszk világában most a strandhősöket, nők előtt hiún tetszelgőket teszi karikatúra tárgyává – de ez a sok izom sem segít, a répa alig mozdul valamicskét.

Ekkor lép elő Milena Mladenova, aki rózsaszín léghajóból tekintett végig a világon, onnan kereste az otthont; a léggömb most földre szállt, s a ház körvonalai is egyre erősebbek lesznek – húzza ő is a répát. Már majdnem feladják, úgy tűnik, hogy elfogytak az erők, s akkor Milena képén a kutya nyakából kioldódik a póráz, Bella, a fekete jószág is beáll a sor végére. S láss csodát! – a répa nagyot reccsenve, sóhajtvá, kiszakad a földből.

Ha nem hiszik, hogy így történt, akkor nézzenek oldalra! – Klement apó répája itt áll büszkén, hiszen már a Guinness-rekordok könyvébe is bekerült, ahol eddig tíz kilóval tartották a csúcsot Amerikából. És ha nem vigyáznak rá, ha nem vigyáznak magukra és egymásra, akkor jövőre répatorta lesz ám belőle!

SZEMKÖZT, FENTRŐL LEFELÉ:
CSAUTA GYÖRGY, MADE PALGUNA
ÉS IMMELDA BASSANELLO MŰVEI;
KÖZÉPEN: MILENA MLADENOVA
FESTMÉNYE, JOBBRA LENT: RALPH
KLEMENT RÉPÁJA LUDVIG ZOLTÁN
FESTMÉNYÉVEL

(Az itt közölt szöveg 2019.
június 15-én, a 27. Ludvig
Nemzetközi Művésztelep
záró kiállításán hangzott el,
Kisrécén.)

A TERVEZETT VÉLETLENEKRŐL

Baráth Pál kiállításához

Néhány nappal ezelőtt meglátogattam Baráth Pált a műtermében, ez egyúttal nappalija és hálószobája is, és arra kért, hogy legyek rövid. – Olyan rövid, mint a meghívón olvasható bemutatkozás? – kérdeztem odakacsintva; a meghívón ugyanis semmilyen bemutatkozás nem olvasható, sőt, még a titulus sem.

BARÁTH PÁL: FESTŐ ÉS MODELLE (70X50 CM)

Baráth Pál kiállítása. – Maga a név hordozza mindazt a minőséget, amit rá szoktak írni a meghívóra. Már nem fontos, hogy Bíró Lajos és Félegyházi László voltak a mesterei, hiszen (utóbbi szellemi–művészi hatása úgysis kiderül, illetve) maga is mester: nyugállományban lévő művésztanárként sem vonult nyugalomba, ma is tanít. Nem fontos, hány festői és grafikai, helyi és nemzetközi művésztelepnek a tagja; hány önálló és csoportkiállítása volt itthon és külföldön; grafikus- vagy festőművész-e, illetve mind a kettő. (Ezeket elmondtuk például az egyetemi galéria tárlatnyitóin is: a 60. születésnap kiállításán; vagy a *Baráth Pál és tanítványai* csoporttárlaton.)

BARÁTH PÁL: TYÚKUDVAR
(50X70 CM);

A SZEMKÖZIT OLDALON:
ÉJSZAKAI JÁRAT (80X60 CM)

A név magában hordozza a sorsot (akár a drámai művekben), az expozióval, kibontakozással, bonyodalommal, konfliktusokkal, tetőponttal, katarzissal és megoldással. Úgy vélem, most épp egy újabb tetőpont felé haladunk, de mint az abszurd drámákban ez gyakran megesisik: bonyodalmak, konfliktusok, tetőpontok és katarzisosok föl is cserélődhetnek, illetve ismétlődhetnek. Aki részese volt kicsit is közelebből Baráth Pál drámai életkompozíciójának, vagy ismeri annak epizódjait, azt erről nem kell külön meggyőzni.

Mindenesetre ez a mai festői és grafikai összeállítás – magam sem tudom eldönteni: grafikai elemeket és megoldásokat alkalmazó festészet vagy festői eszközöket használó grafika-e, amit itt látunk – egyrészt nagyobb léptékűvé tesz mindent, amit a művészete kifejez a világból, másrészt kiemelésekkel dolgozza ki mindazt, amit a világ láttatni enged magából a művészet által.

Hasznos és haszontalont, okos és oktalan dolgokról ejtettünk szót – s megjegyeztem: kiállításának még címet sem adott. Azt mondta erre, bár tervezte, végül elhagyta. – És mi lett volna a cím? – *Tudatos véletlen*.

Még jó, hogy elhagyta – készült tudniillik egy művészdokumentumfilm sorozat – az *Új idők új dalai* –, annak *Tudatos véletlen* c. epizódját épp május 2-án vetítette a Duna Tv. A gesztusfestészetet mutatja be, azt, ahogy a festő spontán belső indulatait, drámáit vetíti ki a vászonra. Ez kicsit félrevezető lett volna, mert Baráth Pál nem abban az értelemben gesztusfestő, ahogy ez a második világháború után Amerikában hódított, s amely iránynak – az ún. absztrakt expresszionizmusnak – egy bizonyos Jackson Pollock volt a legismertebb képviselője.

(S figyelmükbe is ajánlom Kurt Vonnegut *Kékszakáll* c. regényét: épp egy absztrakt expresszionistáról szól, egy félszemű örmény festőről – Amerikába vetette az örmény holokauszt. A könyvből sok más mellett az is kiderül, hogy a kegyetlen és gonosz embertelenséget és erőszakot, nemkülönben az emberi butaságot és önzést, csakis az alkotóerő, a teremtő szellem győzheti le.)

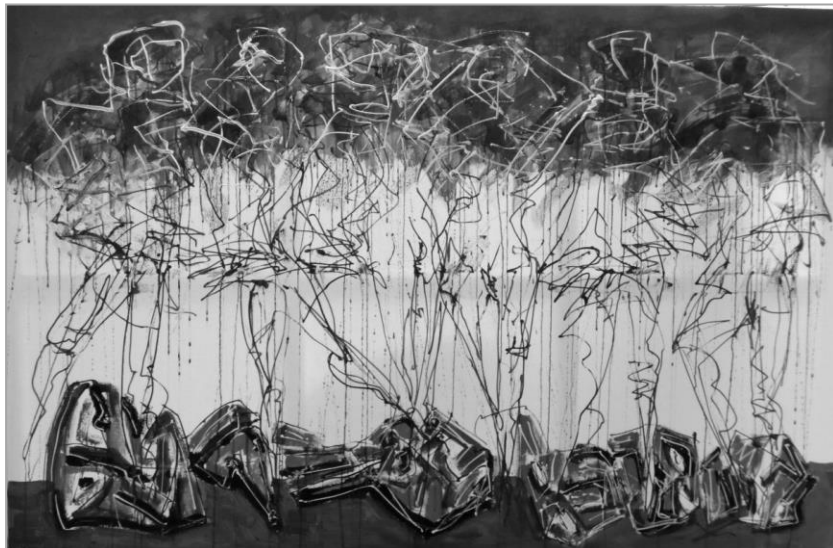
Itt külön kell választani a *gesztust*, az *absztrakt* és *expresszionista* jelzőt is. Nem lehet azt mondani, hogy absztrakt expresszionista gesztusfestő. Nála a gesztus művészi cselekvés, nem rutin, s nem valamilyen megszokott festői beszédmód, hanem felfokozott érzelmi állapot, a külső és belső világhoz, a létezéshez magához való viszony kifejezése.

Absztrakt, mert elvonatkoztat („magyarul”: absztrahál), ekképp stilizál és egyszerűsít; illetve expresszív, mert nem ábrázol, nem a külsőt, a látszólagost mutatja be, hanem a belső láthatatlant teszi láthatóvá. Ráadásul abszurd is, amennyiben olyan transzpozíciókat teremt, ahol a hétköznapi szituációkból a helyzet abszurdítása, képtelensége, benne azonban a drámai vagy tragikomikus létvalósága bontakozik ki.

Mindazon túl, hogy a téma sokszor nem is fontos (lásd pl. a *Vattacukor és nyalóka*, *Este a konyhában*, *Tükrök*, *Biciklitúra*, *Fejek* stb. vegyes technikájú grafikákat és festményeket), mert a művészi megvalósulás mikéntje, maga a kompozíciós gesztus váltja ki az elsődleges hatásokat a nézőből. *Az amazonok győzelme* nemcsak allegorikus társadalmi jelenségkritika, hanem a férfi–nő viszonyának groteszk újragondolása is.

(Az itt közölt szöveg a debreceni Élettudományi Galériában rendezett kiállítás megnyitóján, 2019. május 4-én hangzott el.)

BARÁTH PÁL: AZ AMAZONOK GYŐZELME (100X200 CM)

Az *Angyali üdvözlet* deszakralizál, felmutatja a metafizikus jóság ellentétes oldalát; és az *Erkölcsei tanítás* szintén olyan problémák felé irányít, mint az álszemérem, a hipokrizis, képmutatás. A női szépséget kirakatba helyezve szól az eszmények árucikké válásáról; a *Don Q.* és *Sancho* a képzelet és a valóság (álom és élet) határán

lebegő művész örök sorskérdéseit villantja föl. Ebben a tekintetben groteszk önábrázolásnak tekinthetők *A festő és modellje* vagy *A szobrász* c. képei is.

Említettem Vonnegut *Kékszakállját*. A festő, Rabo Karabekian, nem csak a világot és benne az embereket szemléli és írja le kegyetlenül éles kritikával. Önmagával is meglehetősen szarkasztikus. Fiktív önéletrajzában ír mesteréről, akinek legnagyobb baja: nem tudja ábrázolni a „cseppfolyós időt”. Mint Vonnegut fogalmaz: „hogyminden pillanat egyformán fontos”; és „minden pillanat tovaszáll”. – A mestere inkább olyan preparátor, aki „a szerinte fontos pillanatokot szépen kitömte, aztán állványra emelte, [... de] az összes fontosnak vélt pillanat egyszer lehangoló porfogóvá alakul”.

BARÁTH PÁL: ERKÖLCSI TANÍTÁS;
FENT: ANGYALI ÜDVÖZLET (50X70 CM)

Milyen szerencse, hogy Baráth Pál kicsiny lakásában olyan sűrűn lakik, hogy oda már nem fér be a por! Vagy komolyra fordítva a szót: milyen szerencse, hogy egyáltalán nem érdeklik a „fontos pillanatok”. Hiszen valami éppen attól – és éppen csak azután – lesz fontos, hogy a művész megfestette azt.

A *Kékszakáll* első mondata egyébként egy mottó, melyet kölcsönvettem az én megnyitóm utolsó mondatához, és így hangzik: „Azért vagyunk itt, hogy segítsünk egymásnak átvergődni ezen az izén, [legyen az] akármilyen is.”

SZILÁGYI IMRE – „TITOKBAN”

Szilágyi Imre grafikusművész „titokban” lett 75 éves (2017. február 16-án). A születésnap kiállítását több mint egy évvel később rendezte meg a Debreceni Református Kollégium (2018. április 26-án), s noha 2018-as dátumjelöléssel, de május elején kezünkbe vehettük az ünnepi grafikai életműalbumot, melyet 2019. június 19-én a közönség is megismerhetett a Kollégium Nagykönyvtárának előterében. A Múzeumok Éjszakáján Szilágyi dedikálta is az albumot. (A szerkesztő Gáborjáni Szabó Botond volt, a hiány és kiemelés ritmusával, ellentétjével játszó tervezés – az egynemű borítón még a művész aláírását is szinte le kell tapogatni – Mikáczó Kamilla munkáját dicséri.)

Szilágyi Imre azonban soha semmit nem sűrget, főképp az időt nem, mert elidőzik inkább, gyakran rejtőzködik is, ez az elidőzés és rejtőzködés pedig a munkáin is megjelenik. Nem beszélve arról, hogy az általa tökélyre fejlesztett sokszorosító grafika (mely szervesen illeszkedik a kollégiumi rézmetszők által elindított debreceni grafikai hagyományokba), a linómetszet s főként a rézkarc, illetve annak színes vagy akvatinta változata, meglehetősen időigényes, aprólékos, mives, koncentrált munkát igényel. De éppen ez által jelenik meg a tenyérnyi exlibristól a nagyméretű autonóm lapokig a felületen az idő. Ezt persze csak szimbólumokban utalásokban lehet kifejezni, gondolnánk, amire találunk is szép számú példát, az idő azonban éppen önmaga tagadásaként – vagy szubsztanciájaként – van jelen Szilágyinál: az időtlenségben. Ez az időtlenség az áhítatban (szakralitásban, tehát a közelségben, az odatartozásban) ugyanúgy ott van, mint a mosolyban (az iróniában vagy groteszkben, tehát a távolságban); és úgy teszi meseszerűvé a grafikai lapokat, hogy azok bizony a valóságnak (az árnyéklétezésnek, az ideának, az anyagszerűség illúziójának, a tárgyvalóságból kilépő metafizikai létnek) a tökéletes lenyomatai lesznek.

No, de most nem Szilágyi Imre művészetének a lényegét vagy a rezüméjét kell adnom (megtettem ezt – legalábbis kísérletet tettem rá – az albumban is szereplő *Ex officina Szilágyi Imre* c. esszémben), hanem a kiadvány ismertetése a tisztem, mely a maga mintegy harmadfélszáz nagyalakú oldalával nem épp’ hagyományos könyvészeti remek. Összesen 94 színes műreprodukciót és a Kiss Tamás-exlibrist, 13 műrészletet, egy portrét, két családi képet, nyolc munkafázis-fotót tartalmaz, valamint kilenc írást (megnyitót, esszét, pályaképet, műértelmezést vagy részleteket), az életrajzi adatokat és a pontos képjegyzéket. Mindez a szövegkíséret csak az album egyötödét alkotja (a részletek

oldják a szövegmezőt), a többi képválogatás. Jobb oldalon maga a mű, a balon a cím és az adatok, s néha föltűnik egy-egy rövidebb vallomásrészlet Szilágyi Imrétől (utóbbiból szívesen olvastam volna többet is), illetve reflexió mások tollából. Lázár Imre (a *Hogyan tovább, vincellér?* c. 2017-es rézkarc akvatinta mellett) a humort és bölcsességet, a lírai szépséget és komikust, a groteszket, a megformálás örömét, a részletekben való gyönyörködést helyezi egymás mellé. Lenkey István (a *Meseláda* c. 1988-as rézkarc mellé) Szilágyi mesevilágáról írt, a derús, incselkedő alakok és jelenetek játékoságáról. Éles Csaba olvasatát az *Egy legendás Holtág lakói I.* c. 2016-os rézkarc mellett találjuk, s arról ír, hogy „a rácsodálkozásokra és meditációkra hívogató, formailag és világnézetiileg koherens, öntörvényű világot” látva, meggyőződéssel hitte: az utókor egy Emberi Színjátékot kap tőle. „Rajzait kötetekbe lehetne máris rendezni, amihez egy mesélő kedvű ember írhatna »illusztrációkat«.”

A 2014-es Csokonai-sorozat részét alkotó *Debrecen látképe 1790 táján* c. rézkarcnál ezt találjuk Szilágyi Imrétől: „Bármerre is járok a Földön, mindig visszahúz a szívem a szülővárosomba. A Nagytemplomhoz, ahol konfirmáltam; a Fazekas Gimnáziumhoz, ahol példaként Kiss Tamás nyújtott életre szóló útravalót magyarságban, debreceniségben, emberségben. Ez az ősi város adott és ad munkát és ihletet. A Kollégium, a Nagyerdő, de még a köztemető is ideköt, ahol egyre több rokonom, barátom, pályatársam nyugszik.”

SZILÁGYI IMRE RÉZLEMEZE

A *hangszer ördöge* c. 1996-os litográfia mellett: „Zenéhez való vonzódásom saját alkotói eszközeimmel fejezem ki. Az idők folyamán hozzájutottam néhány régi hangszerhez, mint jelenség és látvány roppant izgalmasak. Ezeket motívumként sokszor felhasználom.” A 2009-ben készített *Egy cseresznyefa végnapjai II.* c. színes linotípiája mellett a Debrecenhez való kötődését szövegeztette meg újra, összekapcsolva legelső rajzának emlékét egy friss élménnyel. „Első rajzomat, egy virágzó cseresznyefa ágát hétévesen rajzoltam. Nagyanyám a varrógépe fiókjában őrizte. Hetvenévesen, véletlenül (?) egy pusztuló cseresznyefa látványa indított el bennem rézbemetszett gondolatokat egy cseresznyefa végnapjairól. A valaha terebélyes fát jóságosan elrejtették

a fenyőfák, de a hőscincérek és barátaik otthonra leltek benne... Ezekben a sorsmesékben néha magunkra ismerhetünk.”

Hadd térjek vissza Éles Csaba megjegyzéséhez, a kötetbe rendezés igényéhez, s hogy egy mesélőkedvű ember „illusztrálhatná” is a grafikákat. Nos, ez a kötetbe rendezés megtörtént, de jegyezzük meg, hogy a 71. éves „jubileumra” 2013-ban megjelent egy kisebb katalógusalbum 50 színes műreprodukcióval és néhány gondolattal Szilágyi Imre művészetéről; és Matits Ferenc *Szilágyi Imre művészi pályaképe* címmel írt – fekete-fehér és színes reprodukciókkal gazdagon illusztrált – kismonográfiát. Igaz, a kiadás dátuma lemaradt a címnegyedívről, de a Magyar Nemzeti Bibliográfiai Könyvek nyilvántartásából kiderül, hogy az a 62. „jubileumra”, 2004-ben jelent meg.

Matits Ferencet említve rátérhetünk a Szilágyi-életműalbum szövegeire. Sz. Kürti Katalin a tökéletes eredményre törekvő, rézkarcoló „vegykonyhára” tett utalása mellett tőle való ugyanis a munkafázis-fotókhoz illesztett idézet, mely mintegy ezer darabra tehető kis- és alkalmi grafikai oeuvre-ről, illetve közel félezer darabos szabadgrafikai munkásságról beszél, ám akkor még csak négy alkotó évtizeddel számolhatott, de az elmúlt másfél évtizedben mindkét szám nőtt. 1997-ben még épp nekem említette, hogy 850 kisgrafikánál tart; 2009 végén az 1135. opuszjelzés is megjelent, mára pedig (noha kissé alábbhagyott ez a lendület) 1400 körül van a Szilágyi-kisgrafikák száma. Látunk mutatóba ebből a Kiss Tamás-exlibris mellett egy (Lédás) Ady Endre és egy

Holló László emlékére készített könyvjegyet; mester- és oklevelet, a Tiszántúli Református Egyházkerület 2016-ban elkészített, Jézus megkeresztelését és a címerjegyet ötvöző pecsétkompozícióját (mindhármat rézkarccal készítették), utóbbi pedig az eredeti 16 cm átmérőjű nagyságban).

TISZÁNTÚLI REFORMÁTUS EGYHÁZKERÜLET
– SZILÁGYI IMRE RÉZKARCA

Matits Ferenc említett kismonográfiájából olvashatók részletek az albumban, de innen most csak a záró vallomást idézem Szilágyi Imrétől: „... egy lemezre firkálok, a belelátott gondolatokat formálok, alakítom tovább, ez egy pár-

beszéd: a rézlemezen kialakított firák újabb és újabb gondolatokat ébresztenek. Apróbb pillanatokból tevődik össze látásom, és ezekből próbálok a mondanivalómmal, felkészültségemmel valamit kivetíteni, de mégis befejezetlenül hagyni a lapjaimat, hogy ezekből folytatni tudjam az újabbat, vagy hogy a néző gondolja őket tovább.”

Ezt a továbbgondolást rögzítette Kmeczkó Szilárd *A meseköltő Szilágyi Imre* c. esszéjében. Ehhez vezérfonalként a Diderot *Mindenmindegy Jakab*-ját dramatizáló Kundera szövegét kölcsönzi, ötletesen ötvözve a dramatikus epizódokat Szilágyi életpizódjaival, műveinek világával annak sajátosságai-val. „Miként Diderot történetéhez hasonlóan Kundera színpadi variációi sem haladnak vagy fejlődnek valamilyen irányban, úgy Szilágyi Imre sem teleologikus ív mentén alkot. Művei legfeljebb füzérszerűen kapcsolódnak egymáshoz. Képeinek szemlélésekor felesleges egy eszme megfogalmazását keresni” – írja. Emlékezhetünk Szilágyi vallomására, miszerint nincs előre kész a kompozíció, mindig az adott pillanat, ötlet, az asszociáció dönti el, hogyan folytatódjék a mű. S tegyük hozzá, hogy ez tökéletesen illeszkedik az Umberto Eco által az 1960-as években megfogalmazott, a modern művészet értelmezésére, olvasatára reagáló „nyitott mű” elvére, ti., vagy fizikailag, vagy gondolatilag-eszmeileg befejezetlen művekről van szó, ez a feladat az olvasóra, befogadóra vár: neki kell befejezni, tehát értelmezni a művet.

„A metszetekben indázó vonalrengeteg bár részben ornamenssé válik, a mű keletkezésekor a mester babráló, egvelőre határozott cél nélküli kézmozdulatainak nyomvonalát örökíti meg. Ezzel a nyomvonallal induló és előbb-utóbb kirajzolódást eredményező dialógus mentén készülnek Szilágyi Imre alkotásai. Mivel ezek a dialógusok részben az alkotó, részben pedig magának a dialógusnak a természetéből fakadóan lezáratlanok, ezért ha nem is befejezetlenek, de mindenképpen lezáratlanok a kompozíciók is” – írja Kmeczkó. És máris egy fajta választ kaptunk a fent említett időproblémára, az időtlenség-érzetet a folyamatosság kelti föl: *Párbeszéd; Hol volt, hol nem volt; A legendák megmaradnak; A játéknak nincs vége; Idő és időtlenség között, Történet a maga útján* – idézhetjük az albumban is reprodukált néhány mű címét.

Fotó: Varga József

SZILÁGYI IMRE MUNKA KÖZBEN

A „meseköltő” jellemzés a szöveggel/irodalommal való szoros kapcsolatra is utal, és bár Szilágyi illusztrációs tevékenysége kiterjedt – melyből kiemeljük a *Csokonai-sorozat*ot és a gömöri *Huncut adomák*hoz készült ciklust –, a grafikai nem egyszerű illusztrációk. Irodalomhoz (de a zenéhez, színházhoz s általában a művelődéshez) való kapcsolatánál meghatározó az a szellemi horizont, ami a biblikus szakralitástól a vaskos néphumorig, az egyetemes mitológiától a magánmítoszokig (ilyen a kisbagoly-szerep, az uszadékfa-sorozat vagy a szőlőhegyi Turul-permetező) és a közösségi sorstól a titokban élt szépségig terjed. Már át is alakul az irodalom: Igévé, s a kegyelem mozzanata ugyanúgy jellemzi, mint a jóságé és szereteté (1993-as rézkarca az *Átkelés, avagy újabb kísérltet a jóságra*).

Fekete Károly köszöntő esszéjét olvassuk a szövegblokk élén („*Szilágyis gótika*”), ő is szól az idő és időtlenség reprezentációról, a térhasználat sajátosságairól. „Szilágyi Imre égi sétákat tesz földközben, és földi sétái közben mennymagasba lát – írja. – Ábrázolásaiban benépesíti az eget. A sokak számára irracionális térben Szilágyi Imre szerint éppúgy zajlik az élet, mint lent. Léghajósok mellett és a Jákób lajtorjáján le-föl járók között teljesen természetesen jelenik meg a lámpás manó, a tündérek röpte, a muzsikáló angyalok kedve, a hold-kacaj, baglyok csöndje, egerek huncutkodása. Arra biztat bennünket Szilágyi Imre, hogy fedezzük fel újra a természet apró csodáit. Földközben pedig jól kivethetők az emberi tulajdonságok, életérzések megjelenítései. A finom vonalak erőteljes gondolatisága olykor fricskák, hogy szembe-süljünk hiányzó erényeinkkel és meglévő bűnlajstromainkkal, mint a bujaságainkat felvonultató *Így készül a...* című képen.”

Palotai Erzsébet is ezeket a határátlépéseket emeli ki, de a valóság rétegeit nem elválasztva, hanem azokat összekötve, találkozási pontjaikban látatva.

Pap János Szilágyi humoráról beszél a könyvben, a groteszk jelleggel szemben megmaradó bölcsességről; Bíró Lajos tárlatnyitójának részlete is a fanyar derűt és az önvizsgáló ember mentalitását hangsúlyozza.

SZILÁGYI IMRE: „ÖRDÖGCÉRNA,
AVAGY SEMFŰ, SEMFA...”
(2017; RÉZKARC, AKVATINTA)

Gáborjáni Szabó Botond megnyitórészlete a mintegy mottóként idézett megállapításig ível, miszerint: Szilágyi soha nem hitt abban, hogy „a dolgok lényege a részletek fölött, a részleteken kívül található”. – Sőt, ez a részletekbe rejtett lényeg- és mindenlátás, az idővel kialakított asszociatív párbeszédviszony a könyvben úgy is megjelenik, hogy a képefejet mellőzi a kronológiát, így a mintegy száz műreprodukció időn és téren átívelve lép kapcsolatba egymással és a nézővel is.

S befejezőként röviden utalok Márkus Béla továbbgondoló olvasatára (*A nagy Egyenlítő* címmel közölt részletre), amely ismételt arra hívja föl a figyelmünket, hogy Szilágyi Imre nem készen adja nekünk a világ és a létezés értelmét, értelmezését, hanem azt nekünk kell kialakítanunk, amihez a művész a képeivel segít bennünket. Márkus a címetek olvassa egybe a grafikával s a benne élő képpel a világról.

S hogy mik is azok a nagy Egyenlítők? – Mindaz, ami egyenlővé tesz bennünket. A karneváli derű és a pusztulásképzetek, a kegyelem s az ítélet, a remény és a sztoikus szemlélet. A Játék és Halál.

SZILÁGYI IMRE GRAFIKUSMŰVÉSZ
– LENT (JOBBRÓL BALRA): GÁBORJÁNI SZABÓ
BOTOND, SZILÁGYI IMRE ÉS VITÉZ FERENC

(A fenti szöveg elhangzott Szilágyi Imre jubileumi albumának jún. 19-i bemutatóján.)

AZ ALBUM
MUNKAFÁZIS-
FOTÓI ÉS A
BESZÁMOLÓ
ESEMÉNYFOTÓI,
VALAMINT
REPRODUKCIÓI
VARGA JÓZSEF
FELVÉTELEI

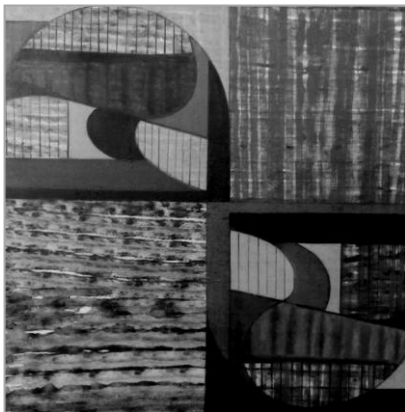
FESTŐI SZINTÉZISEK

Pálfy Julianna
kiállítása az 56. Hajdúsági
Nemzetközi Művésztelepen

„Pálfy Julianna városképi kompozíciója új formavilágot teremtett a művésztelep életében. Olyan humanizált és organikus elemeket, motívumokat emelt be, mint az ablak, a jellegzetes háztetők, tűzfalak vagy éppen kapubejárat, amelyeket montázszerűen emelt egymáshoz közel az együvé tartozás reményében, ezáltal nagyvárosi lüktetést adva a képek hangulatához.

A monokróm színvilág a régi nagymestereket idézi [...]. Kiemelkedő műve a *Szettek, templomok üvegablaka.*” – Ha valakinek ismerős ez a fenti néhány mondat, az nem a véletlen műve: Tamus István értékelte így Pálfy Julianna művésztelepi munkáit az elmúlt évi záró kiállításon, ahol a művészt Káplár Miklós-éremmel jutalmazták. A hagyományokhoz hűen így most az ő egyéni tárlatával kezdődött meg az 56. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepi idény.

Egyébként maga is azt a „nemzetköziséget” képviseli, melyre a telep már az 1968–70 közötti időszakban törekedett: elsőként hívott meg határon túli

magyar művészeket – s később nem csak magyar ajkúakat az akkori „testvéri” országokból (majd a világ szinte minden részéről). – Pálfy Julianna ugyanis majdnem Magyarországon, Csapon született. Ungváron végezte művészeti iskoláit, nem éppen a legideálisabb körülmények között, de a klasszikus oktatás mellett avantgárd szellemiséget kapott, mely közegeben Duncsák Attila művészete hatott rá a leginkább. (Talán kevesen tudják: a felvidéki magyar művész Ungváron

született, 1982-ig ott élt és alkotott.) Pálfy Julianna 1993 óta tagja a Magyar Képző- és Iparművészek Szövetségének, férjével, Pálfy István Putyuuval eztán költöztek Magyarországra.

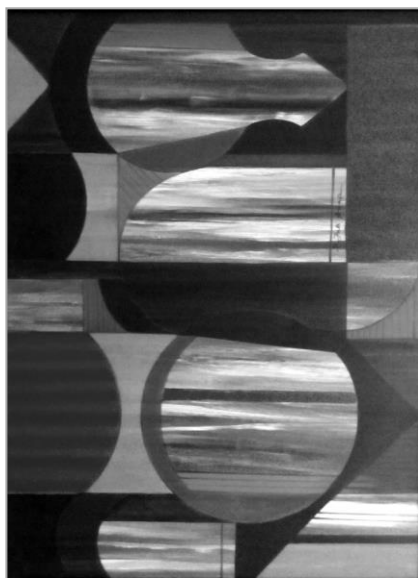
Az óta is úton van, főleg az elmúlt másfél-két évtizedben, egyéni, páros és csoporttárlatokon, helyi és nemzetközi művésztelepeken; s úton van a művészeti ágak között is. Hiszen nemcsak festőművész, de író és költő, a Móra kiadó sikeres gyermekkönyveinek szerzője; „kölyökkutya” könyvei több kiadást értek meg. *Röviden* címmel 2008-ban jelentek meg versei, a kötetben színes festményreprodukciói szerepelnek: mintegy húsz kép – ez tehát az előző időszak nem egyszer groteszk, szimbolikus és allegorikus festői világába kalauzoló, rendhagyó verses katalógusnak is tekinthető.

A *Kárpátalja* ma portálon 2016-ban Lengyel János készített interjút vele, neki említette: ha mondanivalója van az embernek, megtalálja az eszközt is, amivel leginkább kifejezheti magát. „Ha festek, nem történetet mesélek, hanem érzéseket és hangulatot, s a bennem lévő színes világot próbálom formába önteni. A mesék, versek a saját történeteim, énem másik része” – vallotta.

PÁLFY JULIANNA FESTMÉNYEI:

DIMENZIÓK I–II.

(AZ ELŐZŐ OLDALON, FENT:
MESEVÁROS)

Különösen érdeklő a film, amelyben együtt van a zene, a történet és a kép. Ez a művészeti ágak közöttiség nemcsak műfaj-, de stílus-közöttség is eredményezett. Itt szintén látható, hogy a figurális és absztrakt geometrikus, a szimbolikus és lírai, az absztrakt impresszionista és konstruktív egyaránt megjelenik. Ő is azt vallja, hogy a stílus (fogalomként) ma már csak úgy érvényes, ha saját személyiségébe szintetizálja a művész a különböző hatásokat, legyen az középkori vagy futurisztikus, önkifejező tükörként pedig az őszinteség a mérvadó. „Én a képhez, a mondanivalóhoz választok formát.” S erre utalt

Szóllósy Tibor kárpátaljai író is, amikor képei előtt állva felidézte Vasarely op artját, Modigliani finom vonaljátékának reminiszcenciáját, Picasso változó drámai hangvételét vagy Csontváry szimbólum-teremtő szuverén látását. – S mindegyiket „pályfjuliannaian” egyedinek tartotta. A történet és kép (sőt, a zene) egyben-valóságára is utalt Pálffy Julianna művészete kapcsán. Minden képe egy-egy novella, nincsen benne semmi fölösleges, a művész életörömeivel telítettek, aki „intellektuális viszonyban van az étellel”, és a képeknek nemcsak mondanivalójuk, hanem melódiájuk is van.

A fenti utalás óta eltelt egy évtized, s bár 2018-ban Tamus István is föl-emlegette a régi nagymesterek ígézetét, a „humanizált és organikus elemek” egyúttal azt is jelentik: harmonizáltságról és Pálffy Julianna belső látásmód-jába szervesült alkotófolyamatról van szó. Az újabb termésből nézzük meg a virágokat először, melyek könnyen a csendélet, a szecessziós játék áldozatává válhatnak, a festő viszont egészen másképpen „játszik” velük.

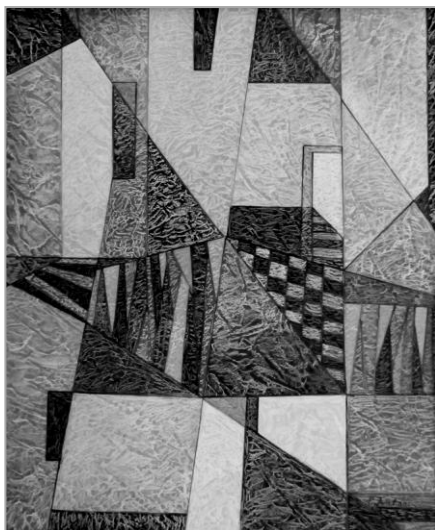
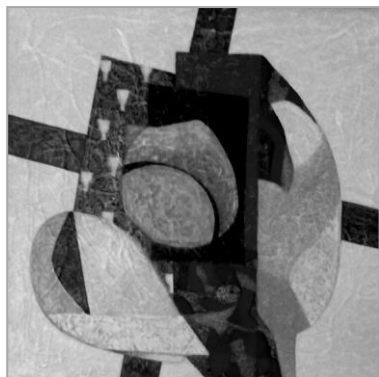
A *Virágvasárnap*, a *Baromfiudvar*, a *Mari virágboltna* már-már fraktálszerűen építkeznek: minden kis részletben ott van az egész – legalábbis a részletek rímelnek egymásra és az egészre. Képi metonímiákat és színekdochékat alkalmaz: a résszel az egészet nevezi meg, az ok-okozati viszonytal vagy a fogalomkörü kapcsolatokkal hoz létre egy, a statikus látványba lépő belső mozgalmasságot.

A *Virágvasárnapban* a mező vagy kert (mint konkrét tér) és a távlat egyszerre van jelen. A szirom magába foglalja a gyökeret és fényt (tehát magát a növekedést); a bibéi valóságos törzsek, a szín-, forma- és vonalstruktúrák zeneileg is mozgásba lendülő aszimmetriája alakítja ki a harmóniát. A cím pedig egyszerre képes felidézni az ünnepjellegét s az ünnepen túli szakralitást.

PÁLFY JULIANNA:
VIRÁGVASÁRNAP

HÚSVÉT; JOBBRA, FÖNT: PARK A VÁROS
KÖZEPÉN; LENT: EPERHOLD
– PÁLFY JULIANNA FESTMÉNYEI

A *Baromfiudvar* szimbolikus geometriája, a *Mari virágboltja* expresszív, de ismét fraktálszerűen (az önhasonlóság elvét alapul véve) építkező lenyomataival – szintén kilép a virág tradicionális funkcióértelmezéséből, azt a művészi (emberi–humánus) önkifejezés eszközévé teszi. A virág által kínál egzisztenciális távlatot: emberszerepeket, léthelyzeteket, kapcsolatokat, tárgyiasságon túli transzcendens kapcsolódási pontokat keres. Hasonló formai és gondolati építkezés jellemzi a *Tavaszi*, valamint a *Park a város közepén* c. műveket.

Az imént csupán egyetlen képcsoport jellemzőire utaltam, de ide sorolható *Húsvét* c. képe (izgalmas *geometrikájával*: a mértani formák mögé ütemezett ritmussal és továbbgondolt szimbolikájával); vagy a metaforikus *Eperhold* s a csendéletek (*Üvegcsalád*, *Tök-szezon*). Mindközül a két *Dimenziók* ébreszt zenei asszociációkat, a rész–egész, ok–okozati és gondolatkapcsolati viszonyt olyan finoman strukturált rendbe helyezve, hogy megjelenjék bennük az a létezés-csőnd, amelyben (és csak benne) hallhatóak lesznek a lélek titokzatos rezdülései. Pálffy Julianna több képe is alkalmas volna ilyen gondolatkísérletekre –

ám befejezőként már csak egy másik sajátosságra, a mítosz- és meseteremtésre utalok, és ehhez három képcsoportot hívok segítségül.

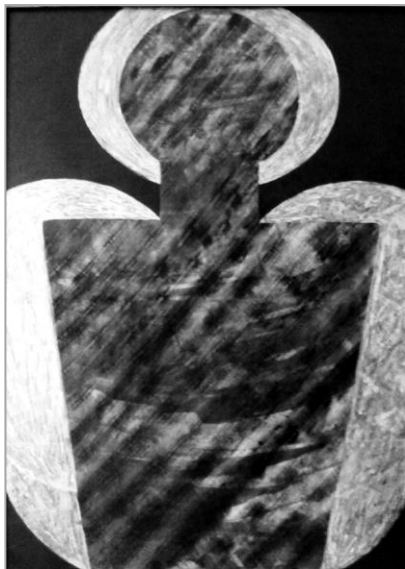
Az *Áldás és Békesség* közé helyezhető az *Angyal*. A *Békesség* csak részben szimbolikus bibliai parafrázis; az *Áldás* archaikus szoborszerűsége is valamilyen kiábrázolhatatlant fejez ki; és az *Angyal* eszünkbe juttatja Comenius *Orbis pictusa* 42. illusztrációs tábláját, *Az ember lelkét*. Ennek leírásában az szerepel, hogy a lélek a test élete („egy az egészben” – emlékezzünk a föntebb mondottakra); s hogy három részből tevődik össze. Az értelemből, mely által megismerhető és megérthető a jó és a rossz, a valóságos és a tettetés; illetve az akaratból, mely megválasztja vagy megveti a megismert dolgot; s az elméből, mely követi az elválasztott jót, vagy távol tartja a megvetett gonoszt. Innét ered a reménység és félelem, innét van a szeretet s az öröm a haszonvételen, de a harag és a fájdalom is a szenvedésben. Nem is kell további kommentár, hiszen mindez tulajdonképpen leírja a Pálfy Julianna-féle *Angyalt* is.

A mítoszhoz fordulás másik példája *A kékszakállú herceg vára*. Ennek a történetnek több változata ismert, nálunk talán a legnépszerűbb Balázs Béla legendás-balladai szöveggönyve. Izgalmas nyomozásba kezdetünk a titkos szobák (a titkos szerelmek, a titkos múltak) után, tudván, hogy a Kékszakállú herceg minden korábbi asszonyától kapott valamit, így épült föl vára, kincse, birodalma; Judit, az ifjú asszony pedig a kíváncsiságával meg akarja fosztani

öt az emlékeitől, a múltjától. Persze – mint azt Győri Orsolya kapcsolódó tanulmányában olvashatjuk –, itt egy sajátos „halálesztétikáról” is szó van; s a téma festői feldolgozása allegória abban a tekintetben, hogy a végesség formaképző elvének, a halál tudatosításának a művészi szerepével találkozunk. A haláltudat teremti meg az élettudatot, illetve az öntudatot, és a többi közt ennek köszönhető maga a művészet is (a műalkotások létrehozása és befogadása).

PÁLFY JULIANNA: LÉLEK
(A SZEMKÖZTI OLDALON: ÁLDÁS; BÉKESSÉG;
LENT: A KÉKSZAKÁLLÚ HERCEG VÁRA)

Végül a „városmitoszokat” említjük, melyekben az emlék, a hétköznapi valóság és a meseképző fantázia ötvöződik. Az utazás emlékei feszülnek szembe az *Elzárt övezettel* (az utazás szabadságallegória, ezzel szemben a behatárolt lét szabadsághiányt jelöl); s nemcsak az ilyen című képen (mint *Üvegablakban*), hanem a *Mesevárosban* tükröződik vissza az a fantáziaerő, amely képes humanizálni az embertelenné váló környezetet, s megtáncoltatni az unalmas rendet vagy megszínesíteni a szürke mindennapokat.

– A kérdés már csak az, hogy tényleg művésznek kell lennünk ahhoz, hogy mozgósítani tudjuk teremtményeinket?!

(A fenti szöveg Pálffy Julianna tárlatának – egyúttal az 56. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelep – megnyitóján hangzott el, június 29-én, a hajdúböszörményi Sillye Gábor Művelődési Központban.)

PÁRBESZÉDFORMÁK AZ EGYETEMESSÉG LOKÁLIS TEREIBEN

Az 56. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepről

A hazai nemzetközi művésztelepi és szimpózium mozgalom a rendszerváltás után elveszítette ún. ideológiai cselekvésjellegét. Az átmeneti bizonytalanságok (a kiüresedés, megszűnés; át- vagy megalakulás; útkeresés, profilváltás stb.) után mára jól látszik: országszerte az egyetemes művészi nyelvteremtés és -közvetítés, illetve a helyi, regionális értékékpézés, identitásalkotás, vagy gyakran a jó értelemben vett településmarketing része lett.

Csak néhány kiragadott példát említve, kelettől nyugatig: a bodrogközi Lácacsékén néhány művész három éve hozott létre alkotótábort; a szabolcsi

Vaján az 1990-es évek közepén alakult művészteleppé a – kezdetben a hortobágyi és gyergyószárhegyi gárdára alapozó – Molnár Mátyás által kitalált alkotóház. Húsz éve működik a Dósai Nemzetközi Alkotótábor, Dél-Amerikába is eljuttatva a jászági falu hírét; 2001 óta a hagyományos és a kísérleti plasztikai kezdeményezések otthona a Zalaszentgróton a Villa Negra szimpózium. A Nagykanizsa melletti Kiszécsén a Ludvig Nemzetközi Művésztelep alkotói – a hazaiak mellett távol-keleti és arab országok, az orosz, a német és a mediterrán festők és szobrászok – éppen húsz éve reprezentálják a kortárs modern művészeti repertoárt és világ-képeket.

És ebben a közegben különleges feladat, illetve felelősség hárul a Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepre: az ország legrégebbi folyamatosan működő hajdúböszörményi művésztábora egyszerre cselekvő tradícióőrző; profilváltásának állandó része a művészi úrkeresés; pár-

H A J D Ú S Á G I
N E M Z E T K Ö Z I
M Ű V É S Z T E L E P
I N T E R N A T I O N A L
C O L O N Y O F A R T I S T S
O F H A J D Ú R E G I O N

H A J D Ú B Ö S Z Ö R M É N Y
2019. JÚNIUS 28–JÚLIUS 14.

huzamosan törekszik a helyi reprezentációra, a határon túli magyar és a nemzetközi művészi párbeszédre, illetve a klasszikus és kísérletező tendenciák felmutatására vagy örvöztetésére – az egyetemesség lokális tereként.

Az 56. idényre hét országból (s hat magyar városból) érkezett 16 művész között vannak visszatérők – az előző év nívódíjasai például mindig meghívást kapnak a következő alkalomra. A június 29-i nyitó kiállításon az elmúlt évi Káplár Miklós-díjas Pálffy Julianna mutatkozott be: képei jó példái annak, hogyan lehet a mondanivalóhoz ötvözve egyénivé tenni a különböző stílusok (látás- és kifejezőmódok) elemeit. Új munkája (*Így épült a házunk*) leginkább konstruktív-kubista szürreálisnak mondható, ugyanakkor egyszerre szerves és ironikus; a *Dólt szögek* pedig bár geometrikus világot sejtet, de a szabálytalan formák lenyomataiban a folyton mozgó világ képlékeny jelei sűrűsödnek össze.

Az újra meghívott nívódíjasok közt Drozsnik István az egzisztenciális motívummá emelt székeket most fémplasztikáiban idézte meg – nagyméretű (100x70 cm-es) ceruzarajzaiba, Picasso- és Chagall-parafrízisaiba viszont hasonló szakrális-szarkasztikus lételvágódást fogalmazott, mint a székekkel szimbolizált szerepcserébe és játékba. A szlovák František Turcsányi a sűrű lét élményrétegeit (*Sörveszély*) s a bizonytalanság átmeneteit (*Ár-adás*) festette; az orosz Ludmilla Hozjaseva iparművész nemez munkáinak anyagélményében pedig a bizonyosságkereső lelki attitűd (*Platán*), illetve az assemblage-szerű festői viselkedés dominál.

DROZSNIK ISTVÁN GRAFIKÁJA:
KARONFOGVA PICASSÓVAL II.

A nemezt használta a telepen most debütáló hajdúböszörményi Prém Vanda – a nemez alakításának gesztustartományait sűrítette kompozícióvá (*Tektonika*), valamint a folt és vonal grafikai hatásait imitálta allegorikus művén (*Átkelő*). A másik helyi alkotó, Fekete János négy évtizede visszatérő, maradt is a hagyományos városképi kifejezésnél, ám két (négy-négy kis képből álló)

mozaikján Hajdúböszörmény a köztéri szobrok, illetve oszlopok, zászlórudak, kandeláberek dialógusában elevenedik meg, s ebből a statikus jelenléteből kiemelkedve, groteszk önreprezentációs motívumként utal a repülés korlátaira és hiábavalóságára.

Rendszeres résztvevő a szigetszentmiklósi, szürreális, geometrikus és absztrakt impresszionista stílus elemeket vegyítő, ám jellemzően a groteszk jegyében alkotó Pálffy István. A melankolikus-szagrális létanalízis képe lett a *Sárga oldalfény*, melyen az emberi, tárgyi és természeti (jelenségszerinti) dialógus formáit faggatja. A Burai István halála óta harmadik éve a művésztelepet vezető debreceni Rácz Imre képeinek főtémája a fény maradt, a benne megfoghatatlan „isteni” lényeg azonban már nemcsak épített és természeti környezeti motívumok (házak, fák) viselkedésében tükröződik, hanem to-

vább lépett a kapcsolati szituációk szimbolikus kifejezését szolgáló emberi figurák felé (*Fényben, Áttörő fény*).

RÁ CZ IMRE: FÉ NY BEN

A szagrálisnál maradva: a Sillye Gábor Művelődési Központban, a művésztelep munkáját hosszú idő óta szervező Kupás Csilla rendezésében, a 16 alkotó mintegy 40 munkáját bemutató záró kiállításon Burai István-nívódíjat kapott zalaegerszegi Budaházi Tibor geometrikus festményein is transzcendens határtalanságát fogja formai és szellemi rendbe. Barcsay és Picasso között ingadozva, a formajátékok fegyelmében ott van a *Töredékek* kalandja; diptichonja (*Kettős kép*) pedig a gondosan kidolgozott felületi antitézisekből alkotott szimmetriában az aszimmetrikus (anima–animus) lélek örök harmóniavágyát szólaltatja meg.

A lengyel Aleksandra Rey szerves és szervetlen (beton és virág) párbeszédét fogalmazza a dekorativitásból formai-gondolati ötleteivel kiemelkedő szecessziós festményekbe; a csehországi Simona Blahutova a roncs telepet teszi a modern élet allegóriájává (*Car 1–2*); a román Horea T. Salagean a

Lelki jegyzetek sorozat két akrilművében az egymással küzdő külső és belső, ösztönös és tudatfölötti erőket jeleníti meg.

A budapesti Breznay András triptichonjából kiemelt *Hít és Szeretet* című képek figurális torzójellegükben is kifejezik a hiányzó reményt; a nivódíjat kapott, szintén fővárosi Ghyczy György a jelek és jelenségek, betűk és formák, gesztusok és színek, ösztönök és fölül-emelkedés disszonanciáiból sejteti: a végső dolgokat nem ismerhetjük, csak a keresés bizonyossága létezik (*A végtelen képnek formája nincsen; Az úton járó eltűnni látszik*).

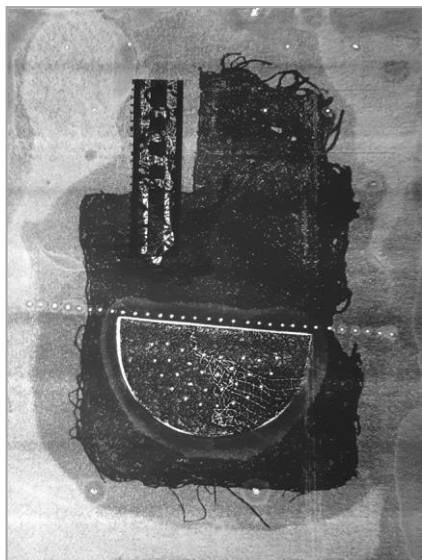

BREZNAY ANDRÁS: SZERETET (FENTI KÉP);
ALEKSANDRA REY: JÁRDAKÖVEK

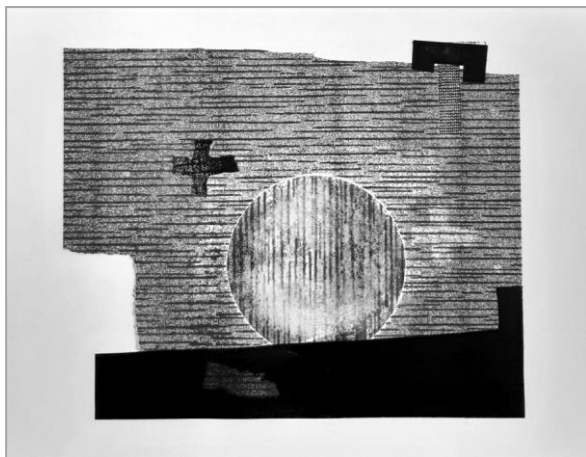
A szintén nivódíjjal elismert kárpátaljai Kopriva Attila festőművész egyszerre képes rá, hogy a látványélményt a késő-nagybányaiakat idéző, egyszerre szimbolikus és expresszív realista közegben ábrázolja (a *Böszörményi utca* c. képen), és az asszociatív lelki montázs játékát (*Hazafelé – A csegei kincs titka*) gondolati szintre emelje.

KOPRIVA ÁTTILA: HAZAFELÉ –
A CSEGEI KINCS TITKA

A 2019. évi Káplár Miklós-díjat Varga József debreceni grafikusművésznak ítélte a szakmai zsűri. Varga linotípiái nemcsak roppant grafikai műgondjának, hanem archaikus és modern, szakrális és profán, töredék és Egész, látható és megfoghatatlan összegző lenyomatái (*Zeleméri katedrális* c. triptichonja), s az ősi szimbólumok (pl. kör és kereszt) olyan, a vertikális és horizontális, a tárgyi, szellemi és antropomorf által kijelölt térben helyezkednek el, ahol a nézőben (a nézés aktusában) magára ismer a kollektív emlékezet (mint *Pozitív megerősítés* c. lapján).

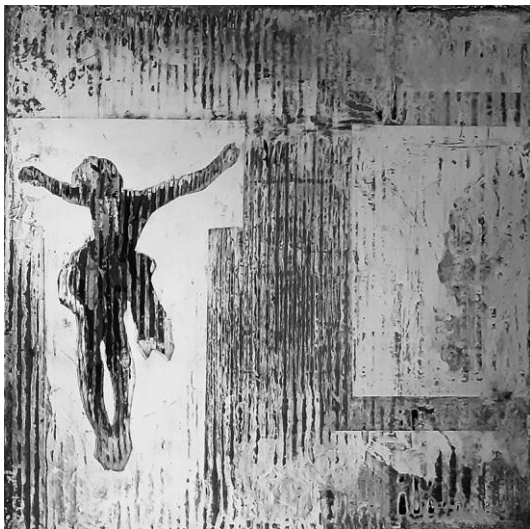

VARGA JÓZSEF: POZITÍV MEGERŐSÍTÉS
FENTI KÉP: ZELEMÉRI TRIPTICHON III.

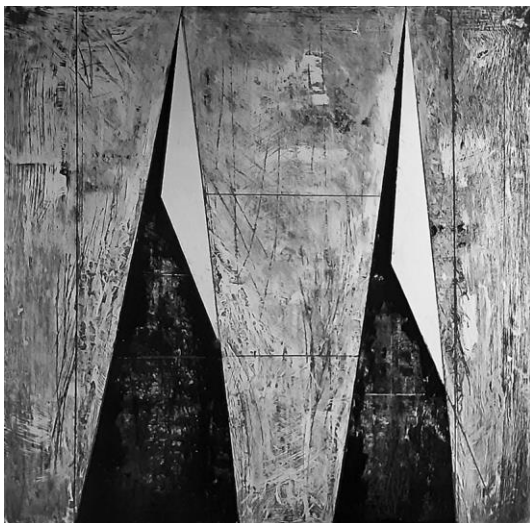
OTT VOLNA JÓ

ott volna jó
a vágytalanság
partján
nem vitázna
folyton a szív az
ésszel
nem bontani
szét a sok talmi
résszel
az Egyetlent
a Végző dolgok
alján

ott volnék a vágytalan örömben
így nőnék bele a füttös ágba
nem érnék véget a fénykörökben
s nem neszeznék át az éjszakákba

ott hallgatna
bennem az est és
reggel
nyitva volnék
mint tenyér az ég
alatt
nem törődnék
gyémántokkal se
heggel
olyan volnék
mint az elfeledt
szavak

BUDAHÁZI TIBOR FESTMÉNYEI

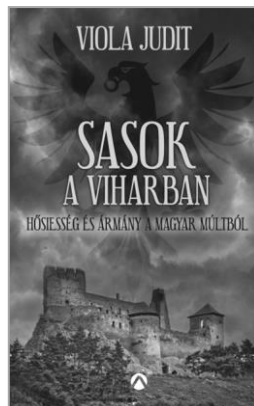
VIOLA JUDIT:
SASOK A VIHARBAN

*Egy történelmi regényfolyam
első három kötetéről*

(Athenaeum Kiadó, Budapest, 2016; 2017; 2019)

Kissé szokatlannak tűnhet, hogy egy még befejezetlen regényről írjunk kritikát. Mentségünk csupán annyi lehet, hogy az eredetileg tervezett egy kötet helyett ma már trilógiáról beszélhetünk, s azt ugyan tudjuk, hogy a történet 1311-ben fog véget érni, de azt még a szerző sem látja előre biztosan, hogy két vagy három újabb kötet során jut-e el a főszereplő, Aba Amadé haláláig. (A cselekmény 1268-ban indul, és a harmadik kötet végén még mindig csak 1281-et írunk.) Amikor 2016-ban az Athenaeum Kiadó gondozásában megjelent a *Sasok a viharban* első kötet (Hősiesség és ármány a magyar múltból), a kritika már sejtette, hogy egy történelmi trilógiáról (családragényről) lesz szó, így annak indító köteteként beszélt róla (Kokas Károly: *A történelmi regény esélyei. Gondolatok a Sasok a viharban* című történelmi regény kapcsán. Iskolakultúra, 2017/1–12., 206–2011).

A *Parókia* portál 2017 őszén közölte Fekete Zsuzsa az elsőkötetes (író névként a három utóneve közül a két utolsót használó) szerzővel, református lelkipásterrel, a gönci gyülekezet karvezető kántorával fölvetett interjúját „a vérvivataros, trónviszályos esztendőkbé, a XIII. századi Magyarországra” kalauzoló „történelmi kalandregény” bemutatója után. S itt is fölmerült a műfajiság kérdése: vajon ifjúsági, történelmi vagy kalandregényről, esetleg a három ötvözetéről van-e szó? Az első kötet az Aba nembeli Dávid három fia (Finta, Péter, Amadé) férfivá érésének történetét meséli el (talán ez is oka annak –

Kokas Károly szavaival: az „egyszerű lineáris szerkezete és fiatalkorú főszereplői” –, hogy az olvasói reflexiók „ifjúsági regényként” emlegették a művet). Aba Sámuel leszármazottai ők, hiszen a fejedelmi Árpád-vér csörgedezik az ereikben – ezt Amadé hangsúlyozza is a 3. kötetben, amikor IV. (Kun) László nővérével, Erzsébettel beszélget a Nyulak szigeti zárdában. (A hercegnő már szabadulna az apácáság kötelmeitől: Fintát nézte ki magának férjül, s az ifjú tudomása szerint „nem egy király, de ősi nemzetség tagja”, akit korábban – nem éppen szentéletű erkölcséről téve bizonyosságot – „közelebbről” is megismerhetett). „*Nem akarlak okítani, felség, de a mi családunk őse ama Aba Sámuel király, kinek hitvese Géza urunk leánya volt, így mibennünk is Árpád fejedelem vére él tovább – mondta Amadé szerényen, de öntudatosan.*” (III., 253–254)

MŰFAJI LEHETŐSÉGEK

A *Letya.hu* 2016. októberi bejegyzéséből kölcsönöztem az alábbi idézetet: „A regényt nevezhetnénk ifjúsági irodalomnak is, hiszen annak ellenére, hogy történelmi regény, három fiatal fiú sorsát meséli el [...] rég letűnt korokról, hűségről, hazafiasságról és becsületről. [...] Számolgattam, hogy még hány oldal van hátra, és a mennyiségéből ítélve rádöbentem, hogy nem elegendő egy jó befejezéshez. Félttem attól, hogy egy tollvonással lesz elvágyva a történet. Félelmem részben be is igazolódott. Így, innen szeretnék üzeni Viola Juditnak, hogy ez a regény folytatásért kiállt! Tudni akarom, hogy mi történt a három sasfiókéval!” A blogger egyébként jó lehetőséget látott a regényben arra is, hogy a fiatalok általa megszeressék a történelmet. A *Gaboolvas* blogspot 2016. novemberi bejegyzése kiemeli, hogy a három Aba fiú három különböző sorsot jelképez, méltatja Izabella asszonyt, aki irányítja, összefogja a családot. Legfőbb erény az olvasmányos stílus, az emberi oldal, a szereplők gondolkodásának, vívódásainak bemutatása. Összegzőként megállapítja: „Az idei év egyik legjobb történelmi regénye” jelent meg.

A 3. kötetről az *Ariadneolvasmányai* blogspot, 2019. február 4-éről kínál reflexiót, mely a leírások, karakterábrázolások filmszerűségét emlegeti. A két év (1279–1281) történései sűrűsödnek, s itt a legszembeűnőbb a különbség a három testvér között. Finta makacs, akaratos, énközpontú, erdélyi vajdaként, majd nádorként még gögösebb: megrészegítette a hatalom. Péter eszes, csendes, Lőrinc pártfogása alatt országbíró, később tárnokmester. Családszerető, hűséges. Amadé a jászói prépostságban töltött tanulóideje alatt ismerkedett

meg László (későbbi) királlyal, aki hiába került Finta befolyása alá, emberi és uralkodói kétségeivel Amadéhoz fordul, aki tisztességes, megfontolt, hűséges az elveihez, tanácsaival igyekszik a királynak segíteni, s diplomáciai érzékéről is tanúbizonyságot tesz. „László királyt az előző kötetben még szimpatikusnak találtam – írja Ariadné –, ebben a részben viszont ez megváltozott. Kissé fejébe szállt a hatalom, szembement mindennel és mindenkivel, aki nem úgy gondolkodott, ahogy ő. Nem csoda, hogy eleinte annyira jól megtalálták a közös hangot Fintával. László döntései miatt ingatagga vált az amúgy sem szilárd béke az országban.” Majd később, a fiatalabb korosztálynak is ajánlva a regényt: „érezhető volt a feszültség, ami oldalról oldalra csak nőtt. A könyv utolsó nyolcvan oldala lesodort a lábamról. Vészterhes idők jártak. Pusztítás, veszteség és mélységes fájdalom érződik a lapokról. Vajon mit érezhet az a család, amelyeknek választania kell, hogy a szerettükhöz, vagy a királyhoz maradnak hűségesek?”

Tegyük ehhez hozzá Kokas Károly kritikájának a zárójeles megjegyzését, miszerint a történelmi regénynek nemcsak identitástudatot formáló szerepet kell tulajdonítanunk, hanem meggyőződése szerint „a történelmi regényből való történelemtanulásnak külön éthosza van”. (Kokas 2017, 207) S ha már a műfajiságot emlegettük: az ifjúsági regény legfőbb ismérve nem a szereplők életkora, noha általa a korosztály is közelebb érezheti magához a történetet. Az olvasó az Aba-fiúkkal (különösen Amadéval) együtt nő föl, s nő bele nemcsak a történetbe, de az általa részleteiben kevésbé ismert történelembe is.

Ha történelmi kalandregénynek tekintjük a művet, akkor sem járunk tévúton, mert a kalandok során jobban megismerjük a cselekmény háttérét adó történelmi viszonyokat, s az olvasásnak nem nélkülözhetetlen alapfeltétele a történelmi tények pontos ismerete.

Történelmi környezetbe ágyazott családregényről hasonló joggal beszélhetünk, hiszen az országos nagypolitika csak háttér ad a nemzeti örökség továbbviteléhez, valamint a családon belüli viszonyok és a karakterek, jellemalakulások ábrázolásához. Sorsregénynek, jellemregénynek is tekinthető ez által, hiszen a legkisebb fiú, Amadé sorsa, a „sasok” tulajdonságainak kiteljesítése fűződik föl a cselekményszálra.

Megkísérhetjük végül a történelmi kalandregénybe ágyazott naturalista jellemregény meghatározást, bár a naturalista jelző itt elsősorban az életmód-ábrázolásra vonatkozik. A 19. század végi naturalizmus szellemi háttérét adó pozitivistá eszme kulcskifejezései ugyanis – tehát a *race* (faj), *temps* (idő) és *milieu* (környezet) – meghatározzák a *Sasok a viharban* szemléletét.

Fontos a nemzetség (faj), nem beszélve arról, hogy igencsak nemzetközi a szereplőgárda: magyarok, kunok, osztrákok, csehek, franciák, tatárok, székeltek stb. alkotják; fontos továbbá a történelmi idő (IV. Bélától Károly Róbert színre lépéséig). De mindközül legfontosabb a milió, a környezet. Ennek igen gondos, érzékeny, egyúttal olvasmányos bemutatása teremti meg a lehetőséget, hogy az író ne elsősorban a történelmet, hanem (a lélektani-szociográfiai szempontokat se nélkülözve) a korabeli életmódot, viselkedést, gondolkodást hozza közel – több mint hét évszázad távolából.

A TÖRTÉNELMI „FEHÉR FOLTOK” KITÖLTÉSE

Éppen a IV. Béla és V. István közötti 1265-ös belháború után vagyunk (IV. Béla az ország királya, de V. István, akit már gyerekkorában megkoronáztak, Szlavónia hercege, Erdély, majd Stájerország kormányzója, *iunior rex*ként a keleti országrész független uralkodója). A Nyulak szigeti békével nem szűnik meg az ország megosztottsága, Béla és István viszálykodása következtében az unoka, László (későbbi IV. Kun László) kisgyerekként fogságba kerül, de az olvasó (és Aba Amadé is) a jászói prépostságban találkozik vele.

Évszámokkal nem terhel bennünket az író, az első kötet 5. fejezetében azonban meghal Béla király (ez 1270. május 3-án történik), az előzményeket visszakövetve tehát 1268-ban kezdődik a regény cselekménye, és a 10. fejezet az 1271-es esztendőbe röpít. A második kötetben (*Sűrűsödnek a fellegek*) a fejezetek élén ismét találunk néhány, az idő haladtában eligazító évszámot. Az Úr 1275. esztendejének januári nagy hidegében fölbukkan a krónikás, Kézai Simon, aki beszámol az előző évek eseményeiről; és Rudolf Habsburg király 1277-es látogatásáról értesülünk. A harmadik kötet (*Villámlás és mennydörgés*) 1279 nyarába visz vissza; és a 11. fejezetben az 1281-es dátum szerepel, mikor is Finta helyett Kőszegi Iván lesz a nádor, közben készül Kézai Simon *Gestája*. László és Finta halálos ellenségekké válnak, megindul a felségsértés, pártütés miatti leszámolás. Majd a kötet végén ismét nyitva marad a történet.

Ha Aba Amadé 1311-es haláláig kell eljutnunk, lesz itt még második tatárjárás 1285-ben, meghal László 1290-ben, majd a Velencében nevelkedett III. András kerül trónra – egy már meglehetősen zilált történelmi időszakban. 1301-ben kihal az Árpád-ház, ekkor Aba Amadé, az ország egyik legbefolyásosabb vezetőjeként független tartományúr Abaújtól Bereg és Szepes vármegyékig; 1308-ban kerül trónra az Anjou-házból Károly Róbert; végül Amadét Kassán ölik meg a szászok – tisztázatlan körülmények között.

***

De ne rohanjunk ennyire előre. A cselekmény kezdetén folyik a várak építése, hogy ezzel is védekezzenek a lehetséges újabb tatár betörések ellen. Abaúj-várról irányítják a gönci vár építésének munkálatait is (az Amadé-vár romjai Gönc közelében még ma is láthatók). Itt él Viola Judit, azaz Csomós Józsefné, aki három keresztnéve (Ildikó Viola Judit) közül a két utolsót választotta írói álnevének. (A fent említett interjúból egyébként az is kiderül, hogy később megtudta, él egy Viola Judit nevű közjegyző az országban. „Nem tudom, hogy szégyelli-e vagy, ahogy mifelénk mondják, *'megbűszkül-e'* majd, ha meglátja ezt a regényt.” Ezt a vallomásrészletet elsősorban a tájnyelvi fordulat miatt idéztem, melynek archaikus rétege is van, s ez pedig a 13. század végi regény nyelvezetében nem kevés szerepet kap majd, de úgy gondolom, hogy a nyelvi stílusrétegekről külön is érdemes szót ejtenünk.)

A történelemoktatás (vagy az alapvető történelmi ismeretek) hiányosságai a felsőoktatásban is tapasztalható. Némi mentség, hogy minél mélyebbre megyünk vissza az időben, egyre kevesebb a hiteles történelmi adat. Oklevelek, adománylevelek, hivatalos latin nyelvű szövegek, szerződések, törvények mellett a korabeli gestairás részben az események dokumentálása, részben a mitizáló történelmi emlékezet konstruálásának eszköze. A név- és helynévkutatásban ennek nagy jelentősége van, de a 13. századi nyelvi állapotokról (a szókincsről vagy a mondatanról) meglehetősen keveset tudunk.

Sok a fehér folt a történelemben, és a bonyolult (viszályokkal, harcokkal, cselszövegekkel, „pártütésekkel” teli) időszakról leegyszerűsítettek az ismereteink. Ezzel a történelmi alakokat is félreismerhetjük. A regényben szereplő Aba nem-béliekről annyit tudunk, hogy az apa 1280 után halt meg. A három fiú közül Finta erdélyi vajda volt, 1280–81-ben nádor, 1282-ben meghalt; és Péter 1280–81-ben országbíró. Aba Amadé az 1278-as morvamezei csatában László oldalán harcolt, majd a kunok ellen, 1283–85 között országbíró, 1285-ben megvédte Abaúj vármegyét a betörő tatároktól, 1285–1301 között hétszer volt nádor, 1298-tól az utolsó Árpád-házi király, III. András szövetségese volt; 1311-ben gyilkolták meg a kassaiak. Születési évére nincs adat (találunk egy feltételezett 1240 körüli dátumot), ám a történet elején nyolcéves formájú a fiú – tehát a szerző az 1260 körüli évre teszi születését.

Ennek a karakterábrázolás mellett főként a dramaturgiában látom az okát. Jászón ismerkedik meg és kerül barátságba a szintén a szerzeteseknél nevelkedő (1262-es születésű) Lászlóval, akinek nemcsak barátja és bizalmasa, de a tanácsadója is, szigorú családi erkölcsének, Istenhitének, egyenességének,

ugyanakkor bátorságának, vitézi hősiességének köszönhetően pedig nemcsak Fintával szemben jelöl ellenpontot, hanem IV. (Kun) László ellentmondásos személyiségének értelmezéséhez is biztos támpont. A két fiú László királyhoz fűződő kapcsolata is alapvető konfliktust jelenít meg: Finta a Lászlóban lévő rosszat, Amadé ezzel szemben a jót igyekszik kihozni a fiatal királyból.

Ezen a ponton azon is elgondolkodhatunk, hogy az ifjú királyból – akit gyerekként ismertünk meg Jászón, Budavárban s a Nyulak szigeti palotában, majd a fejérvári koronázáson – hogyan lehetett erkölcstelen és nyughatatlan szörnyeteg. A történetírók amúgy a király jellemének ellentmondásosságát azzal magyarázzák, hogy gyerekként maga is tanúja volt apja és nagyapja belháborújának, majd gyerekkirályként ki volt szolgáltatva a magyar urak (Kószegiek, Csákok) és külföldi uralkodók (a Habsburg Rudolf, a cseh Ottokár), valamint a pápa és követsége, a püspökök érdekeinek és ármánykodásainak. Fogadalmat tesz: addig nem akarja a koronázást, míg fény nem derül apja, V. István halálának körülményeire (többen akarták halálát, a regényben felesége megmérgezte, Kószegi Nagy Henrik bérgyilkosa vékony pengetőrral álmában leszúrta). Akadályozzák meg a koronázást akár úgy is, hogy elrabolják, ehhez menlevelet is ad. A koronázás 1272 nyár végén megtörtént, és Amadé baljós jelnek látta, hogy a királyi palást a ceremónián megszakadt...

Viola Judit a történelmi „fehér foltokkal” kapcsolatban úgy véli, ezt a korszakot az iskolákban „elintézték annyival”, hogy „a tartományi urak hatalomra törtek, megemlétték Csák Máté nevét, és ha volt annyi ideje a tanárnak, még hozzátette az Abákat is. Pedig Aba Amadé soha nem lázadt fel a törvényes uralkodók ellen, hanem tőle telhetően mindig támogatta az éppen uralkodó királyt. Éppen ezt szerettem volna megmutatni a regényemben, hogy voltak olyan urak, köztük Aba Amadé, az ország egyik első embere, nádora, aki hűséges volt a királyhoz.”

Kokas Károly azt is megfogalmazza, hogy a történelmi regény viszonya a valósághoz igen sajátos, mert „annak a lehetséges világnak, amit megteremt, nemcsak a belső koherenciájának kell működnie, hanem a létező és ismert történelmi valósághoz is viszonyulnia kell”. (Kokas 2017, 207) Az író feladata az, hogy egy olyan mikrovilágot teremtsen, amit ő rendez be, amely hasonlít a valós világokhoz, de leegyszerűsíti azokat, ezáltal lényeglátóan ábrázolható a valós világ (vagy világok) problémája is. Az ismert történelmi szereplők, a tényleges helyszínek és megtörtént események a valós világot reprezentálják, a saját szereplők, illetve a hétköznapi környezet azonban egy rekonstrukciós modellvilágot tár elénk.

MIKRO-TÖRTÉNET ÉS IDENTITÁS

Hogy miért épp az Aba család története, benne kiemelten Aba Amadé életútja a regényfolyam tárgya?

Ez a „mikro-történet” kiváló terepnek mutatkozott a tényleges történelmi események és folyamatok ábrázolásához. A sok apró, személyes és „mellékes” részlet pedig magába az életmódba is betekintést nyújt. Viola Judit történelmi regényfolyamának háttére a történelemkönyvekből ismert epizódok sora, de a valódi történet a hétköznapiakban, az emberekben, az érzésekben és a gondolkodásmódban, a kapcsolatokban, az emberi elkötelezettségekben rejlik. Kokas szerint a történelmi háttéranyag megbízható ismereteken nyugszik, „az alapélmény ábrázolása korrekt”, ugyanakkor a kevés adat (méltóságnév-sorok, oklevelek, egy-egy krónika odavetett szavai) az írói világtéremtésnek nagy szabadságot ad. „Viola Judit az elvárható gondossággal tájékozódott, képzelőerejét megfelelően [...] terelték a nem mindig könnyen felderíthető történelmi tények és adatok.” (Vö.: Kokas 2017, 208–209)

„Ott magaslik fölöttünk az Amadé-hegy, rajta az Amadé-vár romjai. Mindig megemlékeznek róla Göncön, de kicsit furcsa ez, mert nem is tudjuk pontosan, kiről emlékezünk meg. Szerettem volna elsőrenden a gönciek szemét felnyitni arra, hogy milyen volt a múltunk, mert a jelenünk elég szegényes, siralmas, nem sok reménységünk van. Talán a múlt ismerete erőt ad a jelenhez, és lendületet ahhoz, hogy átlépjünk a jövőbe.”

Ennek a Fekete Zsuzsa által készített interjúnak mintegy a folytatása az a beszélgetés, melyet – a harmadik kötet (*Villámlás és mennydörgés*, 2019) megjelenése után – T. Németh László készített a *Reformátusok Lapja* 2019-es húsvéti számába. Viola Judit itt is kifejtette, hogy mindig zavarta a Csákok és az Abák közé tett egyenlőségjel, „olyan feudális oligarcháknak tartják őket, akik szembementek a királlyal. De miért mentek volna ellene? Mert nagybirtokaik voltak? Amadé, a regény főszereplője mindig a központi hatalom támogatója volt.” És nem azt állítja, hogy minden tekintetben olyan volt, mint amilyennek megírta, ugyanis nagyon kevés forrás maradt fenn róla – az Aba nem-béli Dávid fiai közül azonban talán mégis a legtöbb –, hanem az volt a szándéka, hogy emberileg jussunk közelebb hozzá. Amikor ugyanis az Abák voltak Gönc birtokosai, a város kiemelt helyzetben volt Magyarországon.

Az első kötet egyik legszebben megformált alakjának a kritika is a családot összetartó Izabella nagyasszonyt tartja. (A szerző másik kedves figurája a IX. Lajos által indított kereszties háborút is megjárt tárnokmester, Aba nembéli

Lőrinc – sokrétűen ábrázolt jellemének fontos része a hűség mellett a humor is.) Izabella nagyasszony egyébként jól látja a három fiú sorsát is. – De kiről mintázta őt a szerző?

„Édesanyámról. Persze nem tökéletes a hasonlóság, de sok olyan vonással ruháztam fel Izabellát, amely az én anyukámat is jellemezte. Hogy milyen volt? Idegesítő abban, hogy mindig igaza volt, és „az én megmondtam előre” című kiszólásai általában bejöttek. Ezt az ember fiatalon nem nagyon szereti. Néha elviselhetetlen, mint Izabella úrnő. Ugyanakkor végtelenül gyöngéd és szerető szívű asszony, és ezt is igyekeztem átplántálni ebbe az idős hölgybe. Sajnos azonban az első kötetben meg kellett ölnöm Izabellát, hiszen az ember élete véges, és neki is lejárt az ideje.”

CSELEKMÉNY- ÉS JELLEMFORMÁLÁS

A harmadik kötet története 1281-ben ér véget. Ha a tervezett 1311-es dátumig szeretnénk eljutni: legalább két vagy három új kötet vár még az olvasóra. Nem tudhatjuk, hogy a tényleges történelmi események mellett milyen kalandok, epizódok, új karakterek kerülnek be a történetbe – bizonyára olvashatunk az újabb tatár támadásról, László haláláról, akit saját kunjai öltek meg, illetve az utódlás kérdéseiről; a III. András (vagy Endre) származása körüli kételyekről), koronázásáról. (Kun László halálakor ugyanis Bécsben volt házi őrizetben, a magyar főurak azonban egységesen kiálltak András herceg királysága mellett – a főurak a politikai játszmák eszköztárát látták benne, az egyház és a nemesség pedig a feudális állam erősítését, jogaik érvényesítését várta tőle. A megszokott koronázási szertartás új mozzanataként az uralkodó esküt tett a koronázási hitlevélre: az egyház hű fia lesz, üldözi az ország rablóit, gyarapítja Magyarországot és visszafoglalja az elfoglalt részeket.) Nemkülönbben Amadé további élete, politikai megbízásai, végül a halála is kellő történelmi anyagot kínál a szerzőnek, hogy a tényeket kiegészítse – s végső soron magyarázza és értelmezze is azokat – írói fantáziájával.

Az egyelőre trilógiaként olvasandó mű első része azonban már kidolgozta a karaktereket, egyre inkább középpontba kerül az eleinte jobbra még csak mellékszereplő Amadé, aki a második kötetben mind több szerepet kap. Bár az első kötetben már megfogalmazza a vitézi (lovagi) eszménykép lényegét: „*Én is ilyen vitéz szeretnék lenni.*” Vagy: „*Menjünk vissza az oltár elé, és imádkozzunk, hogy jó lovagok lehessünk*”. (I., 41) Apjuk, Dávid is örök igazsággal érvel Amadé taníttatása mellett: „*Mi fejünkben s lelkünkben vagyon,*

soha el nem vehető tőlünk.” Fintának pedig a következő üzenetet hagyja: *„Légy hűséges a királyhoz, s élj boldogul, de úgy, hogy reggelente ne kelljen szégyenkezned önmagad előtt.”* (I., 152) Izabella, a három fiút nézve, Amadéban látja a nemzetség jövőjét: Amadé lesz *„a legkülön vitész hármójuk közül, mert nem engedi szabadjára az indulatait, és képes okosan mérlegelni, terveket készíteni”.* (I., 52) (Péter ugyanakkor jámbor, de befolyásolható – erős támasz nélkül csak hányódni fog az életben.)

A második kötet azoknak a lehetőségeknek a számbavételével indul, hogy kinek lehetett érdeke V. István halála? Lászlót be kell avatni abba, amit az Abák megtudtak, és Amadé vállalja ezt a feladatot, tudatosítva azt is a benne, hogy a hatalomért rátörhetnek életére is. Amadé és Finta beszélgetése megerősíti, hogy a legkisebb fiú erkölcsi egyenessége nehezen fér össze a politikai lavírozásokkal: *„Nem tudok úgy beszélni, mintha, miközben épp az ellenkezőjét gondolom.”* Mire Finta válasza: *„Pedig ez a politika lényege, de ezt már gyerekkorunkban sem értetted.”* (II., 31) – Mert mit is mondott gyerekként Amadé? *„A politika [...] azt teszi, hogy a magad hasznára hazudhatsz, s még jobb, ha más azt véli, érette teszed.”* (I., 24)

A harmadik kötetben például már egyértelművé válik, hogy ő a Dávid által képviselt családi, erkölcsi, politikai eszmények legfőbb folytatója, képviselője. A dorbézoló, részeges, a feleségét hanyagoló, ágyasokat tartó, az ország ügyeivel keveset foglalkozó, a pápai legátusnak ellenszegülő László Amadénak tesz vallomást, két ilyen részletet is kiemelhetünk a könyvből:

„Néha azt érzem, két László van bennem: egy, ki a jót szeretné, s lenne nagy király, mint Szent László vagy éppen atyám, s egy más, kinek semmi se számít, féktelen, vad, ki nem tűr más akaratot, mint a sajátját. Kit nem köt az ország, a vagyon, a politika, ki nem akar mást, csak ételt, italt, szelmelet és mindenben szabadságot. Tudom, hogy sokan mondják, elvesztetem az eszemet, de néha magam is azt érzem, lehet, hogy örült vagyok. de ugye nem? – ragadta meg Amadé karját. – Nem hiszem! – válaszolta a lovag és kinyújtotta a lábát. – Hidd meg, mindegyikünkben szüntelenül küzd a jó s a rossz. Nincsen ember, kiből mindig a jó győzne, még a szentekre se fogadnék.” (III., 41) Majd a regény utolsó harmadában: *„Belefáradtam a kunokba, magyarokba, nemesekbe, jobbágyságba. A harcokba, a sok pártütésbe, mulatságba, borba, nőkbe.”* (III., 276–77) S idézzük még fel ebből a 11. fejezetből az esztergomi érsek figyelmeztető szavait: *„Tudom, hogy a kard és a kereszt tette nagygyá országunkat, de nem külön-külön, hanem együtt. [...] László elhúzta a száját, mert tudta, a főpap igazat mond.”* (III., 279)

MORALITÁS ÉS JELKÉPISÉG

A történelmi regény nemcsak rendhagyó történelemkönyv, nem regényes múltrekonstrukció, hanem egyúttal identitáskonstrukció is. Az Abák révén a helyi identitás gyökereit, illetve annak jelenben hasznosítható tapasztalatait, erkölcsi üzeneteit is reprezentálja – és ebben az értelemben az úgynevezett mikro-történelem két irányban mutat: a nemzeti sorskérdések, illetve a személyes (az egyéni és családi) vonatkozásokra.

Viola Judit az első kötet után azt nyilatkozta, hogy alapvető különbségek vannak pl. a „nemzeti büszkeség” kérdéséhez. Ma sokan úgy gondolják, hogy ez sérthet másokat, viszont régen föl sem merült, nem jelentett gondot, hogy „mi magyarok vagyunk, a szomszédban csehek laknak, amott meg a lengyelek”. A tatár invázióban az ország védelme volt a legfontosabb. „(N)em az volt a baj, hogy ők tatárok voltak, hanem az, hogy idejöttek, és el akarták foglalni azt, ami a miénk. De minden korszakban és minden háború mögött anyagi érdekek állnak. A tatárok betörése mögött és most is. Ebből a szempontból a világ és az ember semmit sem változott.” S megerősíthetjük mindezt azzal az epizóddal, hogy amikor az Abák hűségesküt tesznek V. István mellett, a király megfogalmazza a máig érvényes figyelmeztetést: *„A belső széthúzás nagyobb veszedelem, mint a ránk támadó idegen népek.”* (I., 246)

T. Németh Lászlónak Viola Judit a többi közt arról beszélt, hogy mit üzen az Abák története a mai kornak. „Azt, hogy folyamatosan döntési helyzetekben vagyunk az élet apró és nagyobb dolgaiban. Minden körülmények között meg kell próbálnunk keresztyénnek és embernek maradni. Ez nem mindig és nem mindenkinek sikerül, de hisszük, hogy az út mindenkinek nyitva van. Az utolsó pillanatig lehet a jót választani.” (Ehhez már csak én teszem hozzá, hogy nem véletlen, ha Tamási Áron üzenetét is belehallhatjuk ebbe a morális tanulságba, miszerint: „Aki embernek hitvány, az magyarnak alkalmatlan.”)

A címre vonatkozóan mindig elhangzik a kérdés: kik ezek a sasok a viharban? Nem csak azért ez a cím, mert a sas az Abák egyes nemzetségi címereiben is szerepel. A sasok egyrészt az Aba-fiak; másrészt jelképes is a szerepe: „A sasról azt mondják, hogy az egyetlen olyan madár, amelyik belerepül a viharba, fölé emelkedik és viteti magát. A többi madár leszáll a viharban és meghúzódik a fészkeben. A sas viszont fölé megy, uralkodik rajta, lebeg fölötte” – mondja a szerző, hozzátéve, hogy ezt a tulajdonságot magára nézve is érvényesnek tartja: „Ha viharban voltam is, ezt a vihart természetes közegként fogadtam el, és próbáltam a lehetőségeimhez képest továbbrepülni.”

Jelkép tehát a sas – Izabella így beszél róla: „atyáitok címerében is ott a sas, az erő, a bátorság és a kitartás madara. megtanultátok, hogy minde- nért, amit teszünk vagy mondunk, felelni kell” (I., 54) –, de a regényfolyam- ban is számos alkalommal szerepet kapnak a jelek. A koronázáskor megsza- kadt királyi palástot már említettük. Izabella három ajándékot ad a fiúknak, jelezve egyúttal sorsukat, jellemüket-küldetésüket is.

Amadé egy láncot és a sas-medált kapja meg; Péternek a férje sarkantyúját adja, mert ő hamarabb lesz lovag. Fintához kerül a bátyja lovagi kardja, hogy „*mindig emlékezzen rá, hová visz önmagunk gáttalan szeretete*”. (I., 54–56) Ezt bizonyítja a harmadik kötetben Amadé észrevétele: „*Finta büszkesége sokszor az eszénél is nagyobb*”. (III., 24) Természeti sorsjel a második kötet elején: „*Még az idő is elhalt királyunkat siratja*” – akkor támad ilyen förget- teg, mikor valaki erőszakos halállal múlik el. Visszatérő előjel (ebben a tekin- tetben maga is szimbolikus utalás) a regényben az álom. Amadé álma például az első kötetben Izabella szerint azt mutatja, hogy ő lesz az, aki a család nagy- ságát fenntartja és emeli majd. (I., 53)

AZ ÍRÓI NYELVEZET

Szóljunk végül az írói anyagról, a nyelvről! Kokas Károly kritikájára utaltam már – ő néhány „bakira” is fölhívja a figyelmet, melyek azonban egyáltalán nem befolyásolják az olvasmányélményt. (Ilyen a pénzzel való bánásra, egyes fűszerek későbbi megjelenésére, vagy a sakkjáték elterjedtségére, a seregek nagyságára vonatkozó néhány megjegyzés – vö.: Kokas 2017, 209.)

A 13. század végi beszédmód, a nyelvi rétegek megjelenítésére vonatkozó- an is alapvetően pozitív a véleménye. Merle *Francia história* c. regényfolya- mával von párhuzamot, mely elegánsan stilizálta a 16. századi franciát, és ez szerencsésebb megoldás a nyelvi rekonstrukciónál. Olvassunk bele Kodolányi János *Boldog Margitjába*: „*Osztán mintha azt a várat környös-környül szép, csudálatos högyek övezték volna... Osztán nemcsak a fényösség volt olyan csudálatos, hanem mintha a nap is nagyobb hévvel süttött volna, mint itt, Beszpörémött... Én kedég lenn állék valami igön-igön nagy víz partján, tengör partján, s hát az a tengör igen háborodék, mind a velág széléiglen...*”

Egyrészt túl kevés a nyelvi adat, úgy a szókincs, mint a mondatan terüle- tén, így ez a rekonstrukció tulajdonképpen fikció. Ezzel szemben a *Sasok a viharban* inkább „a beszédmódok archaizálásával operál”, s a szerző beépíti a szövegbe „saját nyelvi és nyelvjárási tapasztalatait is”. (Kokas 2017, 210)

Megjelenik az archaikus, a hétköznapi és a kegyes (latinizáló), a költőien ízes, tájnyelvi szavakkal, fordulatokkal ékesített (*megéhültem; meglassúdott a menet, fölserkenék, nem tudtam, hogy ennyiféle élés van a várban, üstölést menj a barátok klastromába, dombérozás*), a kiszólásos (*ne prészmikálj, ne károgyj*) vagy a magyar nyelvet törő idegen beszédmód. S állandóan jelen van (főleg Lőrinc jeleneteinél) a humoros-ironikus réteg is, mely olykor eufemizál, körülír, máskor pedig szókimondó. Gyakran használja „*a sívutagi szentek aszott tőkére mondom*” fordulatot, és a karakterét élesítik az ehhez hasonló megfogalmazások: „*Hogy az ördögök szánkázzanak a kőművesek hátán, akik ilyen meredekre csinálták eme szaros fokokat*”. (III., 274)

Föltűnik a *Halotti beszéd és Könyörgés*ből ismert „*Kürie elejsson, Kriszta elejsson*”; de jellemző az egyszerre könnyed és lírai nyelvi réteg használata: „*a déli angelus harangszavát söpörte be a játékos májusi szél az ablakon, amit Göncön felkapott*”. (I., 211.) Vagy a maga nyers természetességében is az archaizáló nyelvi bájt tükrözik (a birkái közül visszatérő) Karacs feleségéhez intézett csattanós, ízes szavai: „*más gúnyát veszek, mert a berbécsek között igen megbűzhödött a ruhám [...] készítsd ki, mi szerinted illős lesz.*” (III., 270) Ez az utóbbi kiemelés egyszerre több nyelvi stílusréteg ötvözetére is jó példaként állhat: a stilizáló archaikus jelleget a (több földrajzi terület sajátosságait elegyítő) tájnyelvi kifejezések és a hétköznapi költőiséget kölcsönző közvetlen alanyiség egészíti ki.

Legföljebb az első kötetben még sűrűbben szereplő „*vala, vagon*” típusú archaizálások tűnhetnek kissé idegennek, viszont egyrészt az események és az elbeszélés sodró lendülete ezt feledteti, illetve a második, de még inkább a harmadik kötetben a szerző már – tudatosan – óvatosabban bánik ezekkel a nyelvi megoldásokkal.

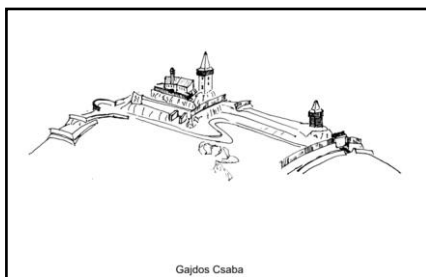
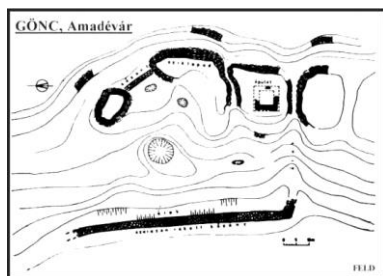
Kézai Simon regénybe emelése izgalmas, dramaturgiailag is jól megoldott. Kézai, az írnok és kancellár ugyanis éppen IV. Lászlónak ajánlotta a latinul írt gesztáját (*A hunok és a magyarok cselekedetei*), és latinságában is feltűnnek a magyar kifejezések, illetve a magyarra mint a „*mi nyelvünkre*” való hivatkozások. Van a harmadik kötetben egy rész (bizalmas feljegyzések), amikor Lászlónak a feleségét jellemző, gyarló szavait magyarul vetette papírra. Föl is olvassa Krónikájának készülő részleteit Lőrincnek és Péternek, akik folyamatosan közbeszólnak, korrigálják a történetírói emlékezetet. (III., 204–207) S ekképp az író a dramaturgiával teszi élményszerűvé a történelmi forrást, és betekintést ad a forrásmegjelenítés, a (végső soron posztmodern) dokumentálás felépítésének egy lehetséges mikéntjébe is.

A két írói alapeszköz, a leírás és párbeszéd aránya kötetről-kötetre változik, egyre több a dialógus. A beszéd valóban cselekvéssé válik: nem kiegészítő, illetve eseményszínesítő a szerepe, hanem (a drámai megoldásokhoz hasonló módon) a párbeszédekben megtörténik a cselekvés. A dialógus elbeszéli, ami nem ott és akkor történik, valamint tanúskodik arról, ami a szereplőkben (a lelkükben, a gondolatukban vagy a jellemükben) történik.

Várjuk a folytatást, a következő legalább 2-3 kötetet!

A GÖNCI AMADÉ-VÁRBÓL
MA MÁR CSAK EZ A ROM LÁTHATÓ

AZ EGYKORI AMADÉ-VÁR ALAPRAJZA;

JOBBRA: GAJDOS CSABA GRAFIKAI REKONSTRUKCIÓJA

(FORRÁS: [HTTP://WWW.VARAK.HU/LATNIVALO/INDEX/194-GONC-AMADEVAR/](http://www.varak.hu/latnivalo/index/194-GONC-AMADEVAR/))

MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG

KELE ENIKŐ tárcája:

ORIGIN

Fáradtan susogtak a fák. Ágaikon csüngő levelek zizegtek, sugdolóztak, mint ha csak valami titkot adnának át egymásnak. A hold sápadtan ragyogta be fényével az égboltot; mint aggastyán király, úgy uralkodott a táncoló csillagok felett. Az égbolt aranyérméi nevettek, csilingeltek, egymásnak hencegtek, versenyeztek, kinek szebb tündöklő palástja. De fényük hamis volt. Tudták, amit az alattuk szundító erdő még nem. A hold aggódó tekintettel pillantott le, majd atyáskodó mozdulattal hívta maga köré a csillagokat.

Az égen hivatlan vendégek sorakoztak, engedélyt nem kérve borították be az égi paplant. Hideg, lúdbőröztető fuvallatot hoztak magukkal, sejtetve a hírt a földi néppel.

Az égi ragyogás eltűnt, árnyéksötét fedte be az alvó erdőt. A szél végigsuhant fűvön, virágon, bokron, bebújt az odúkba, a sziklák réseibe, felébresztett mindenkit. Hírt hozott: ma éjjel életre kell valami fékezhetetlen, legyőzhetetlen vad pusztító.

Belengte az erdőt egy különös, ismeretlen illat, mely nem ígért semmi jót. Az ismeretlentől való félelem átjárta az állatok porcikáját, valójuk legmélyén érezték az ősi ösztönt, ami menekülésre szólította fel őket. A fák susogása, a madarak zavarodott rikácsolása, a békák hirtelen félbeszakadó, fagyott kurtytolása mind szellemként követte őket. Reszkettek attól az erőtől, ami hamarosan rájuk támadt.

Mint égzengés, úgy tört fel az éjszaka csendjébe a fájdalmas üvöltés. Az erdő legmélyén sértettséggel és megsebzett büszkeséggel telve felütötte fejét az ellenség.

Még szinte gyermek volt, mikor eltaposták és gyalázzal mutogattak rá, undorral az arcukon eldobták őt maguktól. Nem találta helyét a világban, érezte, őt nem akarja senki sem. De most, egy cseppnyi figyelmetlenség volt csupán, kiszaladt az erős kezek irányítása alól: bosszút esküdött. Meg akarta mutatni, hogy milyen ereje van. Azt akarta, hogy az erdő meghajoljon előtte, félje őt és soha többé ne vegyék félvállról.

Először lassan, óvatos léptekkel indult végzetes útjára, ám ahogy megízlelte a hatalom mámorát, úgy lett egyre magabiztosabb és erősebb. Szeme vadságtól és bizonyítási vágytól csillogott, a harag bíborvörös árnyalata eluralkodott rajta. Látta, hogy a csillagok is a hold védelmet adó ölelésébe burkolóztak, a sötét viharfelhők bátorították tettére. Öntelt mosolyra húzódtott ajka, tetszett neki, hogy még az ég ura is elhúzódott előle. Tudta, hogy senki nem állhat az útjába.

És a Tűz elindult.

Egyre gyorsabban és vadabban rohant, célját nem ismerve futott bosszúszomja után. Hangosan kacagott, örült tempóban haladt. Az erdő vaskos őrei önmagukat feláldozva próbálták feltartóztatni, de nem sikerült, csak még jobban táplálták a Tűz elszabadult mérgét. Az állatok riadtan, félelemtől felhevülten rohantak védelmet keresve, bódult állapotukban egymásra sem figyeltek, taposták és félrelökték a másikat. Halálsikolyok zengtek be az erdőt, jajgatások és imák hangzottak fel, segítségkérések a fentiekhez, de a hold királysága nem tudott mit tenni. Tehetetlenségtől csillogott, sajnálattal nézte a felfordulást, a vérengzést, amit egy szeretettől megfosztott alak indított.

Családok szakadtak el egymástól, meg nem született életek veszték oda, ártatlanok szenvedték el mások bűneit. Voltak, kik dacolni kezdtek sorsukkal: hol erőszakosan, hol pedig szép szóval akarták észhez téríteni a barbárt. De nem értek el vele semmit. A Tűz fájdalma tovább égett, az apró sóhajták sok nem értek el hozzá, minél előrébb tört, annál elveszettebbnek érezte magát és annál erősebb lett. Nem tudott megállni és nem is akart. Hangos zokogással csakis magára gondolt.

Méreggel átitatott belseje további elégtételre ösztönözte. Örült lendülettel vetette bele magát az erdő mélyébe, ki akart törni, fel akarta magára hívni a figyelmet.

Senki nem tudta megállítani.

A Tűz elérte a folyót. Látta, ahogy az állatok a hullámokkal nem törődve ússzák át a medret, és fáradtan tekintenek vissza rá a túlpartról. A Tűz lenézést vélt felfedezni szemeikben, ezért újból haragra gerjedt és neki lódult. Azt hitte, senki sincs, aki erejét legyőzné, hatalmát felülmúlná, de tévedett. Útját állta egy ismeretlen ellenfél. Elé állt és félelmet nem ismerve megálljt parancsolt neki.

A Tűz nevetett, gúnyolódott, hogy vajon kicsoda ő, aki így hetykén megszólítja, még grimaszolt is hozzá. Az ellenfél nem felelt. Hátrált pár lépést és a túloldalra mutatott. A Tűz követte az irányt és végignézett a rémült társa-

ságon. Láta szemükben a lehetőséget, hogy az idegen majd megvédi őket. Láta a bizalmat, a hitet és a hálát. Pillantását visszavezette az útját állóra, aki bemutatkozott: ő volt a Víz.

A Víz nyugodtan kezdett el beszélni hozzá. Megkérdezte, hogy honnan jött, hová tart és mi bántja. A Tűz összezavarodott. Eddig senki sem kérdezett tőle semmit, csak utasították és parancsoltak neki. A Tűz makacszkodott és fenyegette a Vízet, hogy őt is elsöpri, ha nem engedi útjára, de a Víz nem engedett szavának.

Összecsapott a Tűz és a Víz.

A Tűz törtetve próbált előrébb jutni, de a Víz mindig visszatartotta. Harcuk által sűrű pára szállt a magasba, a tejfölszínű köd beszőtte a túl partot. A Tűz harcolt, de egyre gyengébb lett és elkeseredett saját veszteségén. A Víz nem rótt fel neki tettét, közelebb lépett hozzá, megsimogatta arcát és táncba hívta őt. A Tűz bódult állapotában el is felejtkezett tettének okáról, életében először érezte úgy, hogy törődnek vele, nem tolják el maguktól. Csodálattal nézte a Víz táncát, puha hullámozását, átlátszó valóját és nem is vélt felfedezni semmilyen hátsó szándékot.

Térdre esett a Víz előtt, beismerte vereségét.

A viharfelhők elúsztak az égbolt óceánján, a csillagok tisztán ragyogtak. A Víz tovább bódította táncával az izzó lelkűt. Lassú, sompolygó mozgásával teljesen elvarázsolta a Tüzet, aki útja szándékát a semmibe dobta. Felhagyott tervével, engedett a csábításnak.

Fátyolfüst lepte el a volt csatateret, mi immár táncparketté változott.

Füstszerű alakok keltek életre szenvedélyes táncot ejtve, mint sírból felébredő szellemek. Forogtak körbe és körbe, az erdő dalára táncoltak, a bódító köd mindent befedett és elfedett.

De a Víz tovább játszott, nem érte be ennyivel. Megérezve a nap első molsugarait, elindult, folytatta megkezdett útját. A Tűz megszeppent, nem értette, miért hagyja el újonnan szerzett kedvese. Feleszmélve követte a Vízet, futott utána, nem látott és nem hallott semmit, csak a Víz hívó szavát. Mögötte dühének szülöttje szépen elcsendesedett, nem sírt, nem ordított többet követelve, egyre erőtlenebbül kapaszkodott fűszálba, de csak egy szikrányi pillanatot élt csupán.

A Víz nevetve menekült, énekelve ugrált, köveket került ki, míg végül megmutatta teljes valóját. A Tűz lendülettől inogva dermedt meg a sziklán és tátott szájjal meredt az alatta húzóódó hatalmas állóvízre, mely onnan fentről nagyobbannak látszott, mint maga az erdő.

A Víz királysága mindennél nagyobb volt; jótett lélek volt ő, életet adó, bölcs és igazságos királynő. Tiszteletet érdemelt.

A Tűz ámulva szemlélte mindezt, elméjébe becsúszott a valóság. Hiszen őt becsapták, elkábították, manipulálták – és ezért nagyon csalódott volt. Csüggedten szemlélte maga mellett a vízesést, annak morajától saját magát sem érzekelte. Könnyű lett volna visszafordulni és befejezni útját, de tudta jól, hogy már gyenge. Megmutatta, amit tud, félték most már őt, mégis itt a búcsú ideje.

A Víz még mindig énekelt, hívogatta őt, szerelméről biztosította, így a Tűz feladta önmagát. Tudta, hogy gyermekei soha sem győzhetnek, mert még a Víz állandó és örök, a Tűz múló. Erős, hatalmas és lángoló, de nem veheti fel a versenyt a Víz oltalmat adó igazsága ellen.

Döntött: enged a mézédés hívó szónak, a gyönyörű hazugságnak.

Utoljára a felkelő nap narancssárga horizontjába nézett, elmosolyodott és a Víz után vetette magát.

A vízesés elnyelte, szétszaggatta és múlandóvá tette. Örökre a rabja maradt, de immár a Tűz nem bánta. Így győzte le a Víz a Tüzet és így lett fátyol-felhő szerelmük gyümölcse.

A nap már teljesen felkelt, átölelte a természetet, oltalmat adó karjával. Mellette felhők gyülekeztek védelmére, kik engedély nélkül adtak otthont az árva Gyermekeknek, hogy mikor eljön az idő, leküldhessék a földre.

A vízesés gyökeréből madarak szálltak fel, égi magaslatokba röppentek, utaztak a szelek szárnyán. Szabadságot jelképezve köröztek az erdő felett és sajnálkozva nézték az est történéseinek maradványait. Az állatok bódultan és kimerülve vonszolták magukat, otthonukat gyászolva építették azt újra. Az ég madarai towarepültek, élvezték a szél vadító illatát, követték hívó szavát.

Vitték a hírt: a Tűz bár veszélyes, mégis legyőzhető. Repültek hegyek felett, mezőn át és emberlakta helyeken keresztül, széllel üzentek a világnak. A szellő puha lágysága a virágokat is megérintette, a mező sóhajtvá nyújtózott egyet, a levelek megkönnyebbültek és az állatok neki kezdtek koncertjüknek.

Égi és földi muzsika egybevegyült, a nap pedig boldogan, atyáskodóan mosolygott le a földre.

MAÁK CECÍLIA versei:

REMÉNY

Szél kavarta zivatar.
Felzargatta pihekönnyű
békés álmom.

Ott kopogott
az ablakpárkányomon.
Bódultan fordultam
a hűvös, fehér fal felé.
– Kis világom,
növezz futóindát körém!

Tovább dörömbölt, kiabált,
fülemhez ért.

Becsuktam az ablakot.

Csend lett.

Téged most az egyszer
lelkiismeret-furdalás nélkül
nem engedlek be!

S jaj, az indák
már fojtogatnak!

CSILLAGOD

Ülök.
A pad nyirkos, az éj halovány.
A város fényei
elhomályosítják csillagod.
Fejemet hátra billentem.
Az eget fürkészsze
bolyongva kereslek.
Ni, ni!
Ragyog!
Te is megnézed esténként a csillagot?
Ásítok.
Aludni mégsem tudok.
Szüntelen bennem ragyogsz!
Változatlanul.
Végtelenséged világa pislákolni kezd.
Tudom:
a csillag egyszer
lehullik... kialszik...
mielőtt Téged...

MEGÁLLNI!

Magas fűtenger köröttem.
Fölöttem megannyi apró bogárka repdes,
össze-vissza céltalan.
Nem álmodok nekik jövőt!

A parkot a fák haja
árnyékkal gondosan betakarja.
A sötétben sütkérezem.

Borzos kislányka
pocsolyákban locsogva
danolgat mellettem.
Nem nevelem.
Ma gyönyörködöm!

(...)
Ma nem akarok semmit!
A fellegeket fürkészem,
szürkeségüket feszítem.
Lélegzem, jó mélyeket!

TITOK

Szepegve álltál meg házam küszöbén.
Fotelletel kínáltalak.
Amerikai palacsintát sütöttem.
Álmos lettél.
Selymes takarómat
odaadtam neked,
hogy mély legyen az álmod.

Reggel nálam felejtetted magad.
Kabátodat fogasomra tetted,
a sajátomnak nem maradt hely.
Elkérted az enyémet is.
Szegény vagyok – mondtam,
s az otthoni kis köntösöm
gyorsan szekrénybe dugtam.

Vártam:
nyisd az ajtót,
kicsit menj el!
Vissza akarlak hívni!

Te maradtál.
Úgy döntöttem,
megmutatom.
Kifordítva vettem fel a kedvedért.
Tetszett neked, elkérted.

Értsd meg végre:
Ez nem a tiéd,
ez valaki másé!
Rögtön rájönnél,
hogy a szebbik felét
megtartottam magamnak.

Te félsz,
örökre maradsz.
Nem vagyok az,
akinek látsz!

Készülj, holnap kiköltözöm!

ÉN A CUKOR – TE A LISZT

Te csöndesen dolgozol...
Beszélj bátran, hát!
Én szónokok büszkén...
Kezem erőtlen – mondom.

Aztán jött a szakács!
Gyúrt belőlünk tésztát.

Érzed a sütemény
egyensúly ízét?

MAGYAR NAPLÓ – 2019/MÁJUS

A Magyar Írószövetség folyóirata májusban az édesanyákat köszöntötte; verseivel emlékezett a 70 éve született, eszméihez és nemzetéhez következetesen hű költőre, Nagy Gáspárra. Cs. Varga István esszéje életművét méltatta: „Az egy pártrendszer, a véstes hitfogvatkozás idején hitt a szóban, a költői szó erejében. Számára »a vers a szeretet nyelve« volt. (...) Azt hirdette: a verstől »ember és nép, csak magasodhat«”. A tíz éve elhunyt Lászlóffy Aladár líráját, identitásformáló és szakrális vonulatát vizsgálja Farkas Gábor: életművében „a generációs indulás az elhatárolódás, a markáns önmeghatározás és az expresszionista képalkotás, illetve vallomási igény jegeivel kapcsolódott össze. Líráját később az évtizedek emberiségtapasztalata avatta összegző szándékú humánunköltészetté, amelyben a szakrális versbeszéd mindvégig meghatározó jellemző maradt.” Sárközy Péter tanulmányát a magyar irodalom olasz mintáinak szentelte, a kezdetektől (Balassi, Zrínyi, Faludi) a 18–19. századig (Csokonai, Kisfaludy Sándor, Kazinczy, Berzsenyi és Arany). „Azt ugyan mindenki elismeri, hogy a romantika fellépéséig költőink »idegen« mintákat, koruk legmodernebb modelljeit követve alakították ki saját egyéni hangú költészetüket, arról viszont kevesebb szó esik, hogy ezek a »legmodernebb költői minták« olaszok voltak.” Deák-Sárosi László Wass Albert *A funtineli boszorkány* filmes feldolgozását értékeli: „A rendezőt, Poór Istvánt csak tisztelet illeti, amiért egy ilyen jelentős szellemi munkát felvállalt, elvégzett, méghozzá a saját költségén. Ezzel a küzdelemmel és eredménnyel megcsillantotta a reményt azoknak, akik hisznek abban, hogy létezik még magyar és keresztény film és kultúra.” A lapban Banner Zoltán, Géczy János, Iancu Laura, Király Farkas, Nagy Zsuka, Tornai József, Viola Szandra és Vitéz Ferenc versei; Berta Zsolt, Murányi Sándor Olivér, Oberczián Géza prózái olvashatók. A *Nyitott Műhely* rovatban Luzsicza István beszélget Király Farkas íróval, költővel legújabb kötetéről, pályájáról, indíttatásairól, az írásban rejlő különlegességről, az írói és emberi világáról. A *Könyvszemle* rovatban Orisek Márta *Pünkösd felé, pünkösd után*, Göncz László *Emberek a pannon végeken*, Pósa Zoltán *Hűséges szökés és hűtlen visszatérés*, Oberczián Géza *Áramlás* és Sayfo Omar *Allah tágas földje c.* kötetéről olvasunk. A lapszámot a Kárpát-medencei Szűzanya-kegyképek, valamint a *Boldogasszony* vándorkiállítás munkáinak reprodukciói illusztrálják.

ERŐTEREKBEN

A 60 éves Ködöböcz Gábornak, Költők, versek, erőterek c. kötetét olvasva

---

A Lélek Házát hívtad Versnek,
s Kányádival mondtad nyelvszobornak.
Félelmed mindig versbe öltözött,
hogy ingáztál a két hiány között,
mint gyermekek, ha pillangó nyomán
néma szépség partjain loholnak.

A versnek hőse van. – Néha más
(egy lány, a hajnal...), néha csak magam.
S úgy futkosok Babits börtönében,
mint haldokló fénysugár az égen;
s ha már nem látom Isten homlokán
a hősi példát – elfogy a szavam.

Azt mondd, mi is verssé változunk,
ha szívünkbe ér a kígyómarás.
S beszélhetünk bármiről, barátom,
mindig újra túsul ejt az álom:
rebbenékeny fekete-pirosban
táncol át belénk az ősvarázs.

Csillag szélére ülnénk, mint Weöres.
A látszatokban nem hiszünk mi már!
Hisz magunk vagyunk a tiszta látszat
(bennünk Kosztolányi titka játszhat);
s a lepkeszárny alól is kirobban
a fény. – Hódol nekünk a ködkirály.

„Gallyaid a fák kinőtték” – semmi
nincs már, csak a templom messzi tornya.
Minden gyöngyhöz kagylótürelem kell,
ám ezt olykor nem tudja az ember;

s ha fájdalmad le szeretnéd írni,
nem marad már hozzá metafora.

Pillanat a vers – és örökidő:
megfogan a mozdulat halála.

S ha úgy érzed, hogy senki nincs veled,
egymáshoz olvasod a rímeket.
Helyetted rigók tanulnak sírni:
bánatodat akasztják az ágra.

A fáktól a sziklákig lopakszol,
a misztérium ott leng a szélben.
Magával görgeti harang hangját,
énekelni tanítja a hangyát;
mellőzi az evidenciákat,
majd visszaszáll az Isten zsebébe.

Erő-terekben lettél költemény,
bár aggódni volna épp elég okod.
De most kislegényként, teli zsákkal
évődsz a sok mámoros virággal.
(Zsákodban ott van könnye-fáradt
szíved és a csönd: csonka homlokod.)

Suttogsz, mint félszeg őszi áglevél,
sok tarka társad már a szárnyirokban.
Lehullni szótlan te nem szeretnél,
időznél tovább a fellegeknél –
s *Isten csavargójaként* volnál
messzi nyár a hangtalan titokban.

Azt mondtad, a Vers: a Lélek Háza,
és ha visszatérsz e szép hazába:
ráolvasod sorsunkra a fényt is,
mosolyogni kezd erre az ég is;
vállaidból nő diófa ága,
s vigyázol a füttyök harmatára.

HÁROM HAIKUK – REPETITÍV VARIÁCIÓK „SOK KÖRÖMRE”

*In memoriam Weöres Sándor és Kányádi Sándor;
in honorem Ködöböcz Gábor*

I.

Birsalmavirág.
Kertekben nőtt paloták.
Királylány-palást.

Égbe maró fa.
Csörgedező májusok.
Érik a mosoly.

Szőke madárdal.
Haranglábak táncolnak.
Szél ringatta fény.

II.

Érik a mosoly.
Csörgedező májusok.
Szél ringatta fény.

Királylány-palást.
Haranglábak táncolnak.
Birsalmavirág.

Szőke madárdal.
Kertekben nőtt paloták.
Égbe maró fa.

III.

Szél ringatta fény.
Haranglábak táncolnak.
Szőke madárdal.

Égbe maró fa.
Kertekben nőtt paloták.
Érik a mosoly.

Királylány-palást.
Csörgedező májusok.
Birsalmavirág.

IV.

Szél ringatta fa.
Szőke fényben paloták.
Birsalmalást.

Királylány-mosoly.
Haranglábú virágok.
Égbe maró kert.

Májusi mosoly.
Madárdal csörgedezik.
Érik a virág.

V.

Táncol a madár.
Csörgedezik a mosoly.
Szőke kertekben.

Királylány-virág.
Birsalmafény-paloták.
Májusi palást.

Haranglábakon
Égbe marnak mind a fák.
Ringatja a szél.

VI.

Szőke harangok.
Májusként csörgedezik
Kertekben a szél.

Táncolnak a fák.
Égbe maró paloták.
Virág lett a lány.

Madárkirály-dal.
Palást ringatta fények.
Birsalma-mosoly.

VII.

Birsalmavirág.
Királylány-palást.
Égbe maró fa.

Kertekben nőtt paloták.
Csörgedező májusok.
Haranglábak táncolnak.

Érik a mosoly.
Szőke madárdal.
Szél ringatta fény.

CIGÁNY KÖLTŐK SORSLÁTOMÁSAI

Subjektív alkalmi szemle és válogatás

A magyarországi cigány irodalom, a cigány költészet népszerűsítésében nagy szerepe volt Balázs János naiv festőnek. Mellette (s mások közt) említeni kell Bari Károly, Choli Daróczi József, Horváth Gyula, Lakatos Menyhért, Orsós Jakab, Osztóján Béla, Rostás-Farkas György, Szécsi Magda; az 1990 után jelentkező költők közül pedig Balogh Gyula, Jóni József, Kalányos Mónika, Lakatos László nevét. (Vö.: Bódi 1995) De ha nincs pl. gyermek- és ifjúsági irodalom, csak irodalom van, a cigány költészet sem kezelhető külön az ún. magas irodalomtól. Erre is föl hívja a figyelmet Beck Zoltán (2017) Rafi Lajos *Halottként él az Isten* c. kötetének ismertetésében, mondván: az értelmiségi olvasáshagyomány „minimálisan a különösség mítoszából indít, ha cigány, roma szerző kötetével találkozik. Valahogy úgy, ahogyan Bari Károly első kötete esetében a „szegénységet füstölgő tanyák” világából tudósító „Táltosfű” (így nevezte Csoóri az akkor tizenhat éves bükkaranyosi költőt) fogadtatás-története rendeződött az 1970-es évek elején. [...] Ez a sztereotípiákkal terhelt szociális olvasat kvázi normatívvá vált a cigány, roma írók szövegeinek hivatásos, nyilvános recepciójában.” (Beck 2017)

S létezik egy mélyebb gyökerű probléma is – D. Magyar Imre (2012) tette szóvá, hogy a magyarországi cigányság irodalmáról eddig alig írtak, nemcsak a reprezentatív irodalomtörténetekből, hanem az ismeretterjesztő művekből is majdnem teljesen hiányzik bemutatása. Hiányzik a cigányságot bemutatni szándékozó, több-kevesebb hozzáértéssel készült, ismeretterjesztő művekből is. Többnyire csak Balázs János, Bari Károly nevével lehet találkozni, pedig a magyarországi cigány irodalom már félévszázados. Alapos munkának csak a Beck Zoltáné tekinthető. D. Magyar 2009-es doktori értekezését említi (D. Magyar 2012, 92), mely azonban még nem jelent meg nyomtatásban.¹

A hatkötetes akadémiai irodalomtörténet megjelenésekor (1964–66) még nem volt miről írni; a négykötetes folytatás irodalmi életet és irodalomkritikát bemutató kötete (1981) pedig még nem tud az 1975–77 között Choli Daróczi József szerkesztette *Rom Som* című lapról. A költészettel foglalkozó két kötet csak Bari Károlyt említi, és a prózáról szóló rész Lakatos Menyhértet.

¹ Kisebbségi műve (a 60 oldalas *A lehetséges cigány irodalom*) még 2003-ban látott napvilágot a Pécsi Tudományegyetem Romológiai Tanszéke *Cigány Tanulmányok* füzetsorozatában.

Kulesár Szabó Ernő irodalomtörténete (1993; 1994) a cigány alkotók közül Bari Károllyal foglalkozik – negatív kontextusban: a hetvenes évek irodalmának uralkodó beszédmódjai hogyan értékelődtek át (és le) az évtized végére. Bari Károly verseinek fogadtatását túlértékeltnek tartja (bár szerinte „a poétikai beszédmód Németh Lászlótól, Illyéstől, Juhásztól vagy Dérytől örökölt mintái [is] mind kevésbé bizonyulnak közlésképesnek”). A ’70-es évek végére „olyan kevés kisugárzó ereje maradt e hagyományosan prófétikus hangoltságú, érzelmies-patetikus kifejezésformáknak – valamint a bennük megnyilatkozó affirmatív művészi beállítódásnak –, hogy alig kínáltak már kapcsolódási pontokat a születőfélben levő új szemléleti tradíció számára”. (Idézi: D. Magyarai 1992, 95)

Gintli Tibor és Schein Gábor irodalomtörténetei (1998; 2003; 2007) nem említenek cigány alkotókat, bár az észak-amerikai irodalomról szólva nevesítik az etnikai regényt. A „Szegedy-Maszák-féle irodalomtörténetek”, avagy „kronologikus tanulmánygyűjtemények” (2007) is mellőzik a cigány alkotókat, ugyanúgy, ahogy Grendel Lajos munkája (2010) is. Utóbbit szemlélve, a beszédmódok változásait és alakulását vezérelvnek tekintve, három paradigmát (a nyugatosokét, az avantgárdét, a népi írókét) kell figyelembe venni, bár „az egyes paradigmákon belül igencsak eltérő beszédmódok léteztek, így a népi írókén belül (amihez a cigány alkotók többségének írásai a leginkább köthetők) egészen más Sinka István prózája, mint Németh Lászlóé”. (D. Magyarai 2012, 96) A Gintli-féle irodalomtörténet (2010) a cigány alkotók közül egyedül Osztojkán Bélát említi, az összegző névsor tehát igen szegényes.

Mi lehet az ok? – D. Magyarai szerint egyrészt a paradigmaváltás. Az új gondolkodás- és beszédmódba nem illeszkedtek a cigány költők és írók; „nem érezték az elbeszélés, az elmondás nehézségeit; de az okok akár az esztétikai hiányosságokban is kereshetők: „e munkák többségének esztétikai gazdagsága, izgalmassága alatta marad az amúgy is terjedelmi korlátok közé kényszerülő irodalomtörténeti elbeszélések középpontjaiban álló művekének”. Példákkal bizonyítja viszont, hogy az említett irodalomtudósok megítélése nem egyszer szubjektív, „zord” és ellentmondásos is. (Vö.: D. Magyarai 2012, 97–103) Azt is rögzíti mindenesetre: „ha elfogultságból, indokolatlanul felértékeltek egy cigány szerző alkotott művet, hiteltelenné válok. De akkor is, ha indokolatlanul becsülöm alá!” (D. Magyarai 2012. 103)

Horváth Gyula

A szociális olvasat az 1959-ben született Horváth Gyula fogadtatástörténetét is jellemzi. A borsodi Alsóvadász cigánytelepéről indulva, 16 évesen publikált először, verseit rendszeresen közölte az *Élet és Irodalom*, a *Vigilia*, az *Új Írás*, a *Tiszatáj*. Az első kötete a tizenegyből 1991-ben a *Megfagyott ország*, a legújabb 2017-ben a *Háború*. Volt tanító, újságíró, kohómunkás, de állás nélkül maradt, kilakoltatták, 2012 óta egy, a Miskolc szélén lévő cigánysoron, általa rendbe hozott borospincében él. 2016-ban stroke-ot kapott, Bodnár Dániel 2019 tavaszán látogatta meg, neki mesélte, hogy csak tízévesen kezdett rendszeresen iskolába járni, előtte cipője, ruhája sem volt, majd környezete nagy megrökönyödésére: kopogtatott a Földes Ferenc Gimnázium igazgatójánál. – Fölvették, végig jeles tanuló volt. Első versét tizenegy éves korában írta, mikor bevezették a cigánysoron a villanyt. Később Nagy László versei inspirálták, olvasni kezdte a Juhász Ferenc-, Pilinszky-és Weöres-költeményeket.

A *Cigánytelep* c. versét az *Észak-Magyarország* napilap közölte:

*„Ezek a földházak olyanok,
mint a temetők
az anyák szirénázó sírására figyeljete,
ti faluk, városok,
istállótestemben megkötött csikószívem
nagyokat rúg
Már két hete nem rítottam,
mint cigánylányok,
úgy ülnek körül a bokrok,
táncba viszi őket a legényszél,
vessző hajuk szétbomlik,
mint a sorsunk.”* (Idézi: Bodnár 2019, 3.)

Megnyíltak előtte a szerkesztőségek kapui. A *Megfagyott ország* címadó versében egy szomorú vízió olvasható:

*„...két szemét könny takarja el,
mint szemfedő,
akiért sírásók jönnek,
s Európa közepén,
mint a halálra éheztetett kutyát,
elhantolják ezt a HAZÁT.”*

Erre így emlékszik: „A nyolcvanas évek végén írtam. Láttam, hogy a cigánysoron még mindig mezítláb járnak a gyerekek. Sok gyerek meghalt, mert nem volt cipőjük, gyógyszerre sem tellett. Szinte semmi sem változott a hatvanas évek óta. Egy másik versemben ezt így fogalmaztam meg: »*Rettenetes felnőtt fejjel azért sírni, / amiért gyerekkorban sírtál.*” Bevittem a kötetet a *Felső-Magyarországhoz*, dicsérték, nagyon jó, de ezt nem lehet közölni. Éhező cigánygyerekek, akik korán meghalnak, azért ez túlzás! Szomorú voltam, mit csináljak? Várjak, mondták. Ők pedig örömmel közlik azokat a verseimet, amik nem bántják a rendszert. Nem sokkal később megtörtént a rendszerváltozás, és 1991-ben már kiadták a kötetemet.” (Bodnár 2019, 3.)

„Horváth Gyula költeményeiben egyértelműen jelen van a szakralitás. Legújabb, 2017-ben megjelent, *Háború* c. kötetének címadó versében írja:

*„Ahová Isten kitette a pontot,
oda kérdőjelet nem tehetek.”*

Az egyik, évekkel ezelőtt róla készült portréfilmben Jézust és az evangéliumi jeleneteket ábrázoló ikonok láthatók, s közben a költő verset szaval:

*„Öltözve járok az utcán...
haza szeretnék jönni...,
oda, ahol nem sírnak az árvák,
oda, ahol nem mar meg senkit
a kígyó-mostohaság.”*

„Soha a szülőfalumról, Alsóvadásról rosszat nem mondtam. Iszonyatos szegénység volt, de összetartó szeretetben éltünk. Ami alapvetően meghatározta a hitemet, az apai nagyanyám élő Krisztus-hite volt. Minden napját azzal kezdte, hogy hajnalban betakarta kendővel a fejét, letérdelt, és imádkozott. Beszélt nekem a szeretet-Istenről, a bűneinkért kereszthalált vállaló Megváltó Jézus Krisztusról. Ittam a szavait. Ezért van az, hogy a Jóistenről soha rosszat nem mondtam. A hitem nagyon erős gyökéretből táplálkozott, és soha nem rendült meg. [...] Most is hiszem, ahogy eddig, ezután is vigyázni fog ránk. [...] Januárban nem volt mivel fűtenünk, és akkor borzalmasan el voltam keseredve. Elégettem az összes könyvemet, a Biblia kivételével. Isten tanítása soha nem éghet el! De azért közben nevettem, és az Úrhoz fohászkoztam: Jaj, Istenem, fordítsd el most a fejed, ne lásd, hogy mit teszek!” (Bodnár, 2019, 3–4)

Choli Daróczi József

A biográfiai megközelítés helyett a szövegközpontú értelmezés felől olvassuk Choli Daróczi József két versét, a *Bölcsődal* és a *Kifeszülve* c. műveket (utóbbit a cigány értelmiségnek ajánlotta) a *Csontfém pengék között* c. kötetből. (Choli Daróczi 1991, 28–29; 18–19) A kötet cím összetett, drámai módon utal a cigány sorsra és annak vállalására. Nem elsősorban a számkivetettség érzését sugallja, hanem a tragikus következményt. A fájdalomra, halálra a „penge” szóból következtetünk, s noha nincs ott a képzalkotó szókapcsolatban sem a piros, sem a vér (ami a cigány hagyományvilág meghatározó motívuma, népköltészetétől kezdve, hiedelemrendszerén át, az ehhez erős szálakkal kötődő műköltészetig), a szókép egyértelműen fölkelte a vér képzetét: a penge vágása nyomán vérezni kezd a test (és a lélek is).

A vörös/véres hangulatának bravúros megteremtése ellentétet is társít: a tisztaság fehére alkotja a kép másik részét. Nem egyszerű fehérség ez: a lét-helyzet drámaiságát a „csontfém” kifejezés teszi erőteljesebbé. A csont az elmúlás, a halál képzetéhez társul, másrészt: a csontig hatoló penge vágása sokkal jobban fáj. Olyan harcot látunk tehát, amely az életért folyik, és az életben maradás ára a mérhetetlen fájdalom, miközben a fájdalom mindig újraszüli önmagát. Az ok és cél együtthangzása is erősíti a drámaiság érzését.

A kötet darabjait négy ciklusba rendezte. Kettőben vannak magyar nyelvű versek: a *Bölcsődal* cikluskörnyezetét adó elsőben és az ajánlott költeményeit közlő utolsóban. A könyv gerincét Choli Daróczi cigány versfordításai alkotják: József Attila, Nagy László, Petőfi Sándor, Zelk Zoltán műveitől, Federico Garcia Lorca költeményein át, az őtestamentumi *Énekek énekéig* és a szép lányokról szóló balladáig. A következő ciklus az eredeti, cigány nyelven írott költeményeit tartalmazza. Ajánlásában így fogalmaz (Choli Daróczi 1991):

„Kétnyelvű vagyok! Az egyik nyelvet szeretem, mint anyámat, a másikat tisztelem, mint apámat. Mindkettőhöz úgy kötődöm, mint szüleimhez: alázatos tisztelettel és feltétel nélküli szeretettel. Mindkét kultúrámhöz és nyelvemhez ragaszkodom: mint szüleimhez: a két nyelv és kultúra függésében élek és írok. Kultúrámnak e két alkotó eleme: cigány múltam, hagyományaim, anyám nyelve, vérmérsékletem, habitusom, az európai környezetben stigmaként viselt rasszjegyeim és a Magyar Szülőföldemhez való ragaszkodásom, történelmi tudatom, második anyanyelvemhez való elválaszthatatlan kötődésem: a magyar nyelv és kultúra mint mindennapi kenyere szó szerinti szeretete: Haza-fíú érzésvilágom biológiai és pszichológiai értelemben egyaránt, szervesen egyet, egy egészet, engem hozott létre.”

A *Kifeszülve* ciklus (a sorozat elrendezésében is) egyik legfontosabbja a *Bölcsődal*. A tizennyolc vers arany metszésében, tizenharmadikként olvassuk. A másik a cikluscímet adó öt tételes vers. A *Bölcsődal* előtt egy monumentálisabb eposz, a *Kalyi vezeklése* egy epizódját, utána a *Gettófélelem* c. verset olvassuk. Az elvadult és elbujdosott, szégyenét rejtő, átkokban fogant gyermeket kereső istenasszony és a szintén stigmaként, a kitaszítottaságot jelző pecsétként viselt „*gettó-fekete csend*” képe közé idilli nyugalmat ígérő versként ékelődik az allegorikus mesévé bővített altató.

A *Bölcsődal* az altató típusába tartozik, ugyanakkor a mesei betét allegória: egy olyan azonosítás, egy gondolat megszemélyesítése, amely a versbe idézett mese egészen végigvonul. A gyermekét álomba ringató anya képének andalító ritmusát nemcsak a refrén szolgálja, de a történeti epikus betét is megkívánja a keretes szerkesztést. A verset tehát három részre tagolva érdemes értelmezni, e részek azonban szerves egységgé rendeződnek, hiszen a bölcsődal bevezető szakaszát szerkesztésében, ritmusában, helyzetében és motívumkincsében ismétlő vagy folytató, bezáró része a mesei allegória tükrében kapja meg az egyszerű altatói alaphelyzeten túlmutató jelentését.

A kétütemű, felező nyolcas, páros rímmel záruló sorokat (az ütemhatár csak ritkán esik szöveghatárra) a refrén követi, amelynek háromütemű tizenegyes tagolása feszültséget teremt, az első szakaszban a refrén kétszeri, az utolsóban négyszeri ismétlése pedig fokozza, míg a teljes és feltétel nélküli anyai gondoskodás képével csendesíti azt. Az „*énekemmel kérek áldást álmodra*” mintegy zsolozsmaként hangzik, és a felező nyolcasok pattogó dalmát („*Aludj kicsim, aludj drága, / anyád ringat két karjában*”) magasztossá, ódai hangulatúvá teszi. A ringató anya biztonsága fokozódik a kibontott hasonlattal együtt is metaforikus óhajjal: „*álmod fehérkőnyű legyen, / mint pillévirág a hegyen*”. Az álmat a pille (pillangó) könnyű röppenésével, a fehérség és a virág jelenléte révén a tisztasággal és a gyermeki ártatlansággal is minősíti a költő. A központozás kettőspontja nem következtető, hanem magyarázó oksági viszonyt fejez ki. A refrén üzenete, hogy mindennek a dalban foglaltak szerint kell történnie, mert az anya énekével (mágikus fohászszal/ráolvasással) kéri a gyermek álmára az áldást. Az áldáskérés egyben a költészet erejébe vetett hitet is feltételezi, azonosítva e képben az imát az énekkel. A dalkeret ily módon ritmikussá is teszi a verset.

A mesei betét egy gyermek és a csúf béka története. A béka és a gyermek egy, a cigány tradíciókban élő mese feldolgozása. Amikor a gyermek a világra jött, belebújt egy béka a pólyájába, és ellopva a testét, ő növekedett helyette a

berekben, a gyerek pedig tíz éven át az anyja ölében (tehetetlen csecsszopóként) maradt. Ekkor a karaván visszatér a rontás helyszínére, egy varázsfűszál segítségével a gyermek megbénítja a varangyot, akinek lelkét elviszik a szelek, és ő végre visszakapja tízéves életkorának megfelelő testét. A félelmetes mese szembeállítja egymással a rútságot és szépséget, a növekedést és tehetetlenséget, így a szabadságot és kiszolgáltatottságot. Egy varázslat tartotta fogva a növekedni vágyó testet, melyet a cigányélet meghatározó szabadságtól is megfosztották.

A betéttörténet allegorikus: a varangy jelképezi azt, ami erre a szabadságra tör, fizikai vagy szellemi-lelki jellegétől függetlenül. Másrészt a karaván közössége olyan erőt ad a gyermeknek, hogy az képes lesz az önálló akaratra, a próbatételre: a földöntúli erők segítségével kiszabadítja magát a béka hatalma alól. (A béka és királyfi mesei vándormotívum egyik ősgyökere is felfedezhető itt, az átváltozás azonban nem valamilyen külső, megszerzendő cél érdekében történik, hanem az önazonosság megtalálása végett.) A mesei betét értelmezésekor érdemes azt is szemügyre venni, hogy a költői ismétlések és fokozások – „*béka volt, egy csúnya béka, / mert a béka, varázsbéka, / s belemarkolt egy fűágba, / egy varázslatos fűszálba*” – mennyire erőteljesen idézik meg a ráolvasók stílusát, hangulatát és szerkezetét. A negatív mágia, a rontás megszüntetése végett használja a költő előadásmódjában is a ráolvasások szerkezeti formuláit.

Az anya azt kívánja a gyermeknek, hogy ne legyen ilyen rút az álma, és a példázattal ösztönösen is a szabadságvágyat erősíti benne, a karaván képével a közösséghez tartozás élményét mozgósítja. „*Álmod ilyen rút ne legyen, / könnyű, mint virág a hegyen*”. Az áldáskérést erősíti a (virággal reprezentált) szépség, a („*könnyű*” és „*hegy*”szavakkal jelölt) szabadság, a morált tehát az esztétikummal kapcsolja össze Choli Daróczi József. Az esztétikai szint a színhasználattal (*sárga körte, piros alma*) tovább fejlődik, de a gyümölcs megjelenítése az egyszerű bőséggel társul: a mindennapi értékhez való természetes joggal. Mindezt a gyermek anyja tudja előteremteni, az áldás mellett saját áldozatával együtt: „*Neked adom két mellemet, / két fekete dús mellemet*”. A lezáró refrén előtt ez a két utolsó, jelentésvesztő verssor. A szépség is a fekete színben testesül meg, a két vigyázó kéz a biztonságra (önfeláldozásra, szeretetre) utal, a dús mell pedig a felnövő táplálásra.

A *Bölcsődal* formailag és képileg, a szokás- és hiedelemvilág poétikai reprezentációjában erősen kötődik a cigány hagyományvilághoz. Olyan alapvető közösségi értékek mellett szól, mint biztonság, szabadság, szépség. A gyer-

meki lélekre oly módon hat, hogy őt főszereplővé teszi ezeknek az alapértékeknek a megszerzésében, erősítve benne az anyához, családhoz, közösséghez tartozás élményét is.

A *Kifeszülve* az első ciklus címadó alkotása, annak gerince. Megkülönböztetett szerepére a költői ajánlás utal, ami lehet figyelmeztetés is. „A cigány értelmiségnek ajánlom” nem adja az ódai pátosz lelkesült ünnepélyességét, mert az ajánlást a címmel együtt olvassuk, annak szerves részeként. A *Kifeszülve* jelentéséből e hangulatnak az ellenkezőjére következtethetünk. A szó önmagában állapotot fejez ki, ám mindenféle határozói bővítmény nélkül ez az állapot a keresztre feszítettséggel ugyanúgy társul, mint a készülődés, a koncentráció legmagasabb fokával, egy pattanásig feszített helyzettel. (Egy olyan határozói bővítmény, mint kifeszülve a szélben, vagy gyönyörűen kifeszülve, a vitorlák röptető szabadságát, egy értékbeli és hangulati minőséggel való azonosulás szépségét is sugallhatná.)

A megfeszítettség vagy a vele rokon, magasztosságot nélkülöző helyzetre utalás a cigány értelmiségnek szóló ajánlás értelmezését is módosítja: figyelmeztetés, számonkérés lesz belőle. Mindkét esetben szükséges az állítás bizonyítása, így a költői érvelés a műfajt is a gondolati költeményhez sorolja, s ehhez Choli Daróczy a szabad versformát választotta. De azt is számos szabály köti: érvényesül a gondolatritmus, a sorok belső lüktetése, a mű gondolati-képi szinten térben-időben egyszerre építkezik, a belső ritmus, szólóüktetés mellett fel-felbukkannak sorvégi, gyakrabban sorközi rímek, az erőteljes képalkotás a látomásos jelleget erősíti, és a római számokkal jelzett veresegységek ennek a látomásnak a térbeli, gondolati tagolását ugyanúgy szolgálják, mint az érzelmi érvelést. A felkiáltójelek figyelmeztetnek, a kérdőjelek számon kérnek, ugyanakkor: a költő minden megfogalmazása olyan állítás, amely magában foglalja a szembesítő hangsúlyokat.

Az öt szakaszra bontott vers záró része a villoni balladából ismert ajánlás. A forma mégsem villoni, s nem is balladai a hangulata, noha erre is érvényes az a híres, Greguss Ágosttól származó meghatározás, mely szerint tragédiát olvasunk, dalban elbeszélve. S ennek a definíciónak mindhárom elemét másként értelmezzük. A vers valóban lehet epikai, mert elbeszél valamit, ez az elbeszélés viszont, a látomásos jelleg miatt, szimbolikus és töredékes. Lehet lírai: a szabadversformát alkalmazza, bár az nem dal. És lehet drámai, hiszen történetet dramatizál, ellenben a történet nem hétköznapi szinteken mesélődik el, hanem kozmikus narratívát ad (a költő gyakran kozmikus azonosításokra, jelképekre építi metaforáit és megszemélyesítéseit). A dramatizálás

sem dialógusformában történik: végig csak a költő van jelen, ő beszél, ám a kijelentés mellett megszólít, s a többes szám első személy használatával egy közösség nevében szól. A dramatizálás tehát nem az előadásmódra vonatkozik, hanem a bemutatott helyzet tragikus, drámai voltára.

Erőtelen, széles asszociációs mezőt kitarva indul a vers.

*„Közönyöd hajnalunk szirmára könyökölt,
ifjú arcát börtönödbe zártad:
rabtartója s rabja vagy magadnak.”*

A megszemélyesítést tömörítő metafora komplex költői képet indít. A *„hajnalunk szirmára”* a hajnalt a virággal azonosítja, s az *„ifjú arcát”* az emberrel (ti., a hajnal „ifjú” napszak). A *„börtönödbe zártad”*, a rab és rabtartó kifejezések kapcsolódnak egymáshoz. A bezártság, rabság állapotát a közöny okozta (*„Közönyöd hajnalunk szirmára könyökölt”*), ez a megszemélyesítés azonban az egyes szám második és harmadik, illetve a többes szám első személyű birtokjelek használatának disszonanciájával súlyos vádakat indít. A többes szám első személy pozitív (*„hajnalunk szirma”*, amelynek ifjú arca van), a második személy a megszólítással egyetemben vádolja a cigány értelmiséget: Te, és a te közönyöd az oka, hogy értékpusztulás történt; közönyöd okozza a rabságot; s ez a szabadsághiányos állapot meghasonlott helyzetre mutat: a rab és a rabtartó személye ugyanaz.

Ezt a képet fejti ki a következő három sor:

*„Álmaidban meggyászínú ostort suhogtatsz,
semmi lovad toporzékoló táncát figyeled:
táncolsz magad is.”*

És az álmok sem a szépről szólnak. Erősödik a hajsza, melyben a rab és fogva tartó azonossága a lovát ostorral táncoltató és a maga is ostortól táncrea kényeszerült (az „úgy táncol, ahogy fújják” elvét elfogadó) ember allegorikus képében követhető nyomon. A *„meggyászínú ostor”* finom utalás a vérre: a meggy vérszínű gyümölcs, szimbolikus jelentése a vér és a fájdalom. S az első szakasz utolsó négy sorában egyértelművé válnak a vádak:

*„Fütyülsz a kétségbeesettek hívására –,
sodor a langyos áradat.
Utódokat a vakvilágnak nemzel,
nem találsz magadra.”*

A cigány értelmiségi nem segíti az őt kibocsátó közösséget! A „*langyos áradat*” egyértelmű utalás az elértéktelenedésre: langyosnak nevezzük azt, aki az egyik oldalra sem kíván állni. Hiábavaló az utódok nemzése is, és ebben nem az a letragikusabb, hogy a gyermekeknek nem lesz helyük a világban, nem találják meg saját útjukat – a mondás szerint: aki csak úgy elindul a vakvilágba, nem tudja, merre tart s miért –, de az értelmiségi elveszíti önazonosságát is. Sorközzel elválasztva áll a megállapítás: „*nem találsz magadra*”.

Ez a szerkesztés az első négy szakaszra jellemző, s szakaszonként egymással összefüggő gondolatokat fogalmaz meg a költő. A számonkérés egyre erőteljesebb. „*Hogyan szabaduljunk meg tőled tehetetlenségünk / anyja?*” – kérdezi a második szakasz végén, amire így szól az egyszavas válasz: „*Rád-
virrasztunk!*” Múljon el tehát tehetetlenségünk (legyen halott), virrasszunk, míg várjuk az új napot, ahol „*hajnalunk szirma*” virággá nő. S így hangzik a vád a harmadik szakasz végén: „*már magunkhoz sem tudsz visszavezetni*”; s a negyedikben újra kérdezi: „*magadhoz elvezetni bennünket miért akarsz?*” Ha tehát nem segítesz, cigány értelmiségi, hogy megtaláljuk önmagunkat, miért kívánod, hogy olyanok legyünk, amilyenné te lettél?!

A második szakaszban a költő megállapításai ismét egyértelmű vádként hangzanak, gazdag költőiséggel, metaforákkal, megszemélyesítésekkel látatva a kilátástalan helyzetet. A megszólított nem hagyja álmodni a közösséget („*betörsz álmaink sűrűjébe*”); nem hagyja lépni, mozogni („*izületeink nyikorgása lettél*”); érezni, élni, vért lüktetni („*vérpályáink elágazásában ülsz*”); beszélni, megszólalni („*hömpölyögsz nyelvünk hegyén*”); nem hagyja szabadon élni („*akaratumkra törsz*”), gondolkodni („*lecsíped sziklevelét a gondolatnak*”). S a következő nemzedéket is helytelen irányba tereli („*ellopod gyermekünk ajkáról a szót, / kiteped kezéből az egyetlen jót*”). Ez az attitűd okozza tehát a tehetetlenséget, amitől meg kell szabadulni.

A harmadik szakaszban a költő a többes szám első személyvel jellemzett mikrovilágot kozmikus képekkel állítja szembe, s az univerzum képe ugyanazt mutatja, mint ami a cigány közösség problémája:

„*Fekete bilincset töri már a hajnal,
a csillagok félárbocra ereszkedve
készülnek a halálra.*”

A Nap is megkötozött rab: „*odakinn hervad a Nyár*”. A negyedik részben azonban visszatér a többes szám első személyű megszólalás, Choli Daróczi nem a cigány értelmiség, hanem a cserbenhagyott közösség nevében szól. A

„fekete” jelző tovább konkretizál: nemcsak „fekete bilincs”-ről beszél a költő, de a fekete arc vállalásáról és szeretetéről is: „Földfekete arcunkat anyánk / tenyerébe hajtjuk”. Aki már semmit nem tehet („keze súlytalan”) – talán már nem is él –, apáink megbántottak, biztatni csak a csenddel tudnak.

Ezt a csendet követi végül az „Ajánlás”- izzó versfutamokkal és telítve szó-játékokkal –, ám a játék nem a könnyedséget, hanem a kint jeleníti meg:

*„Merengve, félelemtől megremegve, itt benn és
kinn, borzol
a kín, beleborzong a gong, amely elgongta már a
nyárutó
utószavát”.*

Közeleg az ősz, nem nyílnak virágok, ám a reményt nem szabad feladni: „Kí él, ma is remél, s talán majd holnap is lesz cél” – hangzik a biztatás.

Sejthető, hogy az ajánlás is egyes szám első személyű (a költő mereng, ő remeg a félelemtől, őt borzolja a kín), s az utolsó két sor egyértelmű személyes hitvallás – és vállalás: „én készülök magamban, csendben kifeszülök”. Magában van, amit úgy is értelmezhetünk, hogy a belső koncentráció állapotában, de úgy is, hogy egyedül maradt, nincsenek társai – pedig ő is cigány értelmiségi. S tisztázódik végül a cím kettőssége is. A költő nem akar áldozat lenni, nem akarja a megfeszítést vállalni, inkább minden erejét össze akarja szedni, hogy segíteni tudjon az elesetteken, s válaszolni a kétségbeesettek hívására. Kifeszül, mint vitorla a szélben, és ha ismét eljön a tavasz, egy új idő, teli tüdőből énekel a cigány társakért – értelmiségiként.

Balogh Gyula

Cigány értelmiségi Balogh Gyula is, magyar–történelem szakot végzett tanár, aki Nagyrábén, bihari szülőfalujában tanított is, majd cigányügyekért felelős minisztériumi tisztviselőként, a cigányság integrációjáért dolgozó pedagógiai szakértő volt. Rendszeresen ír és publikál novellákat, irodalmi debütálása azonban *Mécsvirág* (1998) c. verseskötete volt. Feszés versek ezek, összegyűjtve mindazt az energiát, ami hidat építhet kultúrák, hagyományok, emberek között. Drámaiságuk abban rejlik, hogy Balogh versei arról is szólnak, hogy sok esetben leszakadtak – vagy pedig meg sem épültek – ezek a hidak. Őrzik azonban a babonás cigány hitvilág örökségét, mely a költői és emberi azonosságkeresés jegyében kerültek újra középpontba, kitaszított helyzetben, de az örök értékek védelmében is. A forma hol szaggatott, pattogó, vagy

lassan ömlő, folydogáló, meditatív, megjelenítve a természettiszteletet, s a panteisztikus (egyszerre intim és kitáguló) univerzumban mindig visszatér a barátság, a szerelem és a szeretet kérdésköre, motívuma.

Balogh Gyulát foglalkoztatja a halál (amitől fél) és az újjászületésben a közösségi sorsvállalás paradoxonja. tartalmaz, vibráló, eredeti az esetlegeségeket vagy a költői sablonokat kerülni igyekvő frissessége, képalkotó hajlama szelíd, fájdalmas iróniával is társul, ami soha nem bántó, hiszen inkább az önirónia felé fordul: a saját értékek mellett a másokéra mindig fogékony-nak kell lenni, de a hibát előbb magunkban kell megkeresni.

Szuromi Lajos irodalomtörténész született költői tehetség első köteteként mutatja be a *Mécsvirágot*, melyet az erős és tömör nyelvezet mellett „élmény és látomás organikus egysége, magas műveltség és ősi fájdalom párhuzamos, folyamatos kapcsolata, gondolatok-indulatok dinamikus hullámzása” jellemez, poétikus játékokkal (bujkáló rímekkel és alliterációkkal), „a szabadvers numerozításában, e varázslatos ritmusban”. A „de profundis fegyvelmezett ja-jongása”, a tompa-sötét színek hullámzása, az „egyetemes sorspanasz” mindenkit magával ragad. S Szuromi is kiemeli „a másság kivetettségének” fájdalmát, „az elkülönítő élmény” döbbenetét. (Balogh 1998, 3–4)

A felesleges ember c. vers (Balogh 1998, 11) a keletről jött (cigány) magyarságát is megszólítja, a fölöslegesség-tudatba (s az ebből eredő önpusztító hajlamokba) az általános közérzetet és a közvetlen élményeket is beépítve:

*„Keleti szemében magyar a könnycsepp,
bánata visszaforgatott mosoly
ha máshol születik, talán.*

*a nevére már nem emlékszem –
három hétig ült a hideg kövön
álmát elverték a követ tüsszögő
istenek, csillagtalan horizontok.*

*nem láttam azóta.
helyét a járdán felsepérték –
őt félrehívta az ön-pusz-tí-tás.*

Ki fizeti majd ki tartozásait?”

A fölösleges ember „létnélküli” státuszának képét a hajléktalan idézte föl, de az általános egzisztenciális jelentésszint a cigánylétben konkretizálódik. A kiszakadás- és beilleszkedés-vágy (József Attila-i) panasza is megszólal.

*A túlsó parton (Perdal po palji)*² c. versben így:

„A reggelek elől menekültem ide,
e bábeli rengeteg rút rejtelmeibe
ide, valahanyadik dimenzióba
ahol kötözött fények vannak kioldva
ahol néha igazat mond a valótlan
hogy fűrődhessen titkos, bűnös habokban
vadak, idegenek hívtak ide
vadnak, idegennek jöttem ide
galóca virít most fekete ingemen
cigány vagyok, azért néznek rám: idegen
de biztos érzik a Valahol túlsó
oldalán, hogy nem leszek többé utolsó –
a reggelek elől menekültem ide,
e bábeli zűrzavar rothadt rejtelmeibe.”

A versbe formált „kötözött fény” önmeghatározás is – a fény a tisztaságot, a reményt és növekedést, a szabadságot és szépséget jelképezi (a kötet cím erre utal), ám az alanyi beszédhelyzet szabadsághiányos. Mintha Bosch szürreális látomásainak ezredvégi változata peregne előttünk az *Akik fényben születtek* c. versben („kilakoltatott cigányok lógnak / a nagyváros kábelein, / pereg a hasbaszúrt sötétség / álm-koldusok az utcán”); és a sorsreménytelenség szólal meg – immár közösségi reprezentációként – az *Örvény barbároknak* c. költeményben. A *Szabadság* c. versben (Balogh 1998, 30) is fontos szerepet kap a fény, de minden csak viszonylagos, bizonytalan és szertebomló; és a bravúros szójátékok mögött a mély filozófia ötvöződik a mélyvalósággal.

„Mindegyik olyan, mintha
szüntelenül szűnne a minta:
áthajlik, belevész
magát hiányolja a felerész.
Mit fog össze a hiányzó
végtelenen át
apró részletekben látszó?

² Balogh Gyula verses kötete egynyelvű, a címek azonban végig két nyelven olvashatók.

*Szabálytalanság
bontja apró fotonokra
a fényt, és a fényhozót magát,
igazzá a maga igazát:
hazafelé úton támogatni
részeges rokonát –
ez a dolga.*

*Majd húnyta után kaparni
az egészet a részből,
és árnyékon csókolom
lába nyomát.”*

Balázs János naiv festő, cigány költő

Noha csak fölillantottunk néhány nevet (más-már módon közelítve az alkotókhöz), részletesebben kell foglalkoznunk Balázs János költői életművével.

Megtörtént a festő újrafelfedezése, 2019 elején a Múcsarnok rendezte meg a Horn-gyűjtemény Balázs János-kiállítását, s a *Revizor* kritikai portál tette közzé Zöldi Anna kritikáját (2019) *Öt bővített mondat Balázs János kiállításáról* címmel. Zöldi beszél a „született művész” 60 képének, archaikus látomásainak mágikus és kozmikus erejéről, a színeknek az ősi kultúrákat felidéző hatásáról. „Az élénk, kontrasztos színek a mágia birodalmába tartoznak, beszippantanak egy olyan világba, ahol az érzések felülírják az értelmet [...] A képek a művészet őseréjét közvetítik, szimbólumokkal teli belső világ vetül ki a vásznapra. Alkotóként a mágia eredeti feladatát teljesíti: kapcsolatot teremt az ésszel fel nem fogható birodalma és a hétköznapi valóság között.” (Zöldi 2019) Szól arról is, miért szeretnék kerülni a roma származású képzőművészek és a művészettörténészek a *cigány festő* toposzát ugyanúgy, mint ahogy a naiv művészetét is. „Az identitáskeresés érzékeny folyamatában érthető, hogy pillanatnyilag nem arra helyezik a hangsúlyt, ami elválaszt, hanem arra, ami a többségi társadalomba integrálja művészetüket. Lehetetlen azonban nem látni az életműben és a sorsban azt a speciális karaktert – akár a képek vizuális világát, színeit, elemi temperamentumát, akár a kisebbségi lét szélsőséges életfeltételeit tekintjük –, ami a cigány származáshoz kötődik. A cigányélet mint nyelvi kifejezés pejoratív mellézköngye nélkül is egyszerre jelenti a számkivetettséget és a szabadságot. Az elemi gondolati és indulati

szabadság kel életre Balázs János képein, habár dús pompájukban is mindig megőrzik a klasszikus harmóniát.” (Zöldi 2019)

Festészetéről Kerékgyártó István (1993) és Szuhay Péter (2009) is kellő alaposággal értekezik, Moldován Domokos (1987) pedig hosszú magnóbeszélgetésben faggatta a cigány őstehetséget, költői mélysége azonban ugyanolyan rétegzett, mint festészete. A számkivetettség sorsélményét illusztrálja az a gondolat, amelyet a Corvina Kiadó által gondozott (1977-es) *Ecsettel és írónnal* c. válogatás mottója idéz:

„Élni annyi
mint ide-oda rakni
azt, ami veszendő holmi.” (Balázs 1977, 17)

Nem egyszerű ars poetica ez, hiszen nem a költői mesterségre vonatkozó saját „törvényeit” fogalmazza meg, élet és mű eggyé forradásával azonban annak is tekinthető, hiszen a költészet, az alkotás, a teremtés magát az életet jelenti. „Veszendő holmi” lehet minden vágy, megszerzett emberi tudás, és e „kacatok” rendezgetése bár kitöltheti az egész életet, a rendezgetés (cselekvés) ígérheti az eszmény kiteljesedését, az élet mégis hiábavaló, ha e veszendő holmik nem mutatják az erény alázatosságát és a tudás bölcsességét.

Hitvallásos a „*Ne feledjétek*” c. vers:

„ <i>Ne feledjétek</i>	<i>hagyom ott</i>
<i>hogy az öröm</i>	<i>ahol fakadott</i>
<i>nékem is terem</i>	<i>Az öröm ha teljes</i>
<i>ha nem is tépem le</i>	<i>fáj.”</i>
<i>s ölelem lelkekre mind</i>	(Balázs 1977, 29)

A felszabadult élni akarást több írása, nyilatkozata tanúsítja. Rádöbbsent: az öröm gyökerét megtalálni egyenlő azzal, hogy (Isten)hitet lel az ember. Felismerte, hogy cigánynak és magyarnak, szegénynek és gazdagnak egyaránt megadatott az öröm lehetősége, de annak elvesztése mindenki számára gyötrelmet, fájdalmat okoz. Balázs János öröm- és fájdalom értelmezésében a két létérzés egymástól elválaszthatatlan. A fájdalom elkerülése emberi alapigény, de a művész tosztaban volt azzal, hogy a fájdalomnak is rendelt helye van a boldogulás, a boldoggá válás egzisztenciális célképzetében.

A *csillag-igazgató vén remete* címmel írta előszavát Kovács Anna a költő *Versek – Vallomások – Látomások* c. könyvéhez, (Balázs 2002) „törékeny, madárcsontú, kicsike, fáradt öregembert” idézve meg. „Boldog ember volt? –

kérdezi. – Egész életében a boldogságot kereste s úgy vélte, végül megtalálta azt, a szépségben, az alkotásban, a művészi teremtésben. De mi másban is lelhetne volna meg. Tragikusan nehéz, keserűen magányos életpályát jelölt ki számára a sors.”

Hatvanhárom éves volt, mikor lázas izgalommal és sietséggel hozta létre műveit: „írok, festek, rajzolok látástól vakulásig”. Balázs János élete utolsó hét évében festmények sokaságát alkotta, kéziratlapok ezrein írta le magyar nyelven vallomásait, verseit. „Képei tették híressé, de szándéka az volt, hogy írásait is ismerjék meg” – ezért adott ki képei árából 1973-ban egy karcsú, 73 rövid versből álló kötetet, mindössze ötven példányban, *Füstölgések* címmel. 1971-es felfedezése után képei ugyan szétszóródtak múzeumokba, galériákba, magángyűjtők tulajdonába, kéziratainak teljes együttese azonban (visszaemlékezések, önéletrások, versfüzetek, több ezer kéziratlap) néhány töredéktől eltekintve egyben maradt, s halálát követően a salgótarjáni múzeum gyűjteményébe került. A kötet ebből a hatalmas anyagból állt össze, teljesítve így Balázs János kívánságát: *„Erősen akarom, hogy írott dolgaim, műveim ne csak hallgassanak elrejtve kunyhómban, mint ahogy ezt hosszú évekig tették, hanem hosszú alvás után ébredjenek végre fényes napvilágra.”*

A válogatás áttekintő képet ad Balázs János írói világáról. Önéletrajza, városi élményei és alkotói önvallomása után versei három nagy ciklust alkotnak: az *Élet*, *Égés*, *Salak* egy általa próbált tematikus válogatás kiteljesítése, a *Füstölgések* füzetét már ő is időrendbe szervezte, a 20 gépelt kötetből válogatott *Glóbus* gondolat–látomás–álom folyamat szabadon hömpölyög. „Döbbenetes őszinteségű, személyes hangú elemzésekben vizsgálja önmagát, léthelyzetét Balázs János, az ember legbelső lényegéig lemeztelenített lélek kitérülései ezek a versek, vallomások.” (Kovács A. 2002)

Gondolatait már fiatalabb korában is lejegyezte, akadnak köztük verses számvetések is. Katonáskodása idején elhanyagódtak ezek az írások, csupán egyetlen mű maradt fenn 1941-ből. A *Két én* c. dramatikus dialógust (psziszimista hangvételű, egyúttal az élet hiábavalóságát hirdető drámai önpárbeszédet F. Mihály Ida (1977, 54) is felidézi, kiemelve, hogy Balázs egyik énje a küzdelmet és a munkát tartja a legfőbb értéknek, a másik pedig kétségbe vonja addigi alkotásainak értékét is:

*„Olyan erővel, hévvel kedvvel
tudtam dolgozni én,
Az idő múlását észre sem vettem
és őrlődött a lelkem.*

*Kellett ez nekem, kívántam
szomjaztam, tehát csináltam.
Elvonultam, remetéskedtem,
dolgozni így szerettem.”*

A másik énje viszont az eltorzult szépségről beszél:

*„Kényszerképzetek
Beteges látomás
Vezették a tollat kezében
Borus lázálmokat
Agyrémeket akartál
A világ elé tenni.”* (Balázs 1977, 54)

E töredékek már az 1970-es évek elejének költői megszólalását előlegezik: a saját környezetéből, léhelyzetéből, a pillanatnyi látványból és érzésből szűri le aforisztikus gondolati következtetéseit. 1972-ben indított, naplószerűen követhető *Füstölgései* megdőbbentő önkítárulkozások és a boldogság ellentmondásos állapotrajzai.

*„... semmi harag
nincs cselekvéseimben:
eltávozott tőlem az ördög
és megjött az Isten.”³*

Reményében ott van az öntudatra ébredt alkotó ember önképe, és maga is az őstehetség-tudatot fogalmazza meg:

<i>„Elődeimnek ősi fészkében régóta lakok, élek, dolgozok, remélek: időnként érzem tetteimben színes folyamatát annak,</i>	<i>amit születésemmel titokban hoztam, ami kinőtte magát romos sziklák alól világba szóródva, nemessé csiszolódva.”</i>
--	---

Helyzetrajz és önreflexió, sorsfájdalom és belenyugvás, vele az önelfogadás és a természettel való béke, diogenészi (egyúttal bölcs) életforma az övé:

A tanulmány a Magyar Művészeti Akadémia Művészetelméleti Tagozata 2018/19. évi kutatói ösztöndíjprogramjának keretében készült el

³ A szövegek forrása:

https://www.sulinet.hu/oroksegtar/data/magyarorszag_i_nemzetisegek/romak/versek_v_allomasok/index.htm (2019. 06. 01.)

„Csörgő harasztot
sodor a szél,
és nyögve harsan.
Mintha én sóhajtanék
az őszi viharban.
Ám csak a kunyhóm
ajtáját nyitom,

s bemegyek házamba
a törött ablakon:
be se zárom! Minek,
hiszen annyira rossz;
csak recseg, ropog,
s én reszketve egy
éji szállást lopok.”

Ugyanakkor a feszengései és a töprengései között fölismeri, hogy a zúrzavar ellehetetleníti (általában is) a sorsot:

„a zúrzavar,
az összevisszaság,
sorsként cselekvéseinkben
mindig visszavág”.

A szegénység zúrzavara pedig még jobban táplálja a rontó erőket:

„Ilyen a Pécskő hegy,
melynek láttán
a pokoli Sátán
is mosolyog kedvtelve”.

A cigányokat gyakran foglalkoztató ördög képe a látomásaiban is megjelenik, de a félelmeit azzal oldja, hogy úgy tesz, mintha kibékülne vele:

„Én kormot eszek,
füstöt iszok,
s ha beteg leszek,
az ördög szeretni fog:
iszonyú bajomból,
egykettőre kiápol,
s fejemre tesz egy
tüzes koronát:
akkor már égni fog
az egész világ!”

Kozmikus-látomásos szürreális festményeinek világát idézi az alábbi ciklusrész, mely a prófécia és az anti-profetikus (önreflexív) értelmezés ellentmondásosságára is utal:

„Szétfújom a sötétséget:
nyáron a nap fényét,
amikor éget.
Hajamból gyújtok
égő lángkévét,
orromon tódul a füst,
fejem fortyogó üst.
Tűzevő leszek,
lángokádó kráter:
felmelegítem a földgolyót,
kiszáritok száz folyót,
s az óceánokat
az űrbe szivattyúzom:
meztelen lesz a föld,

s hogy rajtam se legyen ruha:
testemről a bőrt
körmeimmel lenyúzom.
Ugyan lesz-e olyan,
aki beleért
írásaimnak
görbe értelmébe;
az elmélkedésnek
elfakultságába,
amit beledörgök
a sejtett-rejtélyes,
jövőbe nyilalló
villámaival a
hamisan világító világba.”

Ez a hazug világ jelenik meg az 1973 februárjában lejegyzett *Füstölgésekben*, s kiolvasható innen az is, hogy mi az oka (az eredendő tisztaságból fakadó, de mégis cinikusnak tűnő) magatartásának.

„Emberi mocskokba mártott,
hazugsággal színesített
komisz világ:
beléd nézni nem is szépség,
igazságosabb csak
nevetni rád,

vagy szomorkodni
csendben mindazon,
amin nincs dísz,
csak álcázott fazon,
nyomorékságba vésett divat.”

És a *Glóbus* ciklusából is találunk erre felelő részleteket, mely azt is sejteti, hogy mintha azért próbálná ki festményen a különböző állati és növényi vagy az elképzelt hibrid létformákat, hogy össze tudja hasonlítani az emberekkel a transzcendens átváltozásból nyert tapasztalatokat:

„Az igazi élősködők
nem az állatok,
hanem az emberek,
kimért káoszba dobott,
vezetett sereg.”

Kiderül azonban (az 1973. márciusi ciklusból), hogy korántsem cinizmusról van szó, hanem őszinte és egyben önemésztő kitarulkozásról (festményben és versben egyaránt).

„Az én őszinteségem
téli az izmot,
a húst, a bőrt,
kaszál hajzatot,
bajuszt, szakállt
és testi szórt.
Ugyanúgy szaggatom

sok rongyos,
kevergő, bolondos,
ömlő gondolatom.
Ugyanúgy vésem
a húsom, a vérem,
lelkemben az alkotó,
töretlen erőt.”

Erre reflektálnak a *Glóbus* sorai, a felismerésre, hogy a hallgatás is hazugság:

„Az én versem dorombol,
házat rombol,
falut tép.
Ha nem írnék,
hazudnék.”

S hogy Balázs János versei és festményei szervesen együtt „olvasandók” (így a vers nem egyszer szándékolt kommentár a képhez, s a versciklus is fölfogható egy rendhagyó „tárlatvezetésként”) arra mutat rá e töredék:

„Ne engemet nézzenek,
csodálják a képeimet.
Akárhogy rejtem magamat
háta fordítva a világnak:
azokban úgy is
engem látnak
sokféle formában;
itt csak a fejem van,
amott a lábam látszik csonkán,
szemem a napban,

szikláknak ormán
izzik; hasítva fényt
az űrben szerte;
a csillag is én vagyok:
az ördög lángolva
a szívembe verte.
Sok ezer szörnyeteg,
torz arcú sátán
cipeli világomat
és engemet a hátán.”

Az 1972. novemberi futamokból pedig az alábbi:

„Rá se nézzetek arra,
amit festek:
ócska meséket,
nyomorék testet.
Nem létező állatok
tömegét kevergetem.
Olyant is kipróbálok,

ami alig történik
meg, az emberen.
Az én kezeim között
még új világ is terem,
ami, ha kész bennem,
össze is töröm.”

S 1973 januárjából:

„Halakat látok,
madarak szállnak:
az élet soha
meg nem állhat.
Gilisztát, gyíkot
sodor a szél,

mérges a kígyó,
de mégis fél.
A világ sötétsége:
önmagunk árnyéka;
mulandó kezdet,
változó béka.”

Az önirónia már korábban is megszólalt, a *Füstölgések* 1972. októberi ciklusában pedig így:

„Nem kenem a festékmaszatot
a vászon falára most,
hogy ébredjen belőle kép.
Írni jobban szeretek,
többet nevetek,
mintha festenék.”

S nemcsak nevet, hanem filozofál is, illetve kiderül, hogy az ironia a félelem eloszlatásának sajátos módja:

„Világot koholó álmaimban
homályos színben csillan
a reszkető költemény:
erőmben megingat,
s mintha izzó poharamba
a mérget tölteném.”

1973. februárban az önirónia groteszk szójátékba fordul, ám a sorokból kissejlik a (magány, a társtalanság miatt érzett) fájdalom is:

„Elmondhatom, hogy
eléggé jó erőben
lehetek, mert sorsomat
félíg már legyőztem.
Másokra mi gondom:
senkihez nincs közöm,
s én hogy élek:
ezt mások orrára
bizony nem kötöm.

[...]
ki segít azon,
ha vonaglom
elesettségemben,
amit lelkembe vésnek
sokrétű kínok,
mert nem látta senki,
ha örülök, ha sírok.”

A *Glóbus* darabjai a már érett költőt mutatják. A szabadon áramló versfutakomban is formafejlődés van, változatosabb a lírai hangnem; s bár képalkotásában megmarad az eredeti, nyersen látomásos jelleg, megjelenik a tudatos rímhasználat, az ütemfigyelem (és -fegyelem); a spontán kifejezés dalszerűvé is teszi számos versét. Az *ars poetica* gyanánt fölfogható indító vers is ilyen (bár tegyük hozzá: Balázs minden verse *ars poetica*). Magát egy feketére sült, magányos sivatagi vándorhoz hasonlítja – a versindító „*vagyok*” kifejezi ezt az azonosságot, mindazonáltal megmarad az allegorikus jelleg, és összegző voltában a sorsvállalással (sorsválasztással) az élettapasztalatokból leszűrt bölcsességüzenet döbbsenti meg az olvasót.

„*Vagyok egy nyúzott
emberi bőrdarab,
sivatagban élő
feketére égett arab,
akinek testén
se pihe, se szőr,
hajléka sátor:
száraz tevebőr.
Ágya a homok,
és a takarója?
Testének izzása,
könnyeinek sója.
Lélekben szalma,
testben megaszalva,
és gondolatában
reszket a fény;
mint az izzó homok,
olyan szegény.
Űnnepe nincs;
imája szokás,
nem köti törvény,*

*se parancsolás.
Olyan végtelen szabad,
mint a sivatagi szél.
Nem büntet: senkit
el nem ítél.
Nyugalma bölcsesség,
tekintete fény,
s mint a sivatag,
annyira vén.
Nem homokásó,
se nem szél toló,
hanem az égen
csillag-igazgató.
Nappal a napot,
éjjel a holdat
vezeti, és együtt
a Tejúton vándorolnak.
Van az időben,
él a térben,
s a napja soha
nincsen lemenőben.”*

Természeti metaforákban rejlik az egzisztenciális karaktere:

„*Kasza nélkül is
suhintok lángoló sugarat,
és learatom
a változó nyarat*”.

A kozmikus távlatokkal szemben („ha nincs művész a földön, / keressék a Holdon, / a porban, a kőben, / a holt anyagban”) önreflexiójában felismeri, hogy kihasználták: „Jó bolond voltam: / mindenkit kedvesen / fogadtam kunyhómban.” Sok csalódás, veszteség érte, úgy érzi, képeit elkótyavetyélte.

„Máig sem tudom,
hány képet, rajzot
kunyeráltak el.

A történet
nyomokat hagy,
ha kérdik, nem felel.”

Képalakítása egyszerre tárgyvilágos és szürreális, s asszociációiból villámerejű metaforák születnek: „a nyár ugatós eb”, „az ősz sápadó sárgaság, / pattogó rőzsetűz”, „csillagok / zenéje nyomán / táncol a föld”. Vagy másutt, a Glóbus ciklusban: „Hajszálás lepedőmön / élembe tárul a táj, / jég-csíkos mezőkön / hó-szirmot kapál / alkotó erőm.” Illetve: „Kunyhóm szörcsögő, / görcsös föld körönd, / térsége tenyérrnyi, / az is cölöpölt / rongyos palánk, / szűk szegletekbe zárja / a nyüszítő magányt.” Metaforából fejlődik ki a komplex költői kép, mely a dal egyszerűségével szemben nyit (az előző idézetréshöz hasonló) egzisztenciális távlatokat: „Rongyolódok, / mint a csizma, / köd borul az / álmaimra.” S a Glóbus utolsó nagy versfutamából: „... A / tarisznyám olyan / öblös, akár csak / egy papi köntös, / elbújok az / árnyékában, köd / előttem, köd / utánam.” Remény szól mégis a sorokból:

„Azért mégse higgyék,
hogyan annyira fanyar
és goromba vagyok,
mert nem is lehetek
más egyébe,
mint szeretet töredék.

Kormyikáló, felemás,
edzett türelem:
nem kell, hogy
levél érkezzen hozzám,
panaszom én se üzenem.”

A festői-költői én párbeszéde és együttszólása a Glóbusban is versszervező szerepet kap.

„Írásaim is képek,
bennük cselekszek,
fekszek, állok, lépek,
vagy hömpölygök
vér-köves mezőkön,

idő távlatában
loholni futtában,
ahányszor egy-egy
sorskövetelő jön.”

A színeket kevergető „cifra sarjadásban” hasít föl a „szaggatott redő / sivitó zenéje”; s mintha Balázs tudná, hogy egy másik csillagról született ide:

„Felettem osont
keresztben az ég:
el is feledtem
a csillagok nevét.
Emlékszem még
rá keveset:

nyihogva húztam
a Göncölszekeret:
senki nem hallott
lódobogást,
mert a Fiastyúk
tojta a tojást”.

Ezért érzi otthontalannak magát, ezért idegen – vagy épp az idegenségerzés kelti föl benne, mintegy mentséggént, hogy egy másik csillag az otthona? A megtalált boldogság (a festés és az írás) egyúttal szenvedésforrás is:

„Én is fújom, úzöm;
amit látok, érzek:
minden kép egy külön
boldogság és végzet.”

Kép és vers (képkommentár) párhuzama gyakran tűnik föl a *Glóbus* lapjain.

„Sárkányok ásító
fogsoros torkában,
[...]
s veszett
rohanásban
oda huppanok,
ahol sors-rohadás van
és éremlyeg a táj,

s felvirulok,
akkor is, ha fáj:
hogyan élni
mégis muszáj,
és lenni
mindenben ott,
ahová a teremtés
törvénye dobott.”

Munkája egyszerre ördögi és isteni – verseiben visszatér az ördög és az Isten (vagy angyal) képe –, s ugyanúgy feszíti e kettősség a költeményeket, mint az önmeghatározó „okos bolond” tudata. Az anyagba (a festékbe, nyelvbe) való átlényegülés gondolata egészen modern alkotói szemléletről tanúskodik.

„Szintömeget,
festékmasszát
kevergetek,
hátha hasznát
vehetem még,
s megáld érte
tán a szent ég,
vagy az ördög

hét magával
végigcsapkod
ostorával:
annyira, hogy
rengő testem
meginog és
szertefreccsen.”

Ugyanezek a gondolatok (népszerűség – magányosság; ördögi világ – isteni rendelés; az élet hiábavalóságának megszüntetése az alkotásban) összegződnek a Balázs által szívesen alkalmazott oximoronra épülő sorokban.

„Kevesen látnak,
sokan ismernek:
vagyonok a világnak,
lettem az istennek.
Ragyogó bátorság,
eszményi szép

remete ország,
ezernyi kép
és tintás rajzolat
lángoló térben,
mint a parancsolat,
az érett reményben”.

Végül álljon itt az (Arany János-mintát is alkalmazó, epilógusnak fölfogható vers, melyben a hétköznapi élettel szemben védekező irónia és az alkotó életből leszűrt bölcsesség egyszerre szólal meg.

„Kis fakanálnyi agyvelő
lyukas fejemből jön elő,
hej, pedig már nagyon régen
elcsurgattam minden vérem.

Szétfolyó, üres légkörben
szavam suttog, néha dörren,
ámde akkor oly erővel;
életem, világom dől el.

Vagyonok odvas, száraz faváz,
ablaktalan, csukott lakás,
csinosítom, javítgatom,
önmagamat ütöm agyon.

Mégse higgyék, hogy meghalok:
járok én még sokat gyalog.
És ha lábam elkopna tán?
Rohanok a sorsom lován.”

IRODALOM:

BALÁZS János (1973): *Füstölgések*. Szerzői kiadás, Bp.; BALÁZS János (1977): *Ecsettel és írónnal*. (Szerk. és utószó: F. MIHÁLY Ida.) Corvina, Bp.; BALÁZS János (2002): *Versek – vallomások – látomások*. (Válogatta és szerk.: Kovács Anna) Salgótarján; BALOGH Gyula (1998): *Mécsvirág*. Polgármesteri Hivatal, Nagyrábé; BECK Zoltán (2003): *A lehetséges cigány irodalom. Gypsy Studies – Cigány Tanulmányok 12*. Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar Romológiai Tanszék; BECK Zoltán (2017): Halottként él a költő. *Alföld*, 2017/12.; BÓDI Zsuzsanna (2006): *Magyarországi cigány írók és költők munkássága*. Magyar Művelődési Intézet, Bp.; BODNÁR Dániel (2019): „Elégettem az összes könyvemem, a Biblia kivételével” – Látogatóban Horváth Gyula költőnél. *Mértékadó*, 2019. 04. 22., 2–4.; CHOLI DARÓCZI József (1991): *Csontféhér pengék között*. Széphalom Könyvműhely, Bp.; KERÉKGYÁRTÓ István (1993): A teremtőművész sorsa. A naív és spontán expresszív alkotómód Balázs János munkásságában. *Kethano Drom*, 1993/4–5. 38–43.; D. MAGYARI Imre (2012): A magyarországi cigány irodalom (hiánya) a reprezentatív irodalomtörténetekben. *Forrás*, 2012/9., 92–104.; ZÖLDI Anna (2019): Öt bővített mondat Balázs János kiállításáról. Balázs János festményei a Horn gyűjteményből / Múcsarnok 2019.01.21. *Revizor* portál.

Képes kulturális és művészeti hírek**PORTRÉSZOBOR ŐRZI HOLLÓ LÁSZLÓ
MŰSZÁJA, MAKSA OLGA EMLÉKÉT**

Holló László festőművész (1887–1976) özvegye, a 2018-ban (91 évesen) elhunyt Maksa Olga is szobrot kapott a Holló László Emlékházban. Az épület közös otthonuk volt korábban, míg azt (s az életmű reprezentatív válogatását) Debrecen városának nem adományozták.

HOLLÓ LÁSZLÓ 1960-AS GRAFIKÁJA MAKSA OLGÁRÓL

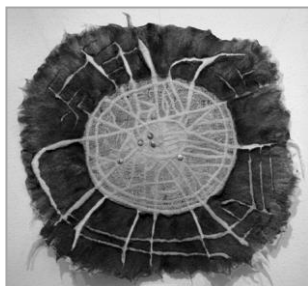

Kövér László Csokonai- és Holló László-díjas szobrászművész a többi közt megmintázta már a Kossuth-díjas festő, illetve a hagyatékot gondozó Ujváry Zoltán professzor portréját. A hagyatékot s ez által a festő emlékét Maksa Olga keresztlányja, Vigyinszki Tünde ápolja tovább, s úgy döntött, hogy keresztanyja emlékére portrét állíttat az emlékház előterében – s a szobrot májusban föl is avatták. A portrémegbízást Kövér József kapta, aki (bár személyesen is jól ismerte az özvegyet) új szobrához Holló műzsája egy fiatalkori fotóját hívta segítségül, hogy formába öntse a karaktert.

KÖVÉR JÓZSEF SZOBRÁSZMŰVÉS
HOLLÓ ÖZVEGYE, MAKSA OLGA BRONZPORT-
RÉJÁVAL MOLNÁR PÉTER FELVÉTELÉN

„SZÍV ÉS LÉLEK GAZDAGÍTJA” – Ezzel a címmel nyílt meg PRÉM VANDA hajdúböszörményi képzőművész kiállítása május 16-án a Silye Gábor Művelődési Központ Galériájában. Textil szakirányon diplomázott, s mellette tanulmányokat folytatott a nemz- és bőrművesség területén is. Ez az összegző, egyszerre kísérleti és szerves látásmód figyelhető meg lírai és asszociatív gondolati munkáin. (SÁNTHA ANTAL FELVÉTELE)

KÖVÉR JÓZSEF KIÁLLÍTÁSA ÉS AZ ÚJ BRASSAI-DÍJASOK MÉLTATÁSA AZ EGRI BOROZÓ GALÉRIÁBAN

Kövér József Csokonai- és Holló László-díjas szobrászművész festménytárlatával indult a május a debreceni Egri Borozó Borbarát Galériában, összekapcsolva az eseményt a Brassai művészeti díjak átadásával. Kövér József grafikai elemekkel átszőtt festményei (s kiváló Ady-domborműve) tematikusak abban az értelemben, hogy valamiképpen a halálról szólnak, hiszen azok az általa szeretett és példának tekintett művészeket (irodalmárokat, képzőművészeket, zenészeket) idézte meg: figurális hitelességgel, ugyanakkor asszociatív jelképi mezőben.

Komiszár János szintén Csokonai- és Holló-díjas festőművész (munkásságát időközben Életműdíjjal ismerte el a Szabolcs-Szatmár-Bereg megyei közgyűlés) a Brassai Sámuel Művészeti Díj kurátoraként méltatta a kitüntetetteket. Ő volt a díj kezdeményezője is az általa működtetett Brassai Galériában – s az első plaketteket 2004-ben adták át a galéria 15 éves jubileumán, utoljára pedig 2013-ban ismerték el vele a művészeti vagy művészetközvetítői, művészetpártoló tevékenységét.

Ezúttal mindhárom terület képviselői a díjazottak között voltak. Tamus István grafikusművésznek meghatározó a szerepe Debrecen művészeti életében, s nemcsak alkotói, egyesületi és művészszerzői, hanem művészeti nevelői munkáját is elismerték. Arany Lajos irodalmár, művészeti közíró, szerkesztő és anyanyelvi lektor több száz kiállítást nyitott meg az elmúlt három évtizedben, képzőművészeti kritikákat és portrékat is ír. Kovács István, az Egri Borozó tulajdonosa, aki a Borbarát Galériát művészeti találkozóhelyként, kulturális fórumként is működteti, 2011 óta több mint 70 tárlatot rendezett amatőr és professzionális alkotók, egyéni művészek és csoportok számára, helyet ad a többi közt a hiánypótló Pincelíra irodalmi klubnak is, nemcsak közvetítve a kultúrát, de segítve az értékteremtést is.

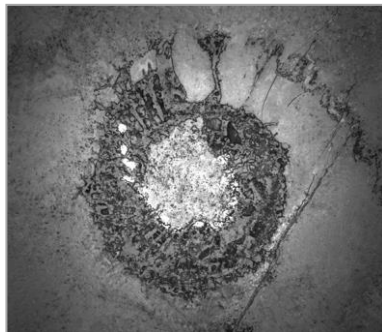
MOLNÁR PÉTER FOTÓJÁN A HÁROM DÍJAZOTT: TAMUS ISTVÁN, KOVÁCS ISTVÁN ÉS ARANY LAJOS

ABSZTRAKTOK ÉS EGYÉB SZÉNKÉPEK SERES GÉZÁTÓL

Seres Géza fotóművész – a Debreceni Református Kollégium múzeumpedagógiai termében május 30-án nyílt – tárlata az utolsó állomása volt a 2017-ben hirdetett *Reformáció 500* országos grafikai pályázat díjazottjainak önálló bemutatkozási lehetőséget kínáló kiállítás-sorozatnak.

Seres Gézától már régóta megszokhattuk, hogy kísérleti munkáin a legújabb technikákat és eszközöket ötvözi a már feledésbe merült fotografiai eljárásokkal. Ilyenek voltak már a monokróm aktjai, a maratott fotógrafikái, a camera obscura képei, a színezett jelei – vagy jelekként is értelmezhető formái –, és ilyen a legújabb sorozata, melyről így ír: „A képek mobiltelefon-felvételek. A digitális állományok analóg (kémiai) előhívású, 1:1 méretű síkfilmre kerültek levilágításra. A kontaktmásolású kópiák száz-százharminc éve használt kromátkolloidos nemes eljárásokkal, antraktotípiával és karbonnyomat módszerrel készültek, amelyek a bikromátos zselatin fényérzékenységen alapulnak. Képpalkotó anyaguk a szénpor (pl.: antracit=kőszén). Az antraktotípiát maga idejében, a 19. század végén sem volt elterjedt, nem úgy, mint a másik, szénport felhasználó nemes eljárás, a karbonnyomat. A kettő elkészítési módja egymástól jelentősen különbözik, bár mindkét kidolgozási mód több napot vesz igénybe.”

FELAVATTÁK GAJDOS JÁNOS, A GESZTERÉDI NAIV FESTŐ EMLÉKTÁBLÁJÁT

Gajdos János emléktábláját 2019. május 25-én szülőfalujában avatták föl a Geszterédi AranySzablya Fesztivál keretében

*A tábla felirata:
„Itt éltem és itt szeretnék élni”
Saját kezű jelzés a Favágók (1942)
c. festményen Gajdos János (1912–
1950) Geszteréd szülőtte, östehet-
ség, nemzetközi hírű naiv festő*

KITEKINTŐ – BOTH TEODÓRA KIÁLLÍTÁSA NAGYVÁRADON

A nagyváradi Tibor Ernő Galériában, a Kanonok soron nyílt Both Teodóra önálló kiállítása május 10-én. A 2019. évi Festum Varadinum rendezvény részét képező *Kitekintő* címmel bemutatott, két hétig nyitva állt tárlat az első olyan összeállítás, mellyel hivatásos képzőművészként lépett a közönség elé: Both Teodórát ebben az évben vették föl a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesületébe. A tárlatot Cs. Tóth János művészeti író nyitott meg, és László Ákos grafikusművész működött

közre, aki 1982-ben éppen Nagyváradról települt át a cívisvárosba.

BOTH TEODÓRA DEBRECENI
(A NAGYCSEREI TANYÁN ÉLŐ)
FESTŐMŰVÉSZ ÚJ KÉPEIVEL
JELENTKEZETT A NAGYVÁRADI
TIBOR ERNŐ GALÉRIÁBAN)

Noha hivatásos művészeti tanulmányokat nem folytatott, a festői egzisztenciára tudatosan készült: a gyermek- és ifjúkori inspirációk után – s a divat- és ruhatervezés mellett, mikor lehetősége nyílt erre – festőiskolákba, művésztelepekre járt. Sokat tanult előbb Baráth Páltól, majd Potyók Tamástól, ám a legtöbbet Nicolae Suciutól, a Nagybányai Képzőművészeti Egyetem festőtanárától kapott.

A természet és ember, az anyag és technika, a lelkiállapot és szellemiség, vagy a tradíció és újítás, a látvány és a belső látás ötvözete önálló festői kifejezőmódjának a megtalálását jelezte. Nemcsak a gyarapodó csoportos és egyéni kiállításai (Debrecenben, az őszi és tavaszi tárlatokon, Sajószentpéteren, Kovászna megyében,

Budapesten, több helyszínen, Mórón és Gyulán) jelzik ezt a művészi utat, hanem az eddigi legnagyobb elismerése is: a festményét 2018-ban a közép-európai nemzetközi Ezüst Négyyszög triennálé legjobbjai közé választották be.

BOTH TEODÓRA: ÉJT S NAPPAL VELE
(AKRIL, VEGYES – 70X100 CM)

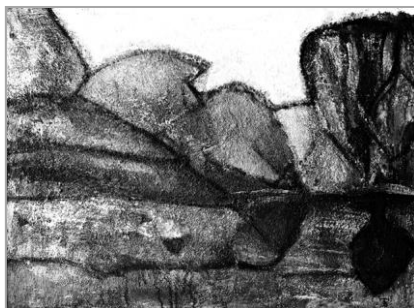

A festő számára az új anyag is új élményt jelent – s így történt ez, amikor a bőr, fa vagy a régi tetőcserép kínálta a felületet, de a természeti anyagok, formák is inspirálják: pl. a fenyőkéregre festett plasztikus sorozata anyag, szín, forma és lelkület egységében változik át szimbólummá, metaforává és allegóriává. Ez a rusztikus-metaforikus kifejezőmód, az anyagba átköltötött lélek jelenik meg a nagyobb művein is (hiszen az utóbbi időben a 70x100 cm-es vagy a még nagyobb felületeken is otthonosan mozog), szakrális dimenziókban éli meg a mindennapi benyomásokat.

A belső izzás a színekben ölt testet, egyszerre jelezve a kontrasztot – és teremtve meg a harmóniát; a messi bizonyosságban formálva át reménnyé a kételyeket.

IZZÁSBAN (KÖZÉPEN, BALRA; ÁLMOMBAN – EZ A KÉP BEJUTOTT A KÁRPÁT-MEDENCEI MŰVÉSZEK KOVÁSZNA MEGYEI TÁRLATÁRA

(A férjével egyébként évek óta több jótékonyági rendezvényen vesz részt, illetve szerveznek ilyen akciókat, s együttműködnek Bőjte Csaba alapítványával. Maga is művészettámogató: a belvárosi Both-Dega Imbisz Képzőművészeti Galériában mutat be ismert hivatásos művészek mellett pályakezdő alkotókat is.)

Both Teodóra új önálló kiállítása októberben nyílik a zempléni gasztro-nómiai és művészeti fesztivál keretében.

A NAGYVÁRADI KITEKINTŐ TÁRLAT – ÉS KÖZÖNSÉGE

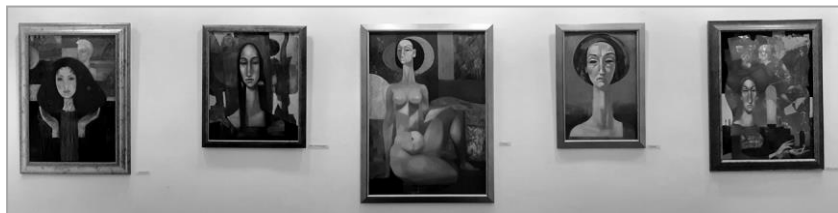
GANDHIVAL TEÁZNI – MÁTÉSZALKÁN

*Kunhegyesi Ferenc roma festő
kiállítása a Szatmári Múzeumban*

Csengerből hazaútban Debrecen felé, másfél órám volt a vonatcsatlakozásig, ez az idő épp elég volt arra, hogy elmenjek a Szatmári Múzeumba. Május 14. volt, két hete állt már íj. Kunhegyesi Ferenc *Gandhival teázni* c. kiállítása. A cigány festőművésztől korábban csak két képet ismertem – igaz, azok rendhagyó alkotások, a bódvalenkei freskófaluban láthatók: 2011-es falképei (a

Tanító és a Bódvalenke balladája) két házat díszítenek. A mátészalkai kiállítás ismertetőjéből tudtam meg, hogy a kiskőrösi festőművész kapta 2018-ban a Bács-Kiskun Megyei *Prima Díjat*, melynek átvételekor úgy fogalmazott, hogy büszke a magyar társadalomra, mert a rangos elismerést egy roma származású embernek ítélte oda, amit ő rögtön az egy évvel korábban elhunyt édesapjának és mesterének, Szentandrassy István Kossuth-díjas roma festőművésznek ajánlott.

Kunhegyesi Ferenc 14 éves korában kezdte táncos pályafutását, ettől kezdve másfél évtizeden keresztül kortárs és modern táncsal foglalkozott, aktív táncosi pályafutása alatt szinte az egész világot bejárta. Amikor a táncot abbahagyta, régi álmához tért vissza: a rajzoláshoz. Előtte még újságírást tanult, közben szegődött mellé mesterként Szentandrassy. Kunhegyesi rajzolt, festett, rádióműsort vezetett. Gyermekcsoportok mentora, művészetterápiás foglalkozásokat, integrációs előadásokat tart, alkalmanként dokumentumfilmet rendez; 2002 óta a festés áll élete középpontjában. Az Országos Cigány Önkormányzat 2006-ban *Képzőművészetért Díjjal* ismerte el munkáját; 2009-ben pedig az *Ének a cigánylétről* c. kisfilmje különdíjat nyert a Közép-Európai Kisebbségi Filmfesztiválon.

Csoportos és egyéni kiállításokon rendszeresen bemutatkozik, életrajzát és nyolc műreprodukcióját közölte a 2009-es *Cigány festészet* című reprezentatív album. 2014-ben a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete vette föl tagjai sorába. A *Mester és tanítványok* sorozatban Szentandrassy Istvánnal együtt állított ki; és bemutatkozott a Balázs János Galériában, ami ezért volt jelentős számára, mert az autodidaktaként indult alkotó elődjének tartja a roma festészet „nagy ikonjait”, Balázs Jánost és Péli Tamást.

ZARÁNDOK; JOBBRA, LENT:
KÉK MADÁR; A SZEMKÖZTI
OLDALON: SZÁRNYALÓ
– KUNHEGYESI FERENC
FESTMÉNYEI

Kunhegyesi Ferenc elsősorban figurális festő, alakjai azonban nem szükségszerűen realista mintákat követnek. A szimbólum és allegória, az erőteljes színvilág és a személyes érzelmek helyett az általános létérzés kifejezése, a sors és az élehangulat tükrözése dominál alkotásain. Ezért lesznek a művei egyszerre lírai és drámai töltésűek, s mindegyik képét átlengi valamilyen szomorú báj és a szigorú erkölcs, a szakrális megemelkedés – és elvonatkoztatás. Ezeket az üzeneteket ugyanúgy át tudja adni a sűrítéssel, mint az egyszerűsítéssel, konstruktív formákkal és foltszerű építkezéssel, a montázsjellegű rétegzettséggel. Ez a rétegzettség a különböző élményszintek egymásra rakódásából is ered: a biblikus élmény és a cigánysors megélése, vagy a roma hagyományvilág és az érték kultúrába ágyazottság, az egyéni és a közösségi mítosz, a nagybetűs Ember éthosza egyaránt irányítója Kunhegyesi Ferenc festészetének.

Azt hiszem, jól tettem, mikor Csengerből haza útban bementem a Szatmári Múzeumba.

MAKOLDI 50 ÉV TÁVOLÁBÓL – „ÚJ MEGVILÁGÍTÁSBAN”

Makoldi Sándor (1945) festőművész, tanár, néprajzkutató halála (2017) óta több emléktárlat és tanítványi tisztelgés mutatta be alkotói munkásságát és pedagógiai hatását, s mi is mindannyiszor leírtuk ennek apropóján, hogy egész munkássága, gondolkodása a szerves műveltségben, az ősi magyar népi kultúrában gyökerezik. A debreceni Kölcsey Művelődési Központ Bényi Árpád Termében június 21-én, a nyári napfordulón megnyílt (és Makoldi születésnapján, augusztus 6-án a MAG Alkotócsoport által búcsúztatott) kiállításon a kevésbé ismert képeket láthatta a közönség, nevezetesen a pálya első szakaszában (jellemzően az 1960-as és '70-es évek fordulóján) készült festményeket. Első művein a tér–idő–sebesség gondolat-kört dolgozta fel, majd az absztrakció mögül elővillantak a Makoldis, ősmesei figurális jelek, a szellemé-lélekké váló látványélményhez szervesülő színek; vagy a létezés-fragmentumokból Egészet formáló virág-világ egysége, a növekedésmetaphora, a belső emberi és az egyetemes isteni szétválaszthatatlanságának gondolata.

Az ifjú Makoldival való (halála utáni) találkozás tulajdonképpen megismélt dialógus, több értelemben. Nappali megvilágításban és (a hétfői esteiken) az UV-fényekben új életre kelt fluoreszkáló festékek látványában egyaránt érdemes volt elidőznünk (noha még emlékezhetünk a Kiss Galériában jó két évtizeddel ezelőtt rendezett UV-képes tárlatra). Mindenesetre e mostani rendhagyó, fél évszázados visszatekintésből is kiderül: Makoldi tudatosan törekedett a dinamika művészi megjelenítésére. Az is, hogy a belső izzásból-indulatból miként lesz előbb érzelem, majd az érzelmek hogyan válnak fogalmakká. Ezek (s önnön létezésünk) alapja a születés, rendeltetése a termékenység, a növekedés; az ősi magyar népművészeti örökség ismerete, szakrális tradíciójának elsajátítása pedig azért szükséges, mert csak ezen a képi anyanyelven tudunk értő párbeszédet folytatni az egyetemessel.

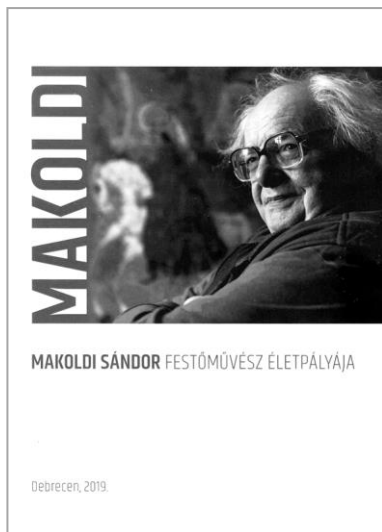

A rokon szellemű Földi Péter festőművész a klasszikus értelemben is feltűnően magabiztos szakmai felkészültség mellett azt is kiemelte ajánlásában, hogy Makoldi Sándor tobzódó vitalitása a lényeglátó bölcseséggel társult; s hogy az általa teremtett szín belső tüze és élő energiája átértékelte a látványélményt.

(A KÉP FORRÁSA: DENAGY.HU)

A tárlat kísérő kiadványa volt a Makoldi Sándor festőművész életpályája (50 éve... Makoldi Sándor korai munkái) c. alig 70 oldalnyi, ellenben több mint 60, a családi archívumból kiemelt fekete-fehér és színes dokumentumfotóval, reprodukcióval gazdagon illusztrált, Makoldi Sándorné által írt és szerkesztett könyvet. Az *életrajz* a '60-as és '80-as évek közötti időszakot mutatja be, de kitér a gyökerekre- emlékekre és hatásokra is; találó fejezet-címekkel utalva a pályáivra. Az útkereső '60-as évek: *Akadémista figuralitásból konstruktivista erődemonstráció*; az önálló út megtalálását jelentő 1970-es évek: *Szürreálissá szabadult figuralitásból nonfiguratív szín-erők*; a gyermekrajzok

tanulásait is a népművészeti hatások mellé ágyazó, s önálló jelképiséget hozó 1980-as évek: *Jelle összeálló absztrakciók*. S hogy az absztrakció sem idegen a népművészettől, azt a könyvben idézett 1977-es (a *Törvény* c. 1971–73 között elkészült Makoldi-képről írt) Lükő Gábor-elemzés is alátámasztja. Lükő az 1976-os budapesti kiállítást nézte meg, és 1978-ban Makoldit ezzel a tanulmánnyal lepte meg szolnoki kiállításán. Innen az alábbi részlet:

„Makoldi nekem valóban a törvényt, a törvények törvényét mutatta meg ezen a képen: dialektikus egységét a mozdulatlan, holt anyagnak és a mindent átváltoztató tűznek, a csöndes álomnak és a legnagyobb fokú aktivitásnak, múltnak és jövőnek. Művének nemcsak tartalma, hanem formái is erre világítanak rá: hagyományos szimbólumai (piros és fekete, x és rombusz) új, korszerű köntösben szintén az élet, a művészet folytonosságát, az ember örök kitárulkozó, megtermékenyítő, illetve szűkebb autonómiájába bezárkózó s ott egy új világot, új embert kihordozó vágyait és tetteit, szenvedéseit jelenítik meg. A férfi szimbóluma a végtelenbe nyújtózkodik. A kék sugarak is az ég végtelenjéből jönnek, és fején keresztül az ágyékáig hatnak, mintha ők készítenék arra, hogy új életet indítson útnak. A női szimbólum zártsága viszont nem csak az anyaméh, hanem a család, a nyelvközösség, az állam, sőt az emberiség zárt, harmonikus egységére utal, hiszen ezekben fejlődhet ki egészséges emberi élet.”

A „KÉPÍRÓ BÖLCS” ÖRÖKSÉGE

*Tóth Menyhért (1904–1980)
emlékkiállítás Debrecenben*

A posztumusz Kossuth-díjas (1990) festőművész munkásságáról kiadott könyvek egyike sem képes (nem is vállalkozhatott rá) az életmű teljes körű, monografikus bemutatására – írta Sümei György Tóth Menyhért leveleit és valomásait közzétéve a *Forrás* folyóiratban. A művészettörténész nem vádolható elfogultsággal: Bánszky Pál (1978), Supka Magdolna (1990), Pap Gábor – Turai G. Kamil (1995), illetve Pap Gábor önálló

(2010), ifj. Gyergyádesz László (2004) munkái mellé ugyanis odateszi a sajátját is (2011). Azért nem lehet, mert először a fennmaradt és elérhető művei összességét kellene számba venni (azonosítani, leírni, fotóval dokumentálni, datálni), ennek alapján készülhetne el az oeuvre-katalógus, a teljes monográfiának pedig csak ez az életmű-korpusz képezhetné az alapját. Ám a teljes körű bemutatás ellenére – „ezekben a művészet fontosságát kilúgozó években is” – állítható: Tóth Menyhért életművének értéke növekedőben van, festői attitűdje megkerülhetetlen.

Ugyanígy nem törekedhet a teljességre egyetlen (bármily alaposan válogatott) kiállítás sem. Az elmúlt 25 évben e mostani is – a Szűcs Tamás műgyűjtő anyagát július 24-től augusztus 23-ig a Debreceni Művelődési Központ Belvárosi Galériájában bemutató tárlat – csak hozzáadott valamit ahhoz a képhez, amely az első (és eddig számomra legteljesebb) találkozás alkalmával formálódott meg a debreceni Kossuth-egyetem aulájában, Tóth Menyhért születésének 90. évfordulója alkalmából rendezett gyűjteményes kiállításon. Átfogó szemlét kínált a 2010-es (a festő halálának 30. évfordulójára a Kecskeméti Képtár anyagából válogatott) szolnoki tárlat is. Bár csak 70 művét láthattam, de a kecskeméti trezor a több ezer művet számláló Tóth Menyhért-oeuvre 80-90 százalékát reprezentálja. Ekkortájt néztem meg az Antal–Lusztig gyűjtemény Tóth Menyhért-részlegét, ezt Debrecen mellett Kaposvár is fogadta; legutóbb pedig 2016-ban a Ráday Kollégium Biblia-múzeumában várt egy Tóth Menyhért-összeállítás. Mindeddig tehát a negyedszázaddal ezelőtti és a 30. évfordulás emléktárlat volt számomra „a” Tóth Menyhért-művészet példája. Az elsőnek már címe is kifejező volt: *Tóth Menyhért zarándokútja a*

feketétől a fehérig; de a mostani cím – *A „képíró bölcs” öröksége* – szintén rímel a debreceni SZTÉLÉ Alapítvány által kiadott albuméra: *A képíró bölcs* c. kötetben Turai G. Kamil *A sámánfestő (Tóth Menyhért-émlékek Miskén)* és Pap Gábor *A feketétől a fehérig (Tóth Menyhért zárándokútja)* címmel mutatta be a 20. századi magyar festészet egyik (egyetemes értékű) csúcsteljesítményét.

1969 tavaszán jelent meg Szabó János kisinterjúja (*Tóth Menyhért fehérsége*), melyben a művész így beszélt: „Az én fehérem a szintézis, a humánus és az aktivitás eredménye, egyben szimbóluma. [...] Az ártatlanság, a béke jele, vagy a gyász. A fehér izzás a legfokozottabb izzás, nekem a kifejezések kifejezése, a legvilágosabb világosság.” A Miskén élő festőt 1976 őszén Varga Mihály látogatta meg, s hosszabb portréinterjút közölt a *Petőfi Népeben Közelíteni a fehér ragyogásához* címmel. Tóth Menyhért kifejtette: a teljesség csakis a szín, forma, szerkezet révén jöhet létre a műben, s a lehető legtöbb szerep a színnek jut. „Ha közelíteni akarok a látvány mögötti lényeghez, szerintem egyre világosabbá kell tennem a színeket. Ehhez, persze, mélyen át kell élnem valamennyi árnyalatot – mondta a festő. És valóban, miután sikerül legyőznie a színek „panaszkodását”, mindinkább a világos felé fordul. – Előre menni azt jelenti: közelíteni a fehér ragyogáshoz. Létrehozni azokat a lehető legfehérebb képeket, amelyekben ugyanakkor a sokszínűség van jelen. A gyöngyház például közelít a fehérhez, gazdagítja azt. A kék meg legmeszebbre visz el; szerintem az időtlenség színe.” Mindezt a legmélyebben kell átélni. Azonosulni azzal, amit tesz. – Hogy megmutassa a dolgokban rejlő feszültséget.

Ennek a belső izzásnak és mozgásnak az ellenpontja a festő szerint a „pozitív statika”: biztos pont, amibe időtől-tértől függetlenül bármikor belekapaszkodhat. – Ez pedig a létező dolgok összessége, egésze. „Ha az ember ennek láttán otthon van a világban, vagyis teljes egészében átérzi a valóságot, elfelejtheti a rá váró veszedelmeket.” Otthon lenni a világ-egészben csak az emberiség révén lehet. „Nem humanistának, hanem humánusnak kell lennünk. [...] Minden idegszálunkkal és minden pillanatban mélységesen át kell élnünk, ha úgy tetszik, mint egész életünkre kiható élményt, az emberiséget.”

TÓTH MENYHÉRT: ERDŐBEN (OLAJ, VÁSZN, 1966 K.); AZ ELŐZŐ OLDALON: ANYA GYERMEKÉVEL (OLAJ, VÁSZN, 1942 K.)

Az érzelmi valóságot tekintette az igazi valóságnak, a legtökéletesebb átélést. De sajátos véleménye volt a történeti folyamatosságról is: a dolgok törvényszerű egymásra hatása ez. S ezt kereste a kép festése közben – számos munkája több év munka és tépelődés eredménye. „A fehér ló meséje régóta foglalkoztat. Az ezzel kapcsolatos legendák, hiedelmek. Kapcsolódva a gyakorlati élethez, a látványhoz, ez a motívum egyre erősödött bennem éveken át. Míg végül képben öltött formát minden ezzel kapcsolatos emlék, gondolat. Tíz esztendő óta festem [...] A fehérebbnél is fehérebb színt kerestem hozzá.”

S még egy beszélgetés a „fehér sugárzásról”, Csáky L. György tollából, melyet szintén a *Petőfi Népe* közölt 1977-ben, kecskeméti kiállítása apropóján. Harminc műve szinte valamennyi korszakából ízelítőt adott. Ekkor már a fővárosban élt, de Miskén érezte otthon magát, nagyobb kompozícióinak befejezésén dolgozott,

közben szobrait öntette bronzba. Arról szöveg itt is, hogyan jutott el a fehérig.

KIÁLLÍTÁSI ENTERIÓR
A DEBRECENI BELVÁROSI
GALÉRIÁBÓL TÓTH
MENYHÉRT AFRIKA C.,
1960 KÖRÜL KÉSZÜLT
BRONZSZOBRÁVAL

Már a főiskolás évek kezdetén érezte, hogy ez számára a leglényegesebb: élet és halál kérdése. Ott döntötte el: visszamegy a falujába, hogy eljusson a dolgok igazi megismeréséhez – hogy fessen: életet. Az élet igen sokszínű, nagyon komor és komoly. Piros, kék, barna, fekete, zöld. „Na, de mi az, ami a tiéd, a te színed? – kérdeztem magamtól. Hát, nekem a fehér. Mindig a fehéret tettem olyan helyre, ahol a legtöbb értéket éreztem. Miért a fehéret? [...] Ha forgatok egy színes korongot, melyen vannak pirosak, zöldek, feketék és barnák, minél jobban forgatom, minél jobban aktivizálok, annál világosabb képet kapok. És ha a leggyorsabban forgatom, akkor fehéret kapok, és még fehérebbet. Tehát, minél nagyobb az akció, a forgás, a mozgás, annál világosabb a kép.”

A fehér a legerősebb cselekvés – egyben hallgatás is. Lemondani a színekről – s lemondani a beszédről. Már főiskolásként (1929–35 közt volt a Képzőművészeti

Főiskolán Vaszary János növendéke, de Réti István és Kandó László is segítették tanulmányait) hallgatási fogadalmat tett. De nem a szeszély vagy hangulat miatt: „a lényegre akartam rádöbbsenni, azért kellett hallgatnom.”

A hallgatás közben (s miskei remeteségében) jött rá, mire van szüksége ahhoz egy alkotónak, hogy haszontalan helyett maradandó hozzon létre. „Első az analitika, az elemzés. Ez megment bennünket a félreismeréstől. Ha megvan bennünk az analitika szomja, akkor előbb-utóbb eljutunk a megismeréshez. [...] A második a humánus, az emberség. [...] Hogy ne alkossak, ne csináljak semmit öncélúan. Ez nemcsak a művészetekre, de minden emberi tevékenységre vonatkozik. A harmadik pedig, hogy aktív legyek. Ami az egyhelyben topogástól ment meg. Ez szükséges ahhoz, ami bennünk él, azt vigyük és fejlesszük. Ahogy József Attila mondotta: „az igazat mondd, ne csak a valódit, a fényt, amelyetől világlik agyunk”. – Tehát fényről van szó, izzásról, sugárzásról. [...] Ennek a sugárzásnak szét kell oszlani oda, ahol ezt igényli a ma embere. – Örök valóság ez, csak ki kell hámozni. És ma, amikor sötét erők is léteznek még, ezzel a fegyverrel kell küzdenünk. Mert ez az emberiség egyik leghatásosabb fegyvere: a fehér és világos sugárzás.”

A kiállítás körbejárása után elővettem a már említett, *A képíró bölcs* c. albumot. Meglepetésemre a *Hajdú-bihari Napló Vasárnap* mellékletének *Termés* rovatába *Fényima* címmel készített szöveg-montázsomat leltem a lapok közé behajtogatva. Ebből közlök részleteket alább:

„Néhány napi hallgatás után kezdenek megszólalni belső hangjaid. Milyen a csönd arca? Sokféle. Gomolyog és változik, mint az álom... Valami feszül és kipattan... Sarjadzik, nevelkedik... Szinte dagad, szétrepesztí a formákat... Szertefoszlik, de csak azért, hogy újra összeálljon. Milyen a csönd színe? A csönd – hófehér.

(...)

TÓTH MENYHÉRT: ZSUZSANNA
ÉS A VÉNEK (OLAJ, VÁSZON, 1962 K.)

Végül is, ha felteszem a kérdést, hogy mi akarok lenni, hogyan válaszolok? Már eldöntöttem. Azt mondom: én ember akarok lenni. Ember – itt a földön.

Ez így – nagyon nagy dolog. Hiszen a művészet is ott kezdődik, amikor utol-ér az alkony, amikor nincs hová lenned ezen a világon. És bizony, barátom, a tíz körmőddel kaparod ki helyedet a földön. Így építkezel: otthont akarsz építeni az ég alatt, hogy az melegítse az embereket a hideg ellen, sugározza a jót.

Én mindig csak adni akartam. Az erre való hajlandóság nem függ a befogadás mértékétől. A képek gyűlnek a padlásra... A színeket is összegyűjtöm a fehér alatt... Eltemetem őket a jövő számára.

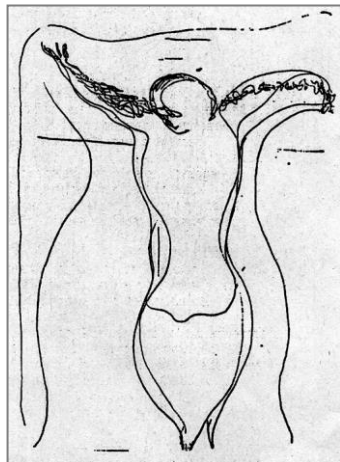
Hogy jutottam a mostani képeimhez? Ott kezdődtek ezek, amikor hazajöttem, hogy végre a csöndben beszéljek magammal. Ez a beszéd sok évig tartott.

(...) A teljesség. Ez az én legnagyobb álmom. A teljesség ábrázolása. Elkezdtek a munkáimban megjelenni a kerek formák. Mert én a kerekdedségben valami teljességet érzek. Úgy érzem, az állat is akkor boldog, ha kerek... Az ember is... Nagymamám azt mondta egy szép lányra vagy egy szép tehénkére: ez bizony egészségös, mert olyan szép kövér!

Hogy valamiben benne legyen az életnek a legteljesebb igénye, élése, hát én ezt csak így tudom elképzelni: kerek formában, mint a kenyeret, mint a Napot. Én ma már az ember szimbólumának is a kerek formát érzem. Naparca van minden embernek.

(...) Mi hát a te eszközöd? – kérdeztem magamtól. Kívül is kerestem, és belülről is vártam a feleletet. – Az én eszközöm, az én színem: a fehér.

A fehér a színek szintézise. Hiszek a fehér színben, hiszek az emberi fehérségben is. A fehér a színek színe, minden más szín benne foglaltatik. Ha a fehér színt leteszem, minden szín le van téve. Ellentétben a feketével, amelyet úgy kapok, hogy a színeket egymásra kenem. A fekete mindent bekebelez, az önzés színe.

A külső igazság mellett megtaláltam a belső igazságot is, hiszen a fehér a tisztaság, a tökéletesség, az önzetlenség, a szeretet színe... a legvilágosabb világosság. Ez hát az én fehérem.

(...) Most mindent hó borít, az egész világot hótakaró fedi. A Nap még laposan jár. De... a mag... el van vetve...”

KORPUSZ –
TÓTH MENYHÉRT UTOLSÓ ÓRÁIBAN KÉSZÜLT RAJZA

A LÁTÁSTÓL A TAPINTÁSIG

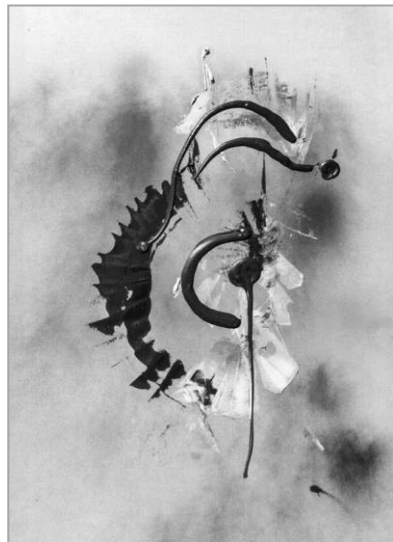
A 80 éves Kádár Nagy Lajos művészete

80 éves lett Kádár Nagy Lajos Ebesen élő Holló László-díjas képzőművész – pontosabban, 2019. szeptember 18-án lesz a születésnapja; erre a jubileumra készülve, három festményét emeltem ki a 2015-ben megjelent *Zsaráténynél* c. kötetből. Ez a három kép az utolsó – „látó” – időszakból való. Pontosabban, a számvetés kötetéből; hiszen a föl-fölpislákoló „zsarátfény” már a hamvadni készülő parázsé, ez időben Kádár Nagy Lajos tulajdonképpen már nem lát, de még festi, ami benne színekre bomlik, s míg szétbomlanak aztán a színek is, a kisplasztikáit is formázza.

KÁDÁR NAGY LAJOS: SZÉLMALOMHARC

Az egyik kép a *Szélmalomharc*, aztán a *Belenyugvás* – és az *Emlékfoszlány*. Általános emberi léthelyzetek, a festő számára azonban a személyes sorsnak is a kifejezői. Mindhárom képen erős a plasztikai jelenlét és a jelszerűség is. A *Szélmalomharc* még expresszív szín- és gesztus-küzdelem, a Don Quijote-i kapaszkodás az eltűnő ideákba a képzelet és valóság határán; de már csak a saját álmaival, saját démonaival küzd az ember; a *Belenyugvás* pedig szinte már csak a kalligrafikus jel, ez maradt a küzdelemből, valamilyen fátyolosan szomorú, elfogadás – hallgató remény.

KÁDÁR NAGY LAJOS: BELENYUGVÁS

A 2012-ben Holló-díjat, majd a „Pro Villa-” és a Dr. Molnár Lajos-kitüntetés elnyert képzőművészről magam is sokat írtam – legutóbb 2018-as albumához (*Szoborkodom, tehát vagyok*), melynek anyagát ősszel a kiadványt gondozó Magyar Vakok- és Gyengénlátók Szövetsége a centenáriumi Fehér Bot Napja alkalmából a fővárosban bemutatta, s azt Dr. Áder János köztársasági elnök is megtekintette. A Sárrétudvariban született, debreceni tervezőépítési és a Hajdúszoboszlói Gyógyfürdő fejlesztési főmérnöki státusza után a nyugdíjba vonulással Ebésre költöző Kádár Nagy Lajos újra a képzőművészeti önkifejezés felé fordult – és 67 évesen megrendezte első önálló kiállítását Ebesen, a Széchenyi Ferenc Tájmúzeumban. A 2008-as újabb ebesi tárlat után ugyanazon év nyarán és őszén két debreceni tárlat; 2009-től Hajdúszoboszló, Ebes, Debrecen, Nagyrábé; majd Nagyvárad, Létavértes, Téglás, Sárrétudvari, Kaba – és újra Debrecen, Ebes (több alkalommal is), végül Budapest következett a helyszínek sorában. 2011-től már könyvbemutatókkal is egybekötve, ugyanis a művészete népszerűsítésében igen sokat segített Erdei Sándor költő, újságíró, *A Boldog kiáltozás* (2011) c. kötet hatvan festményének színes reprodukcióját közölte az általuk ihletett Erdei-versekkel; a *Gyönyörködő madár* (2012) 40 költeményt és glosszaverset, illetve több mint félszáz színes képreprodukciót adott közre. A 2013-ban megjelent *Búcsú az ecsettől* már sejtette, hogy Kádár Nagy Lajos akkorra igen megromlott látása egy fejezet végét jelenti a művész életében (e kötetben vegyes műfajú írások – versek, glosszák, humoreszkek és tárcák, napló és olvasmányjegyzetek, recenziók – szerepeltek a több mint 60 színes olajkép mellett). A már említett *Zsarátfénynél* Kádár Nagy Lajos festői világát mutatta be, ennek Erdei Sándor volt a szerkesztője. A 2015-ös kötetbe mintegy 90 színes festményreprodukció került, de mellette már megjelentek a kisplasztikai kísérletek is; az életművet értékelő szerzők közt Erdei mellett – aki esszét, verseket és hosszabb életút-interjút is közölt – ott volt Arany Lajos, Bakó Endre, Éles Csaba, Fábíán György, Vida Lajos. 2016-ban jelent meg az új album, *Látó ujjak* címmel, s ebben már a kisplasztikák kapták a főszerepet. A szöveget Erdei Sándor gondozta és látta el szerkesztői kísérettel, a bevezetőt dr. Hagymási Zoltán írta; a művészt Szabóné Karsai Mária ebesi polgármester köszöntötte; esszét írt bele Bakó Endre, Papp András, Szénási Miklós, Cs. Tóth János (s az előző kötethez hasonlóan: magam is közreadtam írásomat). De az igazi szövegújdonás Kádár Nagy Lajos bölceletei, aforizmái adták a Sándor Margit készítette műreprodukciók mellé. 70 – Bagossy Sándor által kiégetett-színezett – Kádár Nagy Lajos-kerámia kelt életre az albumban; s a 2018-as összeállításban több mint 30, a korábbinál nagyobb méretekben.

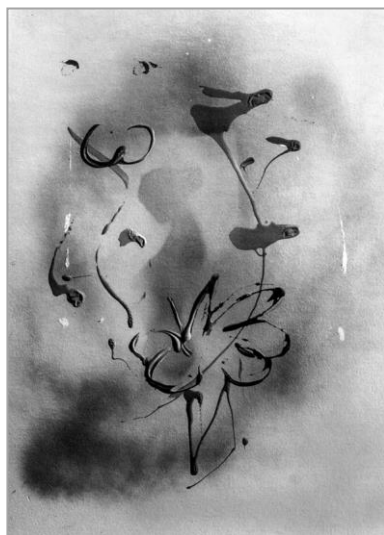
Ebben a többi közt azt is megfogalmaztam – a teljes szöveg olvasható a *Néző Pont* 2018/83–84. kötetében, a 108–11. oldalakon), hogy Kádár Nagy Lajos már ifjú korától a *világosságban*: a világegyetem kicsinyített másában érezte otthon magát. Jól tudta, hogy az építészet: otthonteremtés. Belakható tér – és látvány. Megmozdítja az összes érzékünket. Funkció és esztétikum, forma és tapasztalás. Az ébrenlét rendje és az álmok kalandja. S maga is belakta saját tereit, mikor munkája mellett kisplasztikát, akvarellt, olajfestményt készített. Festészetének védjegye lett az „organikus absztrakció”. A színek és formák szabad utat kaptak, a kerti virágok ember-formájú vibrálásában a teremtett rendet kutatta. A konkrét látványból fogalmazta meg a létezés összetettségét – fölizott a lélek: csukott szemmel látta a csodát. Utolsó képeit szinte csak a látás emlékezetével festette meg. S míg tapogatózott, átérezte a lemondásban a próféták szomorúságát, a menedékkereső ember kiszolgáltatottságát. Ezek az újabb sorozatai is bizonyították: a művész fohásza a világossághoz nem a szín és a vonal, hanem a szobor. Hogy e fohász a levegőből szinte kitapintható örök formához szól. S úgy nyilvánul a forma, mint a homokban imádkozó gyermek hite. – „Az ember elhiszi, amit még nem lát, és ennek a hitnek pedig az a jutalma, hogy látni fogja, amiben hisz”.

A harmadik kiválasztott festmény az *Emlékfoszlány*. – A színt, a formát még látta a művész, de a fizikai érzékeléshez már szüksége volt az emléktapintásra.

MINT A GYERMEKET...

*Ringatni kell a dühöt magamban,
mint a gyermeket az anyaölbén.
Megérinteni, mi láthatatlan,
s szorítani a forró ökölbén.*

*Rájönni: a vak horizontokon
örök fényeket sóhajt a rózsá;
s hogy ráncos szívem, kezem,
homlokom
rózsá-titkaidnak lett adósa.*

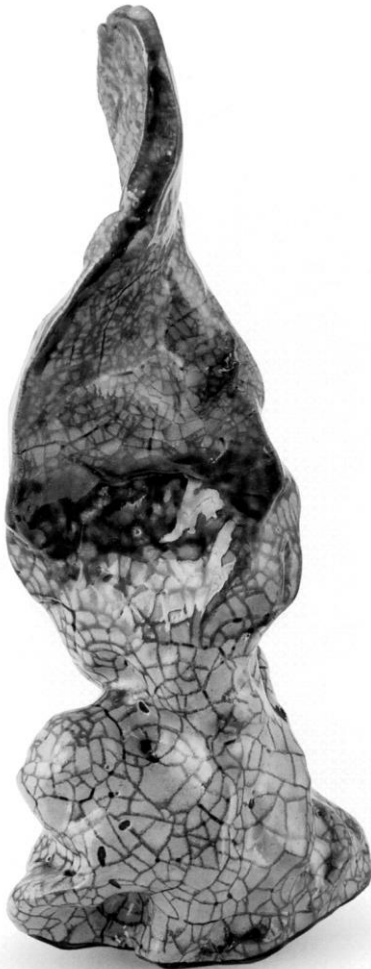
KÁDÁR NAGY LAJOS: EMLÉKFOSZLÁNY

S van még két szobor az új termékből, melyek születésnapjára töredékek-játékok ihletői voltak – a *Törekvő* (balra) és a *Fuvallat* (Sándor Margit felvételein).

*Növekedni, mint a hajnal. Elhallgatni, mint a dal.
Ujjaid közt fény-anyaggal készül a nagy viadal.
Nyitott szemmel sötétséget látsz a déli napban is.
Rád csukódik – már nem éget. Megláttad a Valakit.*

***

*Érzed a bőrön a reggelt.
Sejted a fákon az őszt.
S látod, az élet a száradt
ujjbögyeidbe kinőtt.
Lomha fővenyre vet ágyat
s altat az alkonyi dér.
Röpteti cinkesereggel
véred a zúzmara-szél.*

Lapzárta – Olvasónapló

Ide rendszerint a lapzárta előtti (vagy az előzetes, esetleg időközben elmulasztott) eseményeket jegyzek föl, most azonban az elmulasztott olvasmányaimat lapozom (melyekből – talán mondanom sem kell – mindig ott tornyosulnak a könyvek és lapok az íróasztalom sarkán, a mellette lévő polcon, a székeken). Nem fontossági (még csak nem érkezési vagy beszerzési) sorrendben veszem elő őket, jegyzek föl rövid szemlét vagy asszociációkat, de hogy mégis legyen valami rend, kezdem a folyóiratokkal, melyeket rendszeresen kapok postán vagy megvásárolok.

ZEMPLÉNI MÚZSA – 2019/TAVASZ

Klasszikusok – kemény korokból. A belső borítón olvasható, legelől, Eötvös József *Én is szeretném...* c. verse, 1846-ból. (Az új rovat „a szépirodalom mindenkori helyzetértékelő és programadó felelősségére fókuszál, történelmi idők példáival”). *„Míg gyáva kor borul hazám fölébe, / Én szebb emlékivel nem gúnyolom; / Míg égő könny ragyog ezrek szemébe, / Szelíd örömről nem mesél dalom.”* Kiderül, Petőfi programja honnan ered, melyet A XIX. század költői c. versében, 1847 januárjában fogalmazott meg – Eötvös József ugyanis ekképp zárja versét: *„S ilyen legyen dalom: egy villám fénye, / Egy könny, kimondva ezrek kínjait; / Kit nem hevít korának érzeménye, / Szakítsa ketté lantja húrjait.”* A társadalompolitikai és kulturális folyóirat (negyedévente jelenik meg Sárospatakon, Bolvári-Takács Gábor szerkeszti) tavaszi számának tematikus rendezője a „kultúrpolitikák”. T. Kiss Tamás ír „a közművelődés alakváltozásai” 19–21. sz. közötti elméletének és gyakorlatának hazai alakulásáról; Koncz Gábor (alapos áttekintéssel, gazdag szakirodalmi arzenállal) ismerteti meg a kulturális törvények és stratégiák természetrajzával; Bolvári-Takács Gábor pedig Aczél György kultúrpolitikájának fogalomkészletét analizálja, nem kevés tanulsággal. (Ezek a következők: szocialista realizmus és pártosság; kontinuitás és diszkontinuitás; a „három T”, majd „két T” – hogyan marad ki a tiltás és támogatás mellől a tűrés –; a kultúra szocialista szabadsága és a művészeti pluralizmus; a „szocialista minőség” érvényesítése; centralizált autonómia; művészeti közérthetőség és közérdekűség; kommunista nonkonformizmus; „értelmes válogatás”; az „oszd meg és uralkodj” elve; valamint az interpretáció és a kanonizáció.)

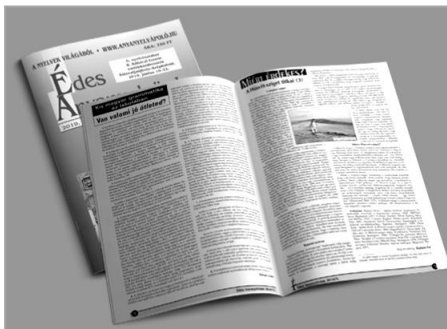
TÁNCMŰVÉSZET – 2019/NYÁR

Reflektorfényben a 2019. évi Nureyev Nemzetközi Balettverseny (Bokor Roland alapító tulajdonossal beszélgetett Péli Nagy Kata); két nyelvű (magyar, angol) interjú olvasható Yuya Omaki és Asami Nakashima táncművészekkel, a balettverseny győzteseivel; a zsűri elnökével, Vlagyimir Malahovval; Sarah Lambbel, a Royal Ballet vezető szólistájával. Simon István a színpadi jelenlétről, a 93 éves Roboz Ágnes pedig a nyitottság, újítás és az inspiráció kapcsolatáról beszél. Az újabb bemutatók közül Nemes Zsófia *Magritte – Felhőember* c. koreográfiája (a PR-Evolution Dance Companyval), illetve az arról

szóló írás) ragadott meg, a francia szürrealista miatt is. Inspirációért a társulat nem először fordult a festészethez: korábban Mucha, Klimt és Modigliani világát dolgozták föl, legutóbb Leonardo da Vinci művészete ihlette a *Leonardo mosolya* c. előadásukat. – És miért Magritte? Talán ez a világ fel meg leginkább a társulat táncnyelvének: egyszerre humoros és szívszorongató, szinte nyersen egyszerű és misztikusan összetett; s az előadásban megidézett képek „fájóan beletalálnak a jelenünkbe: nem kerül sok erőfeszítésbe, hogy napjaink emberi és összemberi problémáit is meglássuk bennük” – olvasható Ungvári Judit recenziójából.

ÉDES ANYANYELVÜNK – 2019/JÚNIUS

Hadd emeljem ki innen a „75 éves fiatal vagyok” c. Balázs Géza-interjút, amely Szikszainé Nagy Irma kutatói munkásságát mutatja be (szívesen forgatom a játék és költészet kapcsolatát áttekintő új könyvét is a többi közt). A folyóirat számai egyébként elérhetők itt: <http://anyanyelvapolo.hu/edes-anyanyelvunk/>

Édes Anyanyelvünk

A júniusi szám tartalmából:

- Korzenszky Richárd: Otthon, haza, anyanyelv
- Büky László: Tyúkhúsleves
- Kemény Gábor: Szép magyar vers
- Horváth László: Az érettségi előtt és után
- H. Varga Márta: Tényekes?
- Grétsy László: Megjelent a Nagy magyar tájszótár!

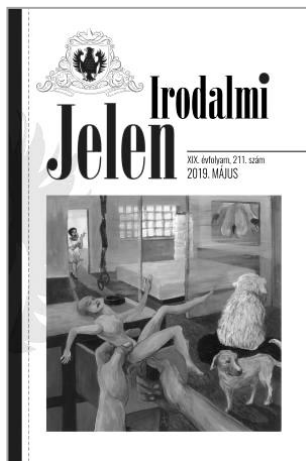

AGRIA – 2019/NYÁR

Az Egerben (Ködöböcz Gábor által) szerkesztett negyedéves folyóirat-könyvvel mindig elfogult vagyok: már 13. éve egyenletes, gazdag, színvonalas majd' 300 oldalakat kapok. Most is 90 szerző (Kossuth- és József Attila-díjas irodalmárok – mint pl. Serfőző Simon, Bertha Zoltán – vagy olyan, szárnyukat bontogató tehetségek, mint Nagy Zita; Bíró József avantgárdja mellé Kerék Imre játékos klasszicizmusa; az érett és mindenlátó kritikus, a Széchenyi-díjas Szakolczay Lajos és az ifjú, a modernitás klasszikus gyökereit faggató Sebők Melinda) örvendeztet meg, számtalan felfedezéssel, rácsodálkozással. Nem beszélve a roppant tematikai vagy műfaji és formagazdagságról, meglepetésekről (pl. Sziki Károly verseiről); itt csak Bíró József „manómondásai” közül villantok föl néhány aranyat. *Miséen*: „anya (!) az Úr túl hangos”. *Apa beviszi a tejes bögrét esti mese után*: „apa az ajtó nyitva van neked ha menni szeretnél”. *Játszás közben*: „anyu melyik tojást kéred // a fehérét // de az az enyém // akkor a sárgát // jó ötlet”. *Nagyszobában*: „boróka ha ezt a csuprot eltöröd akkor nagyon szomorú lesz a mami // hát szomorú dolgok pedig mindig történnek”.

IRODALMI JELEN – 2019/MÁJUS

Böszörményi Zoltán, Viola Szandra, Nagy Zsuka, Tóth Vivien, Illyés Krisztina versei; Döme Barbara, Sáfri N Adrienn, Péter János, Joó József, Varga Klára prózaművei: ritmikus, már-már egy alkalmi történeté komponáló szerkesztésben. *S A hónap alkotója*: Lőrincz P. Gabriella, prózai és költői művekkel, jegyzettel, majd Király Farkas és Varga Melinda beszélgetése az alkotóval (erre a sokoldalúságra utaló címmel: *Kissé ijesztő a kétműfajúság*); *A kegyelem titkos léptei*: Juhász Kristóf kritikája Lőrincz P. Gabriella *Átszállás előtt* c. kötetéről. Ajánlott olvasmánnyá tenném a középiskolákban Varga Melinda beszélgetését a „hatodik érzékszervként” az „univerzum falain keletkezett réseket” kitöltő verset megjelölő, a Márai írásmágiáját megsodáló Böszörményi Zoltánnal (*Az igazi poézis Istentől kapott erő*). A kritikai rovat is új olvasatokat – sőt, olvasat-dialógusokat – kínál; a tehetségkutatás szolgálatában áll a *Debüt* rovat, melyben a csíkszeredai Gere Nóra (1995) abszurd kisprózáit olvassuk. S izgalmas irodalomtudományi kérdéseket vet föl az irodalmi attitűdvizsgálat szükségességéről szóló esszé (*A homo partialistól a homo totusig*).

SZÓKIMONDÓ – 2019/MÁJUS; 2019/JÚNIUS

Rendszeresen kapom Hajdúszoboszló kulturális havilapját. A májusi számból itt Erdei Sándor beszélgetését ajánlom a 2018-ban a Magyar Művészeti Akadémia Erdélyi Zsuzsanna-díjával kitüntetett nemezkészítő Vetró Mihállyal (*A hagyománymentés szorgos misszionáriusa*); a júniusi számban viszont több érdemes olvasnivalóra bukkantam. Ilyen a 135 éve született Szép Ernő 1945-ben megjelent, a magyar háborús irodalom egyedülálló művének tekinthető *Emberszag* részlete; s szintén egy részlet a Szép Ernő-monográfus, a 2018-ban, 76 évesen elhunyt Vida Lajos pályarajzából. Papp András író (főszerkesztő) Térey János emlékének ajánlotta a *Szoboszlói szuvenir (Ady Endre és Kinácsi Illi találkozás)* színművének részletét (a darabot június 22-én a PIM-ben mutatták be felolvasó-színházi keretek közt). A közelmúltban tragikus hirtelenséggel elhunyt Téreyvel együtt tekintették volna meg a darabot – Papp András ezt is felidézi az íróbarátjáról közölt személyes nekrológban. Még három írást kell kiemelnem. Erdei Sándor az egyedi hangú prózaíró, Tar Sándor emlékét idézi föl „tárcaószikéninek” megjelenése kapcsán (*Vén Ede*), s még egy stílusbravúrra is futotta (*Ha élet ez...*) Tar Sándor modorában. Az „elfelejtett” irodalomtörténet poros fiókjából valami izgalmasat mindig előhúzni képes Bakó Endre az „egy-versű” költőkről ír; a nyelvművelő rovatával rendszeresen jelentkező Arany Lajos pedig ezúttal a vesszők használatáról értekezik – s nem haszontalanul, hiszen ez az írásjel nagyon is meg tudja változtatni a mondandó értelmét. Példáit a sokak által ismert epizóddal, János esztergomi érsek kétértelmű, a Gertrúd királyné elleni összeesküvést szövíőknek küldött legendai tanácsával indítja: „*A királynét megölni nem kell félnetek jó lesz ha mind beleegyeztek én nem ellenzem.*” A vesszők elhelyezésétől függően két, egymásnak ellentmondó állítás rejlik a szavakban. „*A királynét megölni nem kell félnetek, jó lesz, ha mind beleegyeztek, én nem ellenzem*”; illetve: „*A királynét megölni nem kell, félnetek jó lesz, ha mind beleegyeztek, én nem, ellenzem.*”

IRODALMI MAGAZIN – 2019/II. – KÁNYÁDI

2019. május 10-én lett volna 90 éves Kányádi Sándor, akit egy éve búcsúztattunk el, s aki a magyar ajkú líra egyik legismertebb és legolvasottabb költője. Mindenhová elment, ha hívták, ha pedig elment, mindig visszahívták. – „Miért fordul a közönség az egyetemi előadótermektől a legkisebb falusi iskoláig ugyanazzal az érdeklődéssel a versei felé? Talán mert bennük a költészet ősi egyszerűségével és mitikus mélyértelműségével egyszerre találkozhat. Szavai a kötődés, az elszakadás, a világos beszéd és a kimondhatatlanság között imbolygó kötél-táncos egyszerre óvatos és vakmerő gesztusait idézik.” Oláh János (1942–2016) 2005-ben készült

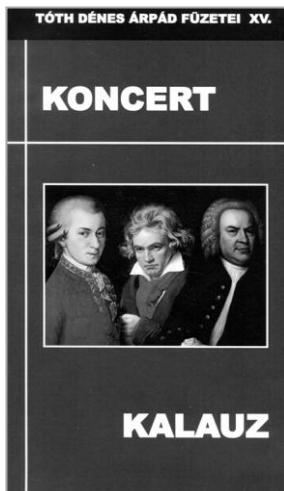
interjújának bevezetőjében olvassuk a fentieket. A még publikálatlan anyagból közöl hosszabb részletet („Maga úgyis szokta tudni fejből a verseit... címmel) az *Irodalmi Magazin* tavaszi Kányádi-száma. A rendhagyó breviáriumnaként is olvasható kiadvány évente négyszer jelentkezik – tematikus összeállításokkal –, ezúttal a Kányádi-életmű sokoldalúságára koncentrál, azzal a nem titkolt céllal, hogy a költő jelentőségét a recepcióban eddig nem vagy kevésbé alkalmazott megközelítések szerint körvonalazza. Szentmártoni János a főszerkesztői ajánlásban kitér arra: a szerkesztési koncepciónak lényeges része volt a költői személyiség vonzereje s az életút tapasztalata mellett azoknak a tényezőknak a középpontba emelése, melyek Kányádi Sándort „a 20-21. századi kultúra meghatározójává tették”. Ezért a tanulmányok a versek mellett Kányádi drámáira és esztétikai nézeteire, nyelvszemléletére is kitérnek; s rámutatnak az életműben koncentrálnálódó nemcsak magyar, de közép-európai és összemberi élményekre. Az esszéket, elemzéseket költőtársak és irodalomtörténészek (pl. Ágh István, Dobozi Eszter, Iancu Laura, Mezey Katalin, Tózsér Árpád, Zalán Tibor, Zsille Gábor; illetve Bertha Zoltán, Ködöböcz Gábor) vallomásai és interjúk gazdagítják (Pécsi Györgyi irodalomtörténésszel a pályáivról, az életút személyes vonatkozásairól és tanulságairól Pataky Adrienn beszélgetett).

KONCERT-KALAUZ

TÓTH DÉNES ÁRPÁD FÜZETEI XV.

Ha egymás mellé teszem Pándi Marianne 2005-ös (több mint 500 oldalas) vagy Tóth Dénes először 1956-ban (harmadik kiadásában 1962-ban, majd 800 oldalon) megjelent *Hangversenykalauz*át és Tóth Dénes Árpád tavasszal napvilágot látott kalauzát, a különbség számottevő: utóbbi mindössze 50 oldalas. A név hasonlóság nem véletlen: apa és fia a két Tóth Dénes; a zeneszerző-esztéta nem érthette meg bestsellere sikerét, 1955-ben meghalt – de ez a posztumusz mű és a befejezetlen életmű európai horizontú műveltségről tanúskodott. A klasszikus kalauz a koncerteken gyakran játszott zeneműveket terjedelmükhöz viszonyítva megközelítő teljesség-

gel ismerteti; s az egyes művek zenei tartalmi, esztétikai jellemzése mellett keletkezésük történetéről, szerzőjük életéről, művészi hatásáról, az adott zenetörténeti korszak sajátosságairól is tájékoztat. Tóth Dénes Árpád egy komponista zenetudós és egy operaénekesnő gyermekeként a komolyzenébe „született bele”, de kalauzát nem tudós, kritikai műnek szánja, hanem szubjektív listának. Lemezgyűjteménye jelentős: ebből 344 komolylemezen 126 szerző 779 műve hallható. Tóth Dénes Árpád egy év alatt (s 30 zenetörténeti, zeneelméleti kötet tanulmányozása közben) mindet meghallgatta, s füzetében az állomány negyedére, a zeneirodalom legértékesebb és legérdekesebb műveire hívja föl a szakmán kívüli, de a komolyzenét az általános műveltség részének tekintő közönség figyelmét. Monteverditől (1624) John Cage művéig (az 1952-es 4’33” c., „kottajel nélküli csend, három tételben”). A lista 200-as, a szerzői „toplista” 100 nevet számlál – mennyit ismernek közülük?

FÉNYLESEN

SZ. TÓTH GYULA TANÁRI NOTESZE, 13. KÖTET

A sok közül az egyik, lapzártá utáni nyári lapozni valóm lesz a tanári noteszét 13. éve író Sz. Tóth Gyula 2018-as „kerten túli tünődéseinek” a sora, mely ugyan a szerzői mottó szerint „önmagunk nyomában” tart, a pedagógus-esszéista azonban környezete és a világ jelenségeit is látja, fagatja és értelmezi. A noteszműfaj nem egyszeri olvasmány – inkább olyan, amit időről-időre elő kell venni, egyszerre belső utazás és köznapló, mint a műfaj (esszéigényű naplójegyzet) nagymestereinél, pl. a franciáknál (a szerző maga is franciás műveltségi) vagy nálunk: Márai Sándornál.

Hiszem, hogy várakozásaim nem csálnak: a sorozat újabb kötetében is – címe, a *Fénylesen* a lét kisebb és nagyobb jelenségeinek értelmezését s az általuk nyíló világosságot ígéri –, s nemcsak az élet „dolgoiról”, de az emberi magatartásokról vagy a társadalmi mozgásformákról is olvashatok. S ahogy az ajánlás fogalmaz: „a dátumok segítik a hiteles dokumentálást, a jelenségek folyamattá állnak össze” – így lesz a rögzített évek eseményeiből történelem. Hiszen előbb-utóbb minden az lesz: irodalom, művészet, politika, média, oktatás – és a mi életünk is.

***

Sz. Tóth Gyula kötetéről és a további, tervezett nyári olvasmányaimról (Bakó Endre, Hoppál Mihály, Kaiser László, Kenyeres Zoltán, Kődöböcz Gábor, Szatmári Emília, Szilágyi Márton, Szulowszky János könyveiről) a folyóirat őszi számában írok.

NÉZŐ • PONT TÁMOGATÓI ÉS ELŐFIZETŐI

BODÓ ISTVÁN és felesége – Debrecen;
 CEZE ÚT- ÉS MÉLYÉPÍTŐ KERESKEDELMI ÉS SZOLGÁLTATÓ KFT. – Debrecen;
 DEBRECEN MEGYEI JOGÚ VÁROS KULTURÁLIS ALAPJA;
 KAPITÁLIS KFT. – Debrecen;
 MAGYAR MŰVÉSZETI AKADÉMIA – Budapest;
 MÁTÉ LÁSZLÓ – Debrecen;
 KÁDÁR NAGY LAJOS és felesége – Ebes;
 RÁCZ JÁNOS és felesége – Debrecen;
 SZABÓNÉ PAPP IBOLYA – Szekszárd;
 SER–MÜLLER KFT.– Debrecen, Hajdúböszörmény;
 TIT STÚDIÓ EGYESÜLET – Budapest (www.tit.hu).

BAKONSZEG: F. Tóth Mária Zsuzsanna. BÁRÁND: dr. Palástiné Deli Elvira. BUDAPEST:
 dr. Báger Gusztáv, dr. Bolvári-Takács Gábor, dr. Feledy Balázs, dr. Koncz Gábor,
 Magyar Táncművészeti Egyetem, Nagy Gábor Miklós, Palásthy Lajos, Szabó Magda
 Szellemi Örökségéért Alapítvány, dr. Szulovszky János, dr. Szurmainé Silkó Mária, Vasné
 dr. Tóth Kornélia. DEBRECEN: Andics Árpád, Bényi Árpádné, Bereczki Gizella, dr. Bertha
 Zoltán, Both Teodóra, Czentye János és családja, Erdélyi Márta, Erős Adrienn,
 dr. Gesztelyi Istvánné, Hegyi Rezsóné, Juha Richárd, Király Sándor, Kiss József és Kissné
 Nagy Ilona, Korompai Balázs és Korompainé Mocsnik Marianna, Kovács István (Egri
 Borozó és Galéria), dr. Kövér József, dr. Krénné Cserép Zsuzsanna, Kubinyi Sándorné,
 dr. Kurucz Márta, Magyarné Ember Mária, Májor István, Majzik Ilona, Maksai János és
 felesége, prof. Maticsák Sándor, dr. Matolcsi Lajos, dr. Nagy Attila és felesége, Nagy
 Krisztina és Vass János, Nűridsány Éva, dr. Ötvös László, Pál Csaba, dr. Papp Gyula,
 Piskóty Teréz, Sass Bálintné, Sipos László, dr. Takács Erzsébet Ildikó, Szászi Erika, Rózsa
 János és R. Poncz Mária, Tamás-Kis Andrásné, Tímár Tamás (TT Play Kft.), Tóth Dénes,
 Turcsányi Béla, Uzonyi Ferenc, Várkonyi Zsolt, dr. Virágh Mária, Zilahi István. EBES:
 dr. Hagymási Zoltán, Kádár Nagy Lajos és felesége. EGER: dr. Kődöböcz Gábor, Sziki
 Károly. ÉGERSZÖG: Tóth György. ÉRD: Skornyák Ferencné Turner Zsuzsanna. GESZTERÉD:
 Geszterédi Aranyszablya Társaság Alapítvány (Rác János). GÖMÖRSZÖLŐS: É. Kovács
 László, GömörSZÖLŐS Község Önkormányzata, Tompa Mihály Gömöri Kulturális Egyesület,
 Trieber Júlia. GYULA: Póka György. HAJDÚBÖSZÖRMÉNY: Hajdúböszörmény Város Önkor-
 mányzata, Illyés András, Kiss Attila, Molnár Pál, dr. Nyakas Miklós és felesége, Pál Nagy
 Balászné, Sántha Antal és felesége, Takács László (Művészeti Megálló Galéria), Tarczy
 Péter. HÓDMEZŐVÁSÁRHELY: Hézsó Ferenc és felesége. KESZTHELY: dr. Sóllyom Sándor.
 KOMÁROM: Orbán Irén és családja. KONYÁR: Szőnyi Sándor és felesége. MÁTÉSZALKA:
 Reformátusok Szatmárért Közhasznú Egyesület (Fülöp István), Szatmári Múzeum
 (dr. Cservenyák László). MILOTA: Milotai Református Egyházközség. NAGYVÁRAD: Tőkés
 László. NYÍREGYHÁZA: Móricz Zsigmond Megyei és Városi Könyvtár. PANNONHALMA: Gaál
 András és felesége. SZEKSZÁRD: Illyés Gyula Megyei Könyvtár, Szabóné Papp Ibolya.
 TISZADADA: Boncsér Árpád. VAJA: Magyar Nemzeti Múzeum Vay Ádám Muzeális
 Gyűjteménye (Molnár Sándor).

TARTALOM

<i>A láda csöndje</i>	335
<i>KÉPZŐMŰVÉSZET</i>	
Répamese (<i>A 27. Ludvig Nemzetközi Művésztelepről</i>)	336
A tervezett véletlenekről (<i>Baráth Pál kiállításához</i>)	342
Szilágyi Imre – „titokban”	346
Festői szintézisek (<i>Pálfy Julianna kiállításáról</i>)	352
Párbeszédformák az egyetemesség lokális tereiben (<i>Az 56. Hajdúsági Nemzetközi Művésztelepről</i>)	358
ott volna jó (<i>vers Budaházi Tibor festményeihez</i>)	363
<i>IRODALMI SZEMLE</i>	
Viola Judit <i>Sasok a viharban</i> című regényfolyamának első három kötetéről	364
<i>MARGÓ ÉS VENDÉGSÉG</i>	
KELE ENIKÓ: <i>Origin</i>	377
MAÁK CECÍLIA versei (<i>Remény; Csillagod; Megállni! Titok; Én a cukor – Te a liszt</i>)	381
Erőterekben; Három haikuk (<i>A 60 éves Ködöböcz Gábor verses köszöntése</i>)	386
<i>TANULMÁNY</i>	
Cigány költők sorslátomásai (<i>Szubjektív alkalmi szemle és válogatás: Horváth Gyula, Choli Daróczi József, Balogh Gyula, Balázs János</i>)	390
<i>KÉPES KULTURÁLIS ÉS MŰVÉSZETI HÍREK</i>	
Kitekintő: Both Teodóra kiállítása Nagyváradon	418
Gandhival teázni – Mátészalkán	420
Makoldi 50 év távlatából – „új megvilágításban”	422
A „képíró bölcs” öröksége (<i>Tóth Menyhért emlékkiállítása Debrecenben</i>)	424
A látástól a tapintásig (<i>A 80 éves Kádár Nagy Lajos művészete</i>)	429
<i>LAPZÁRTA</i>	
OLVASÓNAPLÓ	433